

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

De waarde(n) van weten

Strategische Agenda Hoger
Onderwijs en Onderzoek
2015-2025

Dit is een publicatie van de directie Hoger Onderwijs & Studiefinanciering
van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Uitgave

Juli 2015

Voor vragen kunt u terecht bij:

Christiaan van den Berg (c.p.a.vandenberg1@minocw.nl)

Margo Keizer (ma.keizer@minocw.nl)

Inhoudsopgave

Voorwoord 1

1 De sprong naar de toekomst 5

- 1.1. Verder dan Veerman in een onvoorspelbare wereld 7
- 1.2. Het HO nu: sterktes en zwaktes 9
- 1.3. De sprong naar de toekomst: ambities en uitgangspunten 17
- 1.4. Bestuurlijke verhoudingen: meer ruimte, meer vertrouwen 18

2 Onderwijs van wereldformaat 21

- 2.1. Ambitie voor 2025: kwaliteit centraal 22
- 2.2. Kleinschalige leergemeenschappen 24
- 2.3. Rijke leeromgevingen 26
- 2.4. Kwalitatief goede en inspirerende docenten en onderwijsleiders 33
- 2.5. Ruimte voor onderwijsvernieuwing 36
- 2.6. Wat gaan we doen 39

3 Toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit 41

- 3.1. Ambitie voor 2025: elk talent krijgt de kans 42
- 3.2. Een goed toegankelijk hoger onderwijs 43
- 3.3. Talentprogramma's 45
- 3.4. Vergroten van studiesucces 46
- 3.5. Samenwerking in de onderwijsketen 47
- 3.6. Extra aandacht voor mbo'ers 50
- 3.7. Doorstroom binnen het hogeronderwijsstelsel 53
- 3.8. Flexibel stelsel voor Leven Lang Leren 57
- 3.9. Wat gaan we doen 59

4 Verbinding met de samenleving 61

- 4.1. Ambitie voor 2025: instellingen in het hart van de samenleving 62
- 4.2. Duurzame regionale en sectorale samenwerking, met rijke leeromgevingen 64
- 4.3. Sterkere verbinding met de arbeidsmarkt 67
- 4.4. Kennisbenutting: economisch en maatschappelijk 68
- 4.5. Verdere profilering, ook op onderwijskundige concepten 71
- 4.6. Wat gaan we doen 74

5 Investeringsagenda 75

- 5.1. Inleiding 76
- 5.2. Bestedingsrichtingen 77
- 5.3. Wat kunnen we bereiken met deze investeringen per bestedingsrichting? 77
- 5.4. Verdeling van de middelen 84
- 5.5. Financiën 85

Tabel 1: Bestedingsrichtingen investeringsagenda hoger onderwijs 2015 (inclusief groen onderwijs) 86

Tabel 2: Bestedingsrichtingen onderverdeeld naar hbo/wo (inclusief groen onderwijs) 88

Samenvatting 90

“Education is the point at which we decide whether we love the world enough to assume responsibility for it and by the same token save it from that ruin which, except for renewal, except for the coming of the new and the young, would be inevitable.

And education, too, is where we decide whether we love our children enough not to expel them from our world and leave them to their own devices, not to strike from their hands the chance of undertaking something new, something foreseen by no one, but to prepare them in advance for the task of renewing a common world.”

Hannah Arendt, The crisis of education, in: *Between past and future*

Voorwoord

Tijdens de tour langs hogescholen en universiteiten die ik afgelopen jaar heb gemaakt, heb ik gezien dat er in het hoger onderwijs zorgen en klachten leven over kwaliteit en schaalgrootte. En dat het tegelijk niet ontbreekt aan de dynamiek, creativiteit en verbeelding die nodig zijn om de toekomst van het hoger onderwijs vorm te geven. Ook los van deze tour vond en vindt een levendig debat plaats over het hoger onderwijs, op dit moment met name op universiteiten.

Bij studenten en docenten in heel Nederland leeft een breed gedeeld besef dat de toekomst niet een abstracte grootheid is die ons overkomt. De toekomst is de uitkomst van keuzes die we vandaag en morgen met elkaar maken. Vanuit een idee over wat voor samenleving we willen zijn. En welk hoger onderwijs daar bij nodig is.

Deze strategische agenda richt zich op de vraag wat veranderingen in de wereld en in onze samenleving betekenen voor wat er dagelijks gebeurt in de werkgroepen, collegezalen en kantines van het hoger onderwijs. Universiteiten en hogescholen functioneren immers niet in een vacuüm, maar in open verbinding met hun omgeving. Het zijn broedplaatsen van ideeën en talent, die moeten aansluiten op de maatschappelijke werkelijkheid en anticiperen op ontwikkelingen die zich in de wereld voordoen. En waar tegelijk die ontwikkelingen ook actief worden gecreëerd, bijvoorbeeld door technologische uitvindingen.

Het Nederlandse hoger onderwijs heeft de afgelopen jaren hard gewerkt om toekomstbestendig te worden. Daarbij zijn grote stappen gezet. Maar dit is een opdracht die nooit af is. Steeds opnieuw is voor het hoger onderwijs de vraag actueel waarom we doen wat we doen, voor wie, met welk doel en op welke manier. En meer dan ooit staat daarbij de vraag centraal welke normen, waarden, ethiek en idealen studenten tijdens hun opleiding krijgen aangereikt, naast kennis en vaardigheden.

Hoger onderwijs leidt immers de leiders van de toekomst op. Leiders niet in de zin van machthebbers, maar in de zin van waardendragers. Mensen als leraren, rechters, verpleegkundigen en architecten. Een democratie zoals we die in ons land hebben, bestaat bij de gratie van mensen die nadenken over wat voor gemeenschap we willen zijn. Mensen die de toon aangeven in hoe we in deze samenleving met elkaar omgaan, wat we belangrijk vinden en welke keuzes daaruit voortvloeien. Hoger onderwijs moet niet alleen opleiden tot het maken van die keuzes, maar ook voor het leiden en op scherp stellen van het debat hierover.

Daarvoor zijn kennis en vaardigheden nodig. Maar het is even belangrijk dat studenten leren om te reflecteren en kritisch te denken. Niet alleen inhoudelijk, ook ethisch. Niet alleen over het wat en het hoe van maatschappelijke en wetenschappelijke thema's, maar ook vanuit een idee over wat voor samenleving we willen en vanuit welke waarden we keuzes maken: "Depth of understanding involves something which is more than merely a matter of deconstructive alertness; it involves a measure of interpretative charity and at least the beginnings of a wide responsiveness."¹

Een opleiding in het hoger onderwijs moet daarom ook altijd bijdragen aan de persoonlijke vorming van studenten. Aan het doordenken van persoonlijke waarden en aan het ontwikkelen van een normenkader. Dat betekent dat we hoge verwachting koesteren van studenten. Studeren in het hoger onderwijs is immers meer dan tentamens halen, een stage lopen en een scriptie schrijven. Meer dan *learning to the test*.

1 Stephan Collini (2012) *What are universities for*. Penguin Books, Londen.

Hoger onderwijs gaat niet alleen over wat studenten willen leren, maar ook over wat de hogeschool of universiteit vindt dat studenten zouden moeten willen leren.² Over uit je comfort zone gehaald worden en uitgedaagd worden om voorbij de grenzen te kijken van je individuele 'timeline'.

Ruimte voor menselijke uitwisseling – tussen studenten, docenten en onderzoekers – is hierbij essentieel. Reflecteren, verbanden leggen en het afwegen van standpunten, leren we immers door ontmoeting, debat en soms ook confrontatie. Door samen met anderen onze hersens te kraken op een maatschappelijk probleem, door medestudenten of collega's te ontmoeten die een ander perspectief hebben op de wereld, door als docent feedback te geven aan én te krijgen van studenten. Het is juist die menselijke uitwisseling die meer aandacht moet krijgen op veel plekken in het hoger onderwijs.

Hoger onderwijs mag nooit een groothandel worden die in zo kort mogelijke tijd zoveel mogelijk studenten aflevert aan de arbeidsmarkt. Tegelijk mag het ook geen supermarkt worden, waar studenten als individu rondlopen, vrijblijvend een opleiding kunnen consumeren of samenstellen naar eigen behoefte en bij het afrekenen in plaats van de kassabon een diploma meekrijgen.

Dit betekent niet dat hoger onderwijs niets op hoeft te leveren. Hoger onderwijs moet wel degelijk studiesucces opleveren, in de zin van toegevoegde waarde. Het moet studenten voorbereiden op leven én werken na de opleiding. Hen leren hoe je met kennis, met vaardigheden én met wie je bent als mens kunt bijdragen aan de complexe maatschappelijke uitdagingen waarvoor we ons gesteld zien.

Een hogeschool of universiteit is een zelfstandige waardengemeenschap, die, in verbinding met de maatschappij, getalenteerde jonge mensen in staat stelt om zich te ontwikkelen, van hen een actieve bijdrage aan die gemeenschap mag verwachten en hen ook in staat moet stellen die bijdrage te leveren.

Voor het hele hoger onderwijs geldt, dat het toegankelijk moet zijn voor iedereen die daarvoor de juiste capaciteiten én de juiste motivatie heeft. En dat het de diversiteit van studenten onderkent en daarmee hun verschillende achtergronden, interesses, talenten en leerstijlen.

Tegelijk kunnen processen als persoonlijke vorming, culturele en morele sensitiviteit ontwikkelen, op niveau leren denken en handelen, alleen plaatsvinden in een gemeenschap die ook normen stelt en verwachtingen uitspreekt. En die geen concessies doet aan inhoud en kwaliteit vanuit een te nauwe focus op effectiviteit en efficiëntie, of door *sugar coating*, zoals John Dewey het noemt.³

Noch de individuele student, noch de samenleving, noch de hogeschool of universiteit is erbij gebaat als het streven naar een diploma leidt tot hoge uitval, lagere verwachtingen en uiteindelijk tot minder kwaliteit.

De opleiding die het meest waardevol is, is de opleiding die aansluit bij iemands capaciteiten, motivatie en interesses. Het is de opleiding waarbij de juiste student op de voor hem of haar juiste plek zit. Net zoals we studenten voor wie hoger onderwijs nu níet vanzelfsprekend is, de ruimte willen bieden om juist wél te kiezen voor het hoger onderwijs, moeten we ook onderkennen dat er nu te veel studenten beginnen aan een opleiding in het hoger onderwijs die bij nader inzien niet bij hen blijkt te passen.

² Interview met Gert Biesta in Trouw, 9 april 2015

³ John Dewey (1972) *The Early Works of John Dewey 1882-1898. Volume 5: 1895-1898*. Southern Illinois University Press, Carbondale.

Juist hierom is het zo belangrijk dat de kwaliteit van het onderwijs op *alle* niveaus goed is. Dat er op *alle* niveaus ruimte is voor extra uitdaging voor wie dat aankan. En dat instellingen, veel meer dan nu gebeurt, redeneren vanuit de individuele student en zijn leerloopbaan. Zodat een mbo-opleiding evenveel gewaardeerd wordt als een hbo-opleiding, een hbo-master een interessante optie wordt voor iemand met een wo-bachelor, en een wo-master een reële optie is voor de hbo-er die dat aankan.

Studenten mogen dus van hun hogeschool of universiteit hoge verwachtingen hebben voor wat betreft de kwaliteit van het onderwijs en de betrokkenheid van docenten. Andersom mogen docenten en instellingen ook hoge verwachtingen hebben van hun studenten voor wat betreft hun motivatie, bereidheid tot samenwerken, creativiteit, doorzettingsvermogen en verantwoordelijkheidsbesef. Studenten die nieuwsgierig, geïnteresseerd, betrokken en goed voorbereid zijn, moeten de norm zijn, niet de uitzondering.

We hebben een dynamische en ongewisse toekomst voor de boeg. De studenten van nu zullen als leiders van de toekomst complexe situaties tegenkomen die we nu nog niet eens kunnen bedenken. Dat betekent dat leiderschap meer inhoudt dan management in de letterlijke zin van het woord. Meer dan het beheren of hanteren van de realiteit, zal leiderschap gaan om je continu verhouden tot de veranderende realiteit(en): er op inspelen, er op vooruitlopen en een visie ontwikkelen op wat veranderingen betekenen voor jezelf én je omgeving. Dat vraagt om kennis en kunde, maar ook om responsiviteit, flexibiliteit en creativiteit. En om een bestaan op de grenzen van je comfort zone.

Het hoger onderwijs van de toekomst zal een plek zijn waar jongeren uit verschillende disciplines elkaar ontmoeten en leren samenwerken. Waar ruimte is voor de ontplooiing van individueel talent. En waar praktijkgericht onderzoek en wetenschappelijke excellentie hand in hand gaan met maatschappelijke betekenis. Zodat rendement geen louter op kwantitatieve output gericht doel is, maar bestaat uit individueel én maatschappelijk toegevoegde waarde, als gevolg van goed onderwijs aan de juiste student op de juiste plek. Deze strategische agenda wil daar de leidraad voor zijn.

dr. Jet Bussemaker,
minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

1

De sprong naar de toekomst

Met deze strategische agenda geef ik de koers aan voor het hoger onderwijs voor de komende 10 jaar. Dat doe ik mede namens de minister en staatssecretaris van Economische Zaken⁴. Mijn kompas zijn de studenten en docenten die ik heb gesproken tijdens de HO-tour. Zij deelden hun belangrijkste dromen en zorgen met mij en met elkaar. Daarnaast heb ik gesproken met instellingen en vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven. Deze gesprekken hebben de thematische indeling van de agenda bepaald: onderwijskwaliteit, toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit, en de verbinding met de samenleving.

In de aanloop naar deze strategische agenda heeft ook het parlement ingestemd met de invoering van het studievoorschot. Door de basisbeurs af te schaffen, wordt de studiefinanciering rechtvaardiger, doelmatiger en minder duur. Van de huidige € 3 miljard die de regering uitgeeft aan inkomensondersteuning in de vorm van onder andere studiefinanciering aan studenten, komt door het studievoorschot op termijn een bedrag vrij dat oploopt tot € 1 miljard.⁵ Daarmee kunnen we nog beter onderwijs voor alle studenten organiseren. Deze agenda staat dan ook in het teken van het leveren van een zichtbare kwaliteitsimpuls voor studenten en docenten met de middelen die voortkomen uit het studievoorschot. Het laatste hoofdstuk betreft de investeringsagenda die bij deze ambitie past.

De student zal ook zelf actief moeten bijdragen aan de kwaliteitsverbetering van ons onderwijs, bewust van zijn of haar talenten, en met het besef van de verantwoordelijkheid die dat met zich meebrengt.⁶ De kwaliteit van het onderwijs wordt immers mede bepaald door de inzet en inbreng van studenten. Daarmee gaat het niet uitsluitend over de verheffing van de individuele student of over de student die met zijn studiekeuze zijn arbeidsmarktkansen tracht te optimaliseren, maar juist over de verbetering van het onderwijs voor alle studenten vanuit een bredere verantwoordelijkheid voor onze samenleving. Kwaliteit van onderwijs is niet alleen kennis of vakmanschap, maar is ook een brede ontwikkeling van iedere student. In de 21ste eeuw staat Bildung voor meer begrip van de wereld, een sterk moreel kompas en empathie, grensverleggend denken en doen, en zelfontplooiing gedreven door nieuwsgierigheid en kritisch denkvermogen.

Deze agenda staat niet op zichzelf. Kamerbrieven over Open en Online Onderwijs, internationalisering en Leven Lang Leren vormen een belangrijke basis, alsook het Nationaal Onderwijsakkoord. De visie van de staatssecretaris en mij op wetenschap en onderzoeksbeleid valt buiten de kaders van deze agenda; in de *Visie Wetenschap 2025: keuzes voor de toekomst*⁷ staan de beleidsprioriteiten voor de komende jaren op dat gebied al beschreven. Deze strategische agenda bouwt daar op voort en werkt een aantal beleidsambities van de wetenschapsvisie verder uit. Daarnaast loopt er een separaat traject rondom de Lerarenagenda⁸ waarover jaarlijks wordt gerapporteerd.⁹ In de kamerbrief *Accreditatie op Maat* ben ik ingegaan op beleid ten aanzien van kwaliteitszorg en bestuurlijke verhoudingen.¹⁰ Mijn kamerbrief over de rol van Associate degrees in het onderwijsgebouw is begin juni uitgekomen.

4 Mededeelings van de minister en staatssecretaris van Economische Zaken in verband met hun verantwoordelijkheid voor het groen onderwijs.

5 De opbrengsten van de Wet Studievoorschot Hoger Onderwijs lopen op tot € 1 miljard in 2025. Dit is inclusief de opbrengsten van Beter Benutten. Na 2025 zal dit bedrag aflopen tot € 820 miljoen in 2065.

6 Tijdens de parlementaire behandeling van de Wet Studievoorschot heb ik toegezegd dat ik niet langer de nadruk zal leggen op de investerende, maar op de verantwoordelijke student (Kamerstukken I 2014/2015 dossier 34035, To2054).

7 Ministerie van OCW (2014) *Wetenschapsvisie 2025, Keuzes voor de toekomst*. Den Haag.

8 Lerarenagenda 2013 -2020: De leraar maakt het verschil, oktober 2013 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 27 923, nr. 171).

9 Voorgangsrapportage lerarenagenda 8 oktober 2014. Zie ook de themawebsite www.delerarenagenda.nl.

10 Kamerbrief *Accreditatie op maat* (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 31 288, nr. 471).

1.1. Verder dan Veerman in een onvoorspelbare wereld

In 2010 stelde de commissie Veerman¹¹ de vraag: 'Hoe toekomstbestendig is het Nederlands hoger onderwijs?' De conclusie was duidelijk: dat is het niet. Studie-uitval is te hoog, talent wordt te weinig uitgedaagd en er is te weinig flexibiliteit in het systeem om de gevarieerde vraag van studenten en de arbeidsmarkt goed te bedienen. Een krachtige impuls aan de kwaliteit en diversiteit van het ho-bestel is nodig, aldus de commissie destijds. Veerman pleitte voor een drievoudige differentiatie: in de structuur van het stelsel, in profielen van instellingen en in het onderwijsaanbod.

Hogescholen en universiteiten zijn hard bezig om deze kwaliteitsimpuls vorm te geven. Dit zag ik ook tijdens mijn HO-tour. Ik zie dat in met name het wo de studie-uitval vermindert. In het hbo heeft de afgelopen jaren een sterke kwaliteitsimpuls plaatsgevonden, zo merkt ook de NVAO op.¹² Ook zie ik dat profilering en zwaartepuntvorming toenemen. Ik zie meer honoursprogramma's en brede bachelors op universiteiten en meer praktijkgericht onderzoek en Associate degrees op hogescholen. Ook de Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek concludeert dit alles in de midterm-review van de prestatieafspraken.¹³

Wat hebben we bereikt na Veerman

Er zijn hoofdlijnenakkoorden gesloten met VSNU, Vereniging Hogescholen en NRTO en met alle bekostigde hogescholen en universiteiten zijn prestatieafspraken gemaakt over versterking van profilering en zwaartepuntvorming in onderwijs en onderzoek, verhoging van onderwijskwaliteit en studiesucces en meer valorisatie. Deze thema's staan inmiddels stevig op de agenda's van universiteiten en hogescholen.

De overheid heeft een aantal aanpassingen in wet- en regelgeving gerealiseerd die de door Veerman bepleite differentiatie in drievoud hebben bevorderd. Mogelijk gemaakt zijn: driejarige trajecten in het hbo, studiekeuzecheck, vervroegen van de aanmelddatum naar 1 mei, definitieve invoering Ad, ruimte voor brede bachelors en hbo-masters, titulatuur van hbo- en wo-opleidingen is gelijkgetrokken, meer ruimte voor selectie bij de pabo's, university colleges en honoursprogramma's en er komen experimenten in het kader van Leven Lang Leren.

De Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek volgt de uitvoering van de prestatieafspraken. Uit hun analyses blijkt dat de hogescholen en universiteiten actief inspelen op de verschillende doelgroepen met een grote diversiteit aan onderwijstrajecten. Hogescholen zetten daarbij in op nieuwe hbo-masteropleidingen, 3-jarige trajecten voor vwo'ers, excellentietrajecten en Associate degrees. De universiteiten richten zich met name op excellentietrajecten en verbreding van bacheloropleidingen. Ook maken instellingen scherpe keuzes met betrekking tot zwaartepuntvorming in onderwijs en onderzoek. Voor veel universiteiten geldt dat er al substantiële vooruitgang is geboekt ten aanzien van de in hun prestatieafspraken opgenomen doelstellingen rond kwaliteit en studiesucces. Bij de hogescholen is er sprake van een gemengd beeld. Zij zien zich geconfronteerd met het volgende trilemma: de opgave om het eindniveau van de bachelor te verhogen en meer studenten naar dat eindniveau te leiden, terwijl tegelijkertijd de kwaliteit van instroom van studenten nog onvoldoende is.

De commissie Veerman pleitte voor substantiële investeringen. Deze kunnen met de invoering van het studievoorschot gerealiseerd worden.

¹¹ Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel (2010) *Differentiëren in drievoud omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs*. Koninklijke Broese & Peereboom, Breda.

¹² NVAO (2014) *Focus op ontwikkeling. Jaarverslag 2013*. NVAO, Den Haag.

¹³ Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek (2014) *Midtermreview prestatieafspraken hoger onderwijs*.

Onderwijs in een onvoorspelbare wereld

De laatste strategische agenda *Kwaliteit in Verscheidenheid* nam 2025 als horizon. In deze strategische agenda verscherpen we onze blik op diezelfde horizon met een groter bewustzijn van de veranderende context van het hoger onderwijs. In alle HO-tour-bijeenkomsten kwam één uitdaging uitdrukkelijk terug: het hoger onderwijs dient op te leiden voor leven en werken in een in toenemende mate onvoorspelbare, complexe en geglobaliseerde wereld. Een aantal ontwikkelingen staat daarin centraal.

Technologische ontwikkelingen zorgen ervoor dat bij complexe producten en diensten een toenemende ontbundeling¹⁴ van productieprocessen optreedt. Ontbundeling is een businessmodel waarbij productieprocessen uit elkaar worden getrokken en efficiënter worden vormgegeven. Het ingrijpende effect van ontbundeling is op verschillende plekken merkbaar. Zo was Kodak op zijn hoogtepunt € 28 miljard waard en had 140.000 mensen in dienst. Nu is Kodak geschiedenis en werd vorig jaar het nieuwe Kodak, Instagram met 13 medewerkers, voor een miljard dollar door Facebook overgenomen. Ondertussen verandert op soortgelijke wijze het Amerikaanse bedrijf UberPop de taxibranche en is er in de toerisme- en hotelindustrie Airbnb. Ik geloof dat de leergemeenschap in het hoger onderwijs gericht op reguliere studenten niet kan worden ontbundeld zonder aan waarde te verliezen. Toch zal ook het hoger onderwijs met nieuwe businessmodellen op de proef worden gesteld. We moeten vernieuwing niet de rug toe keren, maar zelf vorm geven aan wat het betekent een leergemeenschap in de 21ste eeuw te zijn.

De arbeidsmarkt maakt op dit moment belangrijke veranderingen door en heeft de afgelopen jaren met grote schokken te maken gehad. Nieuwe banen ontstaan waar oude verdwijnen.¹⁵ Economen Frey en Osborne komen tot de conclusie dat in de VS de komende twee decennia 47% van de banen in de hoge risicocategorie zitten om ingrijpend te veranderen of te verdwijnen. Zoals beschreven staat in de Kamerbrief *Effect van technologische ontwikkelingen op de arbeidsmarkt*,¹⁶ betekent dat niet dat de mensen in die banen vanzelfsprekend werkloos worden. Technologische vooruitgang zal ook de komende jaren leiden tot het ontstaan van banen waar we nu nog geen weet van hebben. We zullen daarenboven steeds vaker zien dat de beroepspraktijk sneller innoveert dan dat opleidingen daarop kunnen inspelen. Nieuwe technologieën vragen om nieuwe vaardigheden. Waar routine en stabiliteit aan waarde verliezen, neemt het belang van wendbaarheid en creativiteit toe. Daarnaast stijgt de vraag naar hoger opgeleiden. De opkomende economieën ontwikkelen zich in rap tempo tot kenniseconomie. De cijfers zijn duizelingwekkend. China heeft op dit moment al 2.409 universiteiten en hogescholen, investeert \$ 250 miljard per jaar in menselijk kapitaal en verwacht aan het eind van dit decennium circa 195 miljoen hoger opgeleiden te hebben, anderhalf keer zoveel als in de VS.¹⁷

Er wordt steeds meer gevraagd van de Nederlandse beroepsbevolking. Om mee te kunnen met de snel veranderende economie zullen segmenten van de beroepsbevolking moeten kunnen voldoen aan andere en hogere eisen. Vooral het middensegment van de arbeidsmarkt komt onder druk te staan. In het bijzonder lijken de kansen voor werknemers met een mbo^{2/3} opleiding de komende jaren minder gunstig.¹⁸

¹⁴ Ook wel bekend als het Engelse *unbundling*.

¹⁵ O.a. Frey, C. en Osborne M. (2013) *The future of employment: how susceptible are jobs to computerization*. Working paper September 2013. Oxford University; Brynjofsson E. en McAfee A. (2014), *The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W.W. Norton & Company, New York; Deloitte (2014) *De impact van automatisering op de Nederlandse arbeidsmarkt*. Deloitte, Amstelveen; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2013) *Naar een lerende economie*. Amsterdam University Press, Amsterdam; Centraal Plan Bureau (2012) *Loonsongelijkheid in Nederland Stijgt*. CPB Policy brief, juni 2012.

¹⁶ Kamerbrief *Effect van technologische ontwikkelingen op de arbeidsmarkt*, 19 december 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 29 544, nr. 582).

¹⁷ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2014) *Naar een lerende economie: investeren in het verdienvermogen van Nederland*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

¹⁸ Weel, B. ter (2014) Weblog *Nog een keer over het midden* <http://www.economie.nl/weblog/nog-een-keer-over-het-midden>. Zie ook de Kamerbrief *Ruim baan voor vakmanschap*, 2 juni 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 31 524, nr. 207).

Maatschappelijk vormt deze ontwikkeling een uitdaging, als de uitholling van het middensegment van de arbeidsmarkt zich verbindt met een toenemende culturele en sociale tegenstelling tussen hoog en laag opgeleiden. In de 21ste eeuw is de functie van het hoger onderwijs als motor van emancipatie en verheffing dus onverminderd belangrijk.

Deze nieuwe wereld biedt veel kansen voor het hoger onderwijs. Het is een wereld waarin nieuwe verbindingen ontstaan. Regionale netwerken van kennisinstellingen en bedrijfsleven vormen voor studenten een omgeving waarin ze ook tijdens hun studie hun creativiteit kunnen toetsen in de praktijk. Ontmoetingen over grenzen, of die nu plaatsvinden in de eigen collegezaal, in de Google-*hangout*, of aan de andere kant van de wereld, zorgen voor leerervaringen die steeds waardevoller blijken in een globaliserende wereld. Wanneer onzekerheid troef is, voegt onderwijs de meeste waarde toe door studenten de vaardigheden te leren om kansen te zien in een open toekomst. Het belang van 21st century skills zoals het vermogen tot kritische reflectie, samenwerken, creativiteit, omgang met big data en pragmatisch oplossingsvermogen is de afgelopen maanden duidelijk benadrukt. Daarbij past ook een leercultuur, die aanmoedigt om een leven lang te blijven leren. Niet in de laatste plaats wordt het belang van interdisciplinariteit benadrukt: het leggen van verrassende verbanden tussen verschillende manieren van denken en doen.

Ook de WRR¹⁹ concludeert dat onze wereld steeds onvoorspelbaarder wordt en maatschappelijke uitdagingen groter. Van veranderende machtsverhoudingen tussen Oost en West tot klimaatverandering en financiële crises, ons onderwijs leidt de mensen op die met deze uitdagingen zullen worstelen. Maar wie gelooft in de mythe van een toekomst die over ons heen walst, ontkent juist datgene wat goed onderwijs ons leert: wij zijn het die de toekomst vormen. Meer dan ooit zijn dus van belang de fundamenten waarop ons hoger onderwijs rust en de ambities die wij onszelf stellen.

1.2. Het HO nu: sterktes en zwaktes

Tijdens de HO-tour kwam al duidelijk naar voren: het Nederlands hoger onderwijs doet het goed, maar klaar voor de 21ste eeuw is het nog niet. Het is dus tijd de balans op te maken. Wat maakt ons sterk in onvoorspelbare tijden? Waar faalt ons onderwijs en welke zwaktes legt dat falen bloot? Deze twee vragen worden beantwoord in relatie tot de drie fundamenten van het hoger onderwijs: kwaliteit, toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit, én verbinding met de samenleving.

Onderwijskwaliteit onder druk

De basiskwaliteit van onderwijs in Nederland is hoog en de Nederlandse student is vaardig en tevreden. Nederlandse studenten scoren beter dan het OECD-gemiddelde op 21st century skills zoals probleemoplossend vermogen.²⁰ In internationale ranglijsten doen Nederlandse universiteiten het ook op het gebied van onderwijs behoorlijk goed.²¹ Uit de Nationale Studenten Enquête blijkt steeds weer dat studenten over het algemeen tevreden zijn over hun opleiding,²² zonder twijfel een sterkte van het Nederlandse hoger onderwijs waar we op voort kunnen bouwen.

19 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2014) *Naar een lerende economie: investeren in het verdienvermogen van Nederland*. Amsterdam University Press, Amsterdam

20 OECD (2013), *OECD Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Publishing: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en>.

21 Zowel bij de Times Higher Education World University Rankings als bij de QS World University Rankings wegen onderwijsindicatoren zoals student-staf ratio mee. Voor beide geldt dat in 2014 zes Nederlandse universiteiten tot de mondiale top 100 behoren. Bij de THE ranglijst zijn dat UvA, Leiden, Utrecht, Delft, Rotterdam en Wageningen. Bij de QS zijn dat de UvA, Leiden, Utrecht, Delft, Rotterdam en Groningen.

22 In de Nationale Studenten Enquête 2015 blijken studenten zelfs tevredener dan ooit.

Toch vind ik tevreden niet goed genoeg. Wie verder kijkt, ziet dat er een grens is bereikt. Studenten zien vooral in massale opleidingen zoals bijvoorbeeld bedrijfskunde en communicatie hun onderwijs onpersoonlijker worden. We dreigen uit het oog te verliezen waar onderwijs om draait: het cultiveren van een academische en professionele gemeenschap waarin talent floreert. Goed onderwijs stemt niet alleen tevreden, maar daagt studenten uit om buiten hun comfort zone te treden. De commissie Veerman wees al op het feit dat we in Nederland verzaken onze studenten écht uit te dagen. Uit de Studentenmonitor 2014²³ blijkt dat nu nog steeds bij meer dan de helft van de studenten de motivatie tijdens hun studie afneemt. Nederlandse studenten besteden ook weinig tijd aan hun studie vergeleken met studenten uit andere landen.²⁴ Van de hbo-studenten uit cohort 2008 heeft 60% na vijf jaar (de nominale studieduur plus één jaar) een diploma. Van de wo-studenten cohort 2009 heeft 64% na vier jaar (de nominaal studieduur plus één jaar) een diploma. Daarom is blijvende aandacht voor studiesucces nodig. Dat we ondanks een sterke startpositie de student niet weten uit te dagen, maakt ons stelsel kwetsbaar in een wereld die juist steeds meer om grensverleggende denkers en doeners vraagt.

Het Twents Onderwijsmodel zorgt voor student-gecentreerd, activerend onderwijs

Het bacheloronderwijs van de Universiteit Twente werkt met een nieuw didactisch model dat sterk de nadruk legt op student-gecentreerd, activerend onderwijs. Zo is een 'real life' project deel van bijna elke module waarin kennis wordt toegepast. Docenten werken in teams en zijn gericht studenten te stimuleren zelf hun onderwijs vorm te geven. Studenten werken bij regel samen en tutores worden ingezet als coach. Als gevolg van deze impuls aan de kwaliteit van onderwijs studeren meer studenten op nominaal tempo en is hun werkhouding verbeterd.

Zie ook:

<http://www.utwente.nl/onderwijs/bachelor/studeren-in-enschede/twents-onderwijsmodel/>

Ik zie in dat hogescholen en universiteiten niet én nog meer studenten onderwijs kunnen bieden én meer kwaliteit kunnen leveren met de beschikbare middelen, mede omdat het onderzoeksbudget en de middelen voor praktijkgericht onderzoek niet gelijkmatig zijn meegestegen met de studentenaantallen. De commissie Veerman stelde al dat substantiële investeringen absoluut noodzakelijk zijn om de positie van het Nederlands hoger onderwijs te behouden en te versterken. Daarenboven wordt er ook steeds meer van instellingen gevraagd: uitdagend onderwijs, verhogen studiesucces, soepele overgangen en sterkere verbindingen met de samenleving. Het is daarom duidelijk dat investeringen nodig zijn.

De meest inspirerende momenten in ons onderwijs vinden we in de ontmoetingen tussen student en docent. Juist binnen universiteiten, zo werd door docenten en studenten naar voren gebracht tijdens de HO-tour, lijkt er steeds minder ruimte voor die ontmoeting. De groeiende publicatiedruk toont niet alleen de barsten in het wetenschapsbestel,²⁵ ook het onderwijs - studenten én docenten - leidt eronder.

²³ Researchned (2015) *Studentenmonitor*. 'Tabel 09.02.01 – Motivatie aanvang en nu totaal'.

²⁴ Eurostudent V, www.eurostudent.eu, geraadpleegd op 28/02/2015

²⁵ Zelfs in de medische wetenschap geeft men aan dat de groeiende publicatiedruk zorgt voor lagere kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek, verminderd delen van opgedane kennis en dus slechtere prestaties in de kliniek. Zie ook onderzoek van Rathenau Instituut: Tijdkink, J., MacLaine Pont, C., Jonge, J. de (2015) *Publicatiedruk bij medisch-wetenschappelijk onderzoek*. Rathenau Instituut, Den Haag.

Ik merk dat de toegewijde docent door een grote publicatie- en regeldruk²⁶ steeds vaker gefrustreerd raakt. Een recente enquête uitgevoerd in het kader van het IBO Wetenschapsbeleid²⁷ wijst erop dat 46% van wetenschappelijk personeel hoge kwaliteit van onderwijs niet als ook maar één van de drie belangrijkste doelstellingen van de instelling ziet.²⁸ Onderwijs wordt onvoldoende gewaardeerd bij de carrièreopbouw en flexcontracten komen erg vaak voor. Dit wijst op een tekortkoming in ons stelsel: we dreigen de docent en het onderwijs uit het oog te verliezen.

In het hbo is het zaak het onderzoek steviger in te bedden in het onderwijs. De Onderwijsraad²⁹ onderkent dat het vermogen te innoveren steeds belangrijker wordt voor de hedendaagse professional. Om meer innovatieve professionals te kunnen opleiden is het van belang dat het praktijkgericht onderzoek in het hoger beroepsonderwijs wordt verstevigd, aldus de Raad, onder andere door het uitbreiden van het aantal lectoraten. Praktijkgericht onderzoek in het hbo onderscheidt zich van andere vormen van onderzoek door een directe verbondenheid met de beroepspraktijk en het relevante onderwijs. Dit krijgt onder andere vorm in vraagarticulatie met de praktijk, organisatie via kenniskringen en participatie van docenten en studenten in het onderzoek. Hierbij is het belangrijk dat deze lectoraten niet los komen te staan van de onderwijspraktijk, maar die juist weten te verrijken door de verbinding met onderzoek. Zo maken we van het onderzoekend vermogen van de hbo-student een uitgesproken kwaliteit van ons stelsel.

Tijdens de HO-tour hoorde ik vaak dat we wellicht goed opleiden, maar toch vooral voor de zoste eeuw. We zijn nog vooral gericht op kennisoverdracht en kwalificatie. In het hoger onderwijs van 2025 gaat het ook over de twee andere opdrachten waaraan het onderwijs haar bestaansrecht ontleent: socialisatie (verantwoordelijk handelen in sociale verbanden) en persoonlijke vorming (onafhankelijk creatief kritisch denken en doen). Blended learning biedt veel mogelijkheden onderwijs persoonlijker te maken. Zo gebruikt Docent van het Jaar 2015³⁰ Alexandru Iosup *gamification* om zijn studenten via verschillende leerroutes uit te dagen. We kunnen nog veel meer doen met dit soort initiatieven en de docenten op de werkvloer hier in ondersteunen. Zo zijn bijvoorbeeld Massive Open Online Courses (MOOC's) niet alleen een verrijking voor de kwaliteit van het Nederlands onderwijs, maar ze bieden ook mogelijkheden voor de verspreiding van kennis die kort geleden nog onvoorstelbaar leken. Nederlandse MOOC's worden wereldwijd gevolgd en gewaardeerd. Het is daarom een sterk punt van ons stelsel dat Nederland goed is aangesloten op internationale netwerken voor Open en Online Onderwijs.

Uitdagend onderwijs haalt de student uit zijn of haar comfort zone. Juist hierdoor worden studenten voorbereid op die onvoorspelbare wereld. Grensverleggend onderwijs betekent ook onderwijs buiten onze landsgrenzen. Hierbij is het belangrijk op te merken dat de groei in het aantal Nederlandse studenten dat een buitenlandervaring opdoet tijdens de studie beperkt is.³¹ Thuis wordt het onderwijs daarentegen steeds internationaler bedreven. Voor steeds meer internationale studenten neemt in Nederland hun ontwikkeling een vlucht: ons stelsel is aantrekkelijk voor talent van over de hele wereld.³²

26 De Goede, M., Hessels, L. (2014), *Feiten en Cijfers. Drijfveren van onderzoekers*. Rathenau Instituut, Den Haag.

27 De Goede, M., Hessels, L. (2014), *Feiten en Cijfers. Drijfveren van onderzoekers*. Rathenau Instituut, Den Haag. Zie ook Ministerie van OCW (2014) *Wetenschapsvisie 2025*.

28 De belangrijkste doelstellingen van onderzoekers blijken 'het kunnen uitvoeren van kwalitatief hoogwaardig onderzoek' en 'het werken in een omgeving met kwalitatief goede en inspirerende mensen'.

29 Onderwijsraad (2014) *Meer innovatieve professionals*. Onderwijsraad, Den Haag.

30 De verkiezing van de Docent van het Jaar is een initiatief van het ISO.

31 Zie Nuffic (2014) *Internationalisering in beeld*. Nuffic, Den Haag.

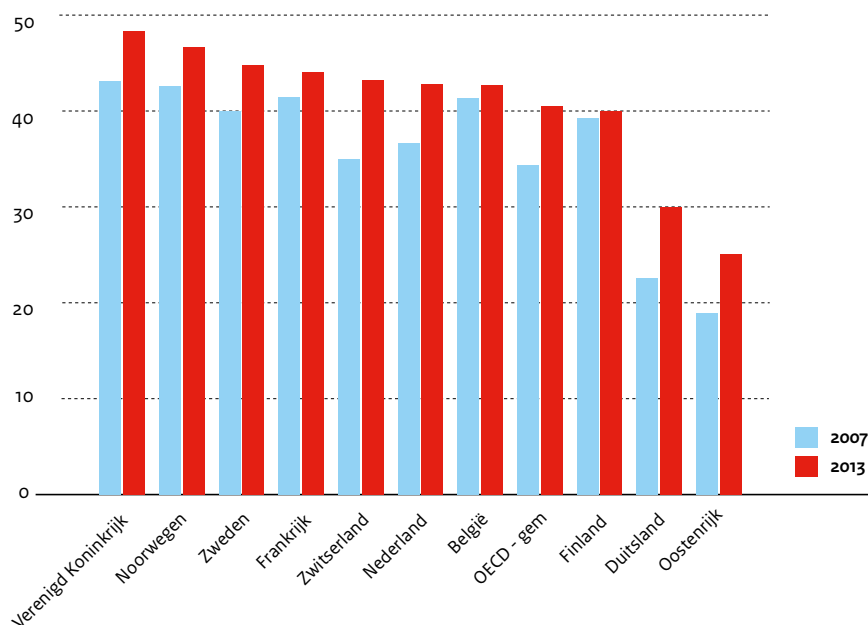
32 Zie Nuffic (2014) *Internationalisering in beeld*. Nuffic, Den Haag.

Deze internationale studenten zijn ook echt van toegevoegde waarde in ons onderwijs en in de Nederlandse kenniseconomie.³³ Zeker nu er bij instellingen meer aandacht komt voor de *internationalisation at home* halen we steeds meer uit het internationale aspect van ons onderwijs. Om internationale mobiliteit en institutionele samenwerking te stimuleren hecht ik zeer aan het Bologna-proces en de ontwikkeling van een Europese hoger onderwijs-ruimte. Hierin moeten nog belangrijke stappen worden gezet en obstakels worden overwonnen: vooral de grote kwaliteitsverschillen tussen landen vormen een uitdaging.

Toegankelijkheid op orde, doorstroom stukt

Sinds de jaren vijftig nemen steeds meer mensen in Nederland aan het hoger onderwijs deel. Onderwijs was de productielijn van verheffing: zoveel mogelijk mensen moesten in staat zijn een zo hoog mogelijk diploma te halen. We hebben op dat gebied veel bereikt, aangezien ook internationaal vergeleken Nederland relatief veel hoger opgeleiden heeft (zie grafiek). Onze wereld is er niet langer een van productielijnen, maar van constante, dynamische en mensgerichte verandering. Ons onderwijs moet daarin mee. Studenten verdienen het onderwijs dat bij hen past, ongeacht hun sociale herkomst of financiële situatie.

figuur 1: percentage hoger opgeleiden in de bevolking van 25-34 jaar

³³ Het CPB heeft becijferd dat, met een aantal aannames voor belangrijke onzekere factoren, inkomende mobiliteit jaarlijks een netto positief effect kan opleveren van 740 miljoen euro. Binding van internationaal talent zorgt voor een versterking van het Nederlandse onderwijs en de Nederlandse kenniseconomie. Zie ook Visiebrief Internationalisering, 15 juni 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 22 452, nr. 41).

De toegankelijkheid van het hoger onderwijs in Nederland is hoog. Nederland scoort ongeveer even goed als Finland, Tsjechië, Noorwegen, Zweden en Estland. Nederland doet het beter dan Duitsland, Denemarken en Zwitserland.³⁴ De Inspectie van het Onderwijs³⁵ merkt op dat studenten steeds vaker de directe route naar het vervolgonderwijs (vmbo-mbo, havo-hbo) volgen, terwijl het stapelen van opleidingen (vmbo-havo-vwo, mbo-hbo-wo) minder gebeurt. Dit kan er op duiden dat de overgangen tussen de onderwijssectoren moeizaam zijn.³⁶

De verbetering van doorstroom is vanuit emancipatoir oogpunt een belangrijk doel, zeker nu tegenstellingen tussen hoog- en laagopgeleid lijken toe te nemen, zoals het SCP en de WRR³⁷ schetsen. In het hbo is de deelname van studenten met een lage sociaaleconomische status sinds vorig jaar wederom gestegen.³⁸ Ook is de toegankelijkheid van het hoger onderwijs in Nederland voor eerste generatie allochtone studenten afgelopen jaren verbeterd.³⁹ Toch blijven allochtone studenten wat betreft deelname achter bij autochtone studenten.⁴⁰ Inmiddels nemen vrouwen niet alleen vaker dan mannen deel aan het hoger onderwijs, zij sluiten hun studie ook vaker succesvol af en studeren daarbij nog sneller af dan mannen.⁴¹

De verscheidenheid van de studentenpopulatie is veel groter dan voorheen. Het is een uitdaging om alle studenten succesvol te laten zijn in hun studies. Studie-uitval is nog steeds hoog: in het studiejaar 2012/2013 besloot 35% van de studenten in het tweede jaar de initieel gekozen studie niet voort te zetten.⁴² Het aandeel spijtoptanten is het grootst onder havisten en mbo'ers en niet-westerse allochtone studenten. Maar liefst 74% van de niet-westers allochtone jongens in het hbo heeft na vijf jaar (nog) geen diploma.⁴³ Eén op de vijf instromers uit het mbo verlaat het hbo na één jaar zonder ho-diploma.

Studenten vragen om eigenaarschap over hun eigen loopbaan en ruimte voor maatwerk. Ik interpreteer dit niet als een roep om vercommercialisering en individualisering: het anonieme vacuüm van de *ontbundelde* instelling zoals ik die eerder beschreef is juist niet de plek waar de student haar persoonlijkheid gereflecteerd ziet in haar leren. Deze tijd vraagt wel om meer differentiatie binnen het stelsel. Het binaire stelsel is een sterkte van het Nederlands hoger onderwijs. Ik zie dat stelsel sterker worden met meer studenten in Associate degrees, vwo-trajecten, masterprogramma's en meer praktijkgericht onderzoek in het hbo. Ik zie meer honoursprogramma's, brede bachelors, researchmasters in het wo. Het experiment promotieonderwijs en het ontwikkelen van *industrial doctorates* laat zien dat ook in de derde cyclus van het hoger onderwijs verdere differentiatie plaats zal vinden. Dit geeft aan dat het binaire stelsel geen statisch gegeven kan zijn. Ik wil de ruimte bieden voor verdere kwaliteitsontwikkeling, differentiatie en verbetering van de wederzijdse doorstroom binnen het stelsel.

34 OECD (2014) *Education at a Glance 2014: OECD Indicators*, OECD Publishing.

35 Inspectie van het Onderwijs (2014) *De staat van het onderwijs: onderwijsverslag 2013/2014*. Ministerie van OCW, Den Haag.

36 Ook de Onderwijsraad wijst hierop in haar rapport *Overgangen in het onderwijs* (2014). Zie de Kamerbrief Ruim baan voor vakmanschap, 2 juni 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 31 524, nr. 207) voor mijn visie op doorlopende leerroutes vmbo-mbo-hbo.

37 Bovens, M., Dekker, P. en Tiemeijer, W. (red.) (2014) *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Wetenschappelijke Regeringsbeleid, Den Haag.

38 ResearchNed (2014) *Monitor Beleidsmaatregelen 2014, Studiekeuze, studiegedrag en leengedrag in relatie tot beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs*. ResearchNed, Nijmegen.

39 ResearchNed (2014) *Monitor Beleidsmaatregelen 2014, Studiekeuze, studiegedrag en leengedrag in relatie tot beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs*. ResearchNed, Nijmegen.

40 Center voor Higher Education Policy Studies (2015) *Kerncijfers hoger onderwijs in internationaal perspectief. Rapport voor het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. Cheps, Enschede.

41 Sociaal Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek (2014) *Emancipatiemonitor 2014*. SCP/CBS, Den Haag.

42 ResearchNed (2014) *Monitor Beleidsmaatregelen 2014, Studiekeuze, studiegedrag en leengedrag in relatie tot beleidsmaatregelen in het hoger onderwijs*. ResearchNed, Nijmegen.

43 CBS Stateline, table *studievoorgang hbo*, geraadpleegd op 27 februari 2015: Slechts 26 procent van de niet-westerse allochtone jongens (cohort 2008) heeft in het hbo nu na vijf jaar een diploma.

Een belangrijke hiaat in ons stelsel is het Leven Lang Leren. Het hoger onderwijs dat met beide benen in de 21ste eeuw staat, moet in de groeiende vraag naar post-initiële scholing een enorme kans zien. Het bekostigd onderwijs blijft hierin internationaal gezien achter.⁴⁴ In Nederland besteedt een werknemer tijdens zijn werkzame leven zo'n 0,6 jaar aan formele en non-formele scholing.⁴⁵ Dat is lager dan in andere EU-landen. In Zweden en Finland is dat ruim 1,8 jaar.⁴⁶ Deze cijfers geven een iets vertekend beeld, vanwege de verschillen in stelsels, maar de deelname van volwassenen aan het bekostigde deeltijd hoger onderwijs neemt in Nederland al jaren af.⁴⁷ Tegelijkertijd is de verwachting dat de komende jaren de vraag naar hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt harder zal blijven stijgen dan het aanbod van hoger opgeleiden.⁴⁸ Dit vraagt om meer mogelijkheden tot opscholing en nascholing gedurende de gehele loopbaan, waarbij ook het onbekostigde onderwijs een belangrijke rol speelt.

Instellingen steeds meer verbonden met de buitenwereld

Nederland behoort volgens het World Economic Forum⁴⁹ al geruime tijd tot de meest competitieve economieën ter wereld. Sinds 2007 staat Nederland elk jaar in de top-10 (van in totaal 148 landen). Volgens het Innovation Union Scoreboard 2014⁵⁰ van de Europese Commissie behoort Nederland echter niet tot de innovation leaders van Europa, zoals Finland, Duitsland, Denemarken en Zweden, maar tot de volgers. De OECD⁵¹ prijst het Nederlandse, publiek gefinancierde wetenschappelijk onderzoek, maar ziet ook dat Nederland op het gebied van valorisatie achterblijft. De belangrijkste manier om de responsiviteit van de Nederlandse economie te vergroten, zo schrijft de WRR, is het stimuleren van kenniscirculatie: het mobiliseren en toepassen van ideeën en technieken die te vinden zijn in andere bedrijven, sectoren of landen. Dat vereist het ontwikkelen van het vermogen om nieuwe kennis te signaleren, op te nemen en vaardig te gebruiken.

De waarde van kenniscirculatie is meer dan alleen de economische. Onderwijs is wat mij betreft een heel belangrijke vorm van kennisbenutting. Door studenten in hun onderwijs te betrekken bij de maatschappelijke vraagstukken vormen zij zich tot volwaardige burgers die zich verbonden voelen met de wereld om hen heen. Hogeronderwijsinstellingen spelen hierin natuurlijk een heel belangrijke rol. Zij betrekken studenten bij onderzoek en verbinden hen met maatschappelijke actoren en bedrijven. Een mooi voorbeeld hiervan is het Center of Expertise over Healthy Ageing in Groningen waarin onderzoekers, docenten, studenten, bedrijven en zorg- en welzijnsinstellingen gezamenlijk oplossingen vinden voor problemen die men in de zorg dagelijks tegenkomt, op het gebied van gezond opgroeien en gezond ouder worden. In het Amsterdam Creative Industries Network werkt men vanuit labs aan maatschappelijke vraagstukken in samenwerking met partners uit de creatieve industrie.

Het is dus belangrijker dan ooit dat instellingen verbindingen met de samenleving leggen. Aan die verbindingen met de buitenwereld is ook duidelijk gewerkt.

44 Adviescommissie 'Flexibel hoger onderwijs voor werkenden' (2014) *Adviesrapport Flexibel hoger onderwijs voor volwassenen*. Zie ook de Kamerbrief Leven Lang Leren, 31 oktober 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 30 012, nr. 41).

45 Formele scholing is onderwijs waarvoor de overheid stelselverantwoordelijkheid draagt en dat leidt tot een door de overheid erkend diploma of graad. Non-formele scholing omvat andere vormen van onderwijs.

46 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2013), *Naar een lerende economie*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

47 Uit onderzoek van ResearchNed (2012) blijkt dat de dalende deelname aan het bekostigde deeltijd hoger onderwijs onder meer wordt veroorzaakt doordat het onderwijs onvoldoende flexibel en vraaggericht is. Het onderwijs sluit niet goed aan bij de kenmerken en behoeften van volwassenen en de wensen van werkgevers. - PM

48 Adviescommissie 'Flexibel hoger onderwijs voor werkenden' (2014) *Adviesrapport Flexibel hoger onderwijs voor volwassenen*.

49 World Economic Forum (2015) *The Global Competitiveness Report*. World Economic Forum, Genève.

50 Europese Commissie (2014) *Innovation Union Scoreboard 2014*. Europese Unie, Brussel

51 OECD *Reviews of Innovation Policy: Netherlands* (2014). OECD Publishing: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264213159-en>.

Het AWTI laat zien dat de Nederlandse economie zich steeds meer in regionale hotspots ontwikkelt met hogeronderwijsinstellingen als belangrijke verbindende speler.⁵² Ik merk veel dynamiek in netwerken van kennisinstellingen, bedrijven en publieke instellingen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit initiatieven zoals het Techniekpact, de Actieagenda Smart Industry en de topsectorenaanpak en de daaruit voortvloeiende Human Capital Agenda's. Ik voorzie dit ook voor het Zorgpact. Er ontstaan science parks, campussen en economische clusters door strategische allianties van bedrijven, kennisinstellingen en lokale of provinciale overheden.

Online onderwijsplatform Elevate verbindt regionale partners voor wereldwijde kennisverspreiding

Elevate is een door de UU, UMCU en HU in 2012 geïnitieerd online onderwijsplatform op het gebied van de gezondheidszorg. Het biedt online postacademisch onderwijs voor kleine groepen gezondheidsprofessionals van over de hele wereld. Elevate verbindt het beste wat Nederland te bieden heeft op dit gebied – van het Koninklijk Instituut der Tropen tot verschillende ziekenhuizen en regionale partners – en mobiliseert die expertise voor wereldwijde kennisverspreiding in de gezondheidswetenschappen. Zo helpt het mondiale standaarden te verhogen en verschillen in kwaliteit tussen landen te verkleinen.

Zie ook: <http://www.elevatehealth.eu/>

Toch blijkt ook uit de werkgeversbijeenkomst van de HO-tour dat werkgevers het nog moeilijk vinden om toegang te krijgen tot die grote kennisinstellingen. Veel samenwerking komt voort uit spontane individuele contacten tussen docenten/onderzoekers en mensen in het bedrijfsleven of andere maatschappelijke organisaties. Een verduurzaming van de relatie tussen bedrijven, maatschappelijke organisaties en instellingen zal de responsiviteit van instellingen vergroten.

In het hbo is de relatie tussen werkveld en opleiding vanwege de beroepsgerichtheid van nature sterker aanwezig. En ook het praktijkgericht onderzoek kent meer verbinding met de beroepspraktijk. De Centers of Expertise in het hbo zijn hiervan een goed voorbeeld. Bij de start van de ontwikkeling van deze Centers is in eerste instantie bewust gericht op met name de topsectoren. Net zoals in Groningen en ook al op andere plekken gebeurt, kunnen sectoren als onderwijs en zorg nog meer betrokken worden bij Centers of Expertise. Tegelijkertijd ontbreekt in veel andere gevallen een structurele vorm van samenwerking. Dat maakt dat samenwerking afhankelijk is van individuen. Verder staat praktijkgericht onderzoek bij hogescholen ondanks de ontwikkeling nog steeds voor grote uitdagingen. Slechts enkele procenten van de instellingsuitgaven zijn beschikbaar voor onderzoek. Ook is de aandacht voor onderzoek in het hbo-curriculum nog in ontwikkeling. De Onderwijsraad pleit ervoor om het praktijkgericht onderzoek in het hoger beroepsonderwijs te verstevigen en om in iedere opleiding systematisch aandacht te besteden aan het onderzoekend vermogen van studenten. Ook de OECD⁵³ adviseert versterking van de onderzoekscapaciteit van hogescholen, omdat zij de kloof kunnen overbruggen tussen bedrijven met weinig of geen ervaring in innoveren enerzijds en onderzoek van wereldklasse aan universiteiten en instituten voor toegepast onderzoek anderzijds.

52 Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2014) *Regionale hotspots, broedplaatsen voor innovatie*. Quantas, Den Haag.

53 OECD *Reviews of Innovation Policy: Netherlands* (2014). OECD Publishing: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264213159-en>.

In het wo is van oudsher minder binding tussen opleiding en arbeidsmarkt, en beperkte aandacht voor stages. Profilering in onderzoeks- en opleidingszwaartepunten helpt instellingen om gericht de verbinding met de omgeving aan te gaan. De aandacht hiervoor is toegenomen, mede in het licht van de prestatieafspraken. Er is binnen instellingen meer discussie ontstaan over waar ze heen willen. De meeste universiteiten kiezen voor een aantal onderzoeks- en opleidingszwaartepunten die breed, thematisch van aard en multidisciplinair van opzet zijn. Ze sluiten aan op bewezen sterktes in het instellingsprofiel, maar ook op externe ontwikkelingen en kansen. Ook hogescholen benoemen zwaartepunten, waarop zowel het praktijkgerichte onderzoek als het onderwijs zich richt. Tegelijkertijd moet de profilering nog doorgezet worden.

Dat is mede afhankelijk van de mate waarin deze wordt gedragen binnen instellingen. Ook ontbreekt het landelijk overzicht.

Conclusie

Met de blik vooruit, kunnen we concluderen dat ons hoger onderwijs een aantal krachten kent. Deze krachten moeten we behouden en verder uitbouwen om internationaal voorop te blijven lopen.

- Basiskwaliteit is op orde; Nederlandse studenten zijn vaardig en tevreden;
- Open cultuur, gericht op vernieuwing: zien we terug in aandacht voor blended learning en aantrekkelijkheid van Nederlands hoger onderwijs voor internationale studenten;
- Het stelsel is over het algemeen toegankelijk; de deelname aan het hoger onderwijs is in de afgelopen decennia fors gestegen;
- Binair stelsel; waarbij de kracht van het hbo gelegen is in de verbinding met het werkveld en - complementair - de kracht van het wo in het opleiden van academisch denkenden, waardoor Nederland ook goed is in wetenschap;
- Groeiende profilering en differentiatie;
- De structurele verwevenheid van onderwijs en onderzoek; op zowel universiteiten als hogescholen kan nog gewerkt worden aan een betere balans.

Niettemin signaleer ik een aantal zwaktes in ons stelsel waar we in de komende jaren aan zullen moeten werken.

- Naast kwalificatie ligt er nog te weinig nadruk op socialisatie en persoonsvorming;
- Studenten zijn weinig gemotiveerd. Ze besteden weinig tijd aan hun studie en worden tegelijkertijd ook te weinig uitgedaagd. Ook is er nog niet genoeg aandacht voor talent en talentontwikkeling;
- Het studiesucces is nog laag; studenten doen lang over het afronden van hun opleiding en de uitval is met name in het hbo hoog. De verbinding met de samenleving, waaronder bedrijven, maatschappelijke organisaties en de stad verbetert, maar moet nog beter;
- Het Leven Lang Leren kan nog beter;
- Doorstroom tussen sectoren en opleidingen stukt;
- Het onderwijsaanbod is nog te weinig gedifferentieerd;
- Balans onderwijs en onderzoek is binnen universiteiten niet evenwichtig. Er is nog te weinig onderzoek in het hbo;
- Er zijn nog te weinig onderscheidende talentprogramma's.

1.3. De sprong naar de toekomst: ambities en uitgangspunten

In de komende jaren zullen we een sprong moeten maken naar de toekomst: naar een hoger onderwijs van de 21ste eeuw. Daarin staat kwaliteit voorop. Het moment om deze sprong naar de toekomst te maken is nu. Waar de kwaliteit van ons onderwijs steeds meer onder druk komt te staan, vraagt de toekomst om fors in studenten en hun onderwijs te investeren. Een stevige kwaliteitsimpuls is noodzakelijk wil het Nederlands hoger onderwijs duurzaam waardevol zijn. Het studievoorschot maakt zo'n impuls mogelijk. Tegelijkertijd vragen we van studenten meer zelf verantwoordelijkheid te nemen voor hun onderwijs. De kwaliteit van het onderwijs is immers mede afhankelijk van de inhoudelijke bijdrage van de student. Ik zie het bereiken van de ambities van deze agenda dan ook als een gezamenlijke opdracht van de overheid en de instellingen om de student te laten zien hoe deze middelen het onderwijs verrijken. Dit kan niet van vandaag op morgen, maar op termijn. De investeringen komen immers ook geleidelijk beschikbaar. In 2025 is de oploop van de middelen vanuit het studievoorschot bijna op haar maximum. Met deze agenda beoog ik, in navolging van de HO-tour, het gesprek met studenten, docenten, bestuurders en bedrijfsleven verder invulling te geven. De agenda is nadrukkelijk agenderend. Hij bepaalt de belangrijkste beleidsthema's voor de komende jaren en schetst een visie voor de toekomst. Hij bepaalt echter bewust niet voor elke stip op de horizon de weg ernaartoe. Daarover blijven we het gesprek voeren. De volgende ambities staan in deze agenda centraal:

Onderwijs van wereldformaat

- Kleinschalige leergemeenschappen;
- Rijke leeromgevingen;
- Kwalitatief goede docenten en onderwijsleiders;
- Ruimte voor onderwijsvernieuwing;
- Toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit
- Een goed toegankelijk hoger onderwijs;
- Talentprogramma's;
- Studiesucces;
- Samenwerking in de onderwijsketen;
- Extra aandacht voor mbo'ers;
- Doorstroom binnen het hogeronderwijsstelsel;
- Flexibel stelsel voor Leven Lang Leren.

Verbindingen met de samenleving

- Duurzame regionale samenwerking, met rijke leeromgevingen;
- Sterkere verbinding met de arbeidsmarkt;
- Kennisbenutting: economisch en maatschappelijk;
- Verdere profilering, ook op maatschappelijke concepten.

In de komende hoofdstukken ga ik in op de concrete uitwerking van deze ambities. Voor alle drie de thema's – onderwijs van wereldformaat, toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit, en verbinding met de samenleving, staan beleidslijnen voor de komende jaren beschreven. Het laatste hoofdstuk betreft de investeringsagenda die gekoppeld is aan de beschreven ambities.

Echter, voorwaardelijk voor een innovatief onderwijsstelsel, dat toegankelijk is en doorstroom faciliteert, en verbondenheid van instellingen met hun omgeving stimuleert, zijn bestuurlijke verhoudingen die ruimte bieden en vertrouwen geven. Ik heb mijn visie op de bestuurlijke verhoudingen in het hoger onderwijs reeds uiteengezet in mijn brief *Accreditatie op maat*.⁵⁴ Alvorens de verschillende ambities en beleidslijnen in de komende hoofdstukken uit te werken, grijp ik daar graag nog eens op terug.

1.4. Bestuurlijke verhoudingen: meer ruimte, meer vertrouwen

De overheid heeft de verantwoordelijkheid te zorgen voor een toekomstbestendig onderwijsstelsel dat kwaliteit, toegankelijkheid en doelmatigheid borgt. Ik wil deze verantwoordelijkheid meer vormgeven vanuit vertrouwen, waarin de student centraal staat, de docent weer eigenaar is van het onderwijsproces, de instelling ruimte krijgt voor vernieuwing en waarbij er een betere balans is tussen de baten en de lasten.

Ik heb de afgelopen jaren gezien dat waar voldoende ruimte is voor de student, docent en bestuurder, veel energie kan vrijkomen en goede initiatieven ontstaan: goed onderwijs komt tot wasdom door hun betrokkenheid. Deze ruimte wil ik binnen de sturingsfilosofie van het hoger onderwijs meer gaan bieden. Ik wil daarom meer kunnen vertrouwen op de interne governance van instellingen. Gesprekken over het onderwijs en de kwaliteit daarvan dragen daaraan bij en moeten zoveel mogelijk daar plaats vinden waar ze horen: tussen studenten, docenten en bestuurders, en op onderdelen met werkgevers en andere nationale en internationale betrokkenen.

Een goede kwaliteitscultuur staat of valt met het goede gesprek over wat goed onderwijs is. In deze cultuur wil ik investeren. Ik wil stimuleren dat studenten, docenten, bestuurders en overheid in een permanente dialoog blijven over essentiële voorwaarden als deskundigheid, cultuur, de houding van bestuurders en toezichhouders, en het vertrouwen vanuit de overheid. Vertrouwen kan weliswaar niet de garantie bieden dat de student, docent en bestuurder zijn of haar verantwoordelijkheid ook altijd neemt, maar wanneer het vertrouwen ontbreekt, kan die verantwoordelijkheid nooit integraal worden opgepakt. Door het versterken van de interne governance is een beter evenwicht tussen interne en externe verantwoording mogelijk. Deze laatste moet dan wel worden afgeslankt om de bovengenoemde ruimte bij instellingen te creëren.

54 Kamerbrief Accreditatie op maat (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 31 288, nr. 471).

Een eerste voorwaarde voor een goede interne governance is het positioneren van professionaliteit en deskundigheid op de terreinen van onderwijskundige kennis, leiderschap en financiën. Het versterken van de interne *checks and balances* stimuleert het zelfcorrigerend vermogen van de instellingen. Hierdoor worden ook maatschappelijke belangen beter verankerd. Extern toezicht heeft volgens de WRR bovendien baat bij goed functionerende interne *checks and balances*.⁵⁵ Daarbij is het geven en krijgen van vertrouwen essentieel. De overheid zette tot nu toe vooral in op formele voorwaarden in de vorm van wet- en regelgeving en governancecodes. Dit heeft geleid tot uitgebreide regelgeving. In mijn ogen kan regelgeving randvoorwaarden bieden voor goed onderwijs, maar niet daarvoor zorgdragen. Dat doet de onderwijsgemeenschap.

Het gaat mij dus vooral om een goede bestuurscultuur waarin deze *checks and balances* kunnen functioneren. Het gaat om een transparante cultuur waarin ruimte is voor tegenspraak en voor het goede gesprek waar alle partijen tijdig in worden betrokken bij belangrijke beslissingen zoals de benoeming van bestuurders en waarin de medezeggenschap een goede positie heeft en gewaardeerd wordt. Een goede positie betekent onder andere dat de medezeggenschap goed wordt gefaciliteerd door voldoende scholing, organisatorische ondersteuning en een gepaste vergoeding. Dit geldt ook voor de opleidingscommissies. Hierover ga ik de komende tijd met instellingen en studenten verder in gesprek. De opleidingscommissies kunnen vanuit hun expertiserol als geen ander adviseren over de kwaliteit van de opleiding en zijn daarom van grote waarde voor het interne kwaliteitszorgsysteem. In de doorontwikkeling van het accreditatiestelsel wil ik de opleidingscommissies dan ook een grotere rol geven, zoals ook de Tweede Kamer mij in de moties *Duisenberg-Rog* (mei 2015)⁵⁶ en *Mohandis-Duisenberg* (september 2013)⁵⁷ heeft verzocht. In het wetsvoorstel Versterking Bestuurskracht wordt de belangrijke taak van de opleidingscommissies benadrukt en krijgt de medezeggenschap adviesrecht op de benoeming van bestuurders en de profielen op basis waarvan de kandidaten worden geselecteerd.

Een andere belangrijke randvoorwaarde voor ruimte en vertrouwen is dat de rechtspositie van de student goed geborgd moet zijn. Op dit moment ben ik, mede op verzoek van de Eerste Kamer,⁵⁸ samen met studenten, instellingen en andere deskundigen in gesprek over de rechtspositie van de student en de issues die in dat verband relevant zijn. Daarbij gaat het niet alleen om de positie van studenten die lid zijn van de medezeggenschapsraad of opleidingscommissie, maar om alle studenten die aan een instelling studeren. De werking van verschillende juridische procedures binnen de instelling is gezamenlijk als een relevant issue naar voren gekomen en zal de komende tijd tegen het licht worden gehouden.

55 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2014) *Van tweeluik naar driehoeken. Interne checks and balances bij semipublieke instellingen*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

56 Motie van Tweede Kamerleden Duisenberg en Rog over opleidingscommissies (TK, vergaderjaar 2014-2015, 31 288, nr. 458).

57 Motie van Tweede Kamerleden Duisenberg en Mohandis over rol opleidingscommissies binnen accreditatiestelsel (TK, vergaderjaar 2013-2014, 33 472, nr. 22).

58 Toezegging gedaan op 20-01-2015 tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34 035), aan de leden Engels, Ganzevoort en Gerkens.

In het Nationaal Onderwijsakkoord⁵⁹ heb ik vastgelegd dat er meer fundamentele veranderingen zullen worden doorgevoerd om substantiële vermindering van regeldruk te bewerkstelligen. Dit heeft als doel te komen tot toekomstbestendige, stabiele en duurzame bestuurlijke verhoudingen, die recht doen aan de kernverantwoordelijkheden van studenten, docenten, instellingen en de overheid. Ik heb aangekondigd dat ik kritisch ga kijken naar de taken van de NVAO, de Inspectie van het Onderwijs, de Commissie Doelmatigheid Hoger Onderwijs (CDHO) en de Review Commissie Hoger Onderwijs en onderzoek (RCHO) en dat ik ga bezien waar de regeldruk kan worden verminderd. Dit moet leiden tot minder regeldruk en meer ruimte. In de brief *Accreditatie op maat* heb ik reeds aangekondigd dat ik volgende stappen zal zetten in het verminderen van de verantwoordingsdruk. Ook heb ik daarin aangegeven welke stappen ik ten aanzien van de accreditatie ga zetten. Daarnaast ga ik in het hoofdstuk Verbinding met de samenleving van deze strategische agenda in op het macrodoelmatigheidsbeleid. Na de eindbeoordeling van de prestatieafspraken in 2016 volgt de evaluatie van het experiment ten aanzien van de prestatieafspraken en op grond daarvan besluitvorming over vormgeving van kwaliteitsafspraken, waarbij wordt gekeken of de prestatieafspraken hebben geleid tot beter onderwijs en het versterken van de kwaliteitscultuur.

Deze strategische agenda wil een leidraad zijn voor de verbetering van het Nederlands hoger onderwijs voor de komende tien jaar. Om een sprong naar de toekomst te maken op het gebied van onderwijskwaliteit, toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit, én de verbondenheid van ons onderwijs met de samenleving, zijn bestuurlijke verhoudingen op basis van vertrouwen en gericht op vernieuwing noodzakelijk. Ik zet deze stappen om de ruimte te creëren die voorwaardelijk is voor de ambities die staan uitgewerkt in de volgende hoofdstukken.

⁵⁹ Vaststelling van de begroting begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2014, 19 september 2013 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013–2014, 33 750 VIII, nr. 8).

2

Onderwijs van wereldformaat

2.1. Ambitie voor 2025: kwaliteit centraal

Mijn ambitie voor 2025 is dat we hoger onderwijs aanbieden waarmee elke student het beste uit zichzelf kan halen in een onvoorspelbare wereld. Om dit te realiseren zal het hoger onderwijs haar van oudsher vormende taak (Atheneum Illustre) optimaal moeten vormgeven en uitvoeren: naast kwalificatie, ook aandacht voor socialisatie én persoonsvorming. Dat betekent dat we meer van studenten verwachten. Meer van hun persoonlijke vorming, meer van hun academische of professionele houding, meer van hun autonomie, meer van hun expertise, meer van hun vermogen tot samenwerken, meer van hun inzet en participatie, hun creativiteit en verbeeldingskracht. Docenten zijn de aanjagers van dit leerproces. Onder onderwijskwaliteit versta ik al deze (leer)activiteiten die daar maximaal aan bijdragen.

Goed hoger onderwijs is ingebed in leergemeenschappen waarin kritische discussie en reflectie bij uitstek kan plaatsvinden. In dit opzicht is de academische en professionele leergemeenschap ook een gemeenschap van waarden. Een waardengemeenschap waarin docenten en studenten met elkaar spreken over ieders opvattingen, en delen in verantwoordelijkheid, motivatie en waardering. Hierbij is het belangrijk dat iedere student, ongeacht zijn of haar achtergrond, kan ervaren dat hij of zij volwaardig deel uitmaakt van deze gemeenschap. In deze inclusieve gemeenschap heeft elke student die daarvoor de capaciteiten heeft de mogelijkheid om zijn of haar studie succesvol af te ronden.

Hoe invulling wordt gegeven aan goed onderwijs, de vorming van leergemeenschappen, hoe de balans tussen de drie onderwijsdoelen (kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming) wordt vormgegeven, wat *Bildung* in de 21ste eeuw betekent, verschilt per discipline, opleiding en instelling. Wel vraagt de toegenomen diversiteit van studenten - verschillende achtergronden, interesses, talenten, leerstijlen, tempo - om meer maatwerk in het hoger onderwijs. Meer maatwerk kan er voor zorgen dat elke student, die daarvoor de capaciteiten heeft, onderwijs volgt dat hem of haar past. Onderwijs dat aansluit bij de ambities en talenten van die student. De mogelijkheden van digitalisering bieden hierin nieuwe kansen. Dat vraagt van instellingen om keuzes te maken en onderwijs meer te differentiëren in bijvoorbeeld onderwijsinhoud (brede of disciplinaire opleidingen), onderwijsvormen (probleemgestuurd, projectonderwijs en dergelijke), niveau (extra aandacht voor studenten die dreigen uit te vallen, en/of extra aandacht voor studenten die extra uitdagend onderwijs wensen), onderwijsmiddelen (*blended learning* en dergelijke). Op deze wijze kunnen we aan elke student die op de juiste plek zit hoge verwachtingen stellen, van driejarige hbo-trajecten voor vwo'ers, researchmasters, tot University Colleges en Ad-programma's. Daarnaast wil ik ook het belang benadrukken van de kleine kwaliteitszorg: goede roosters, tijdig nakijken van tentamens, of docenten en ondersteunende diensten die goed bereikbaar zijn. Een goed voorbeeld is de particuliere IVA Driebergen Business School die in de Keuzegids Hoger Onderwijs 2014 voor de zevende keer op rij als beste kleine hogeschool is verkozen. Het concept van de IVA met kleinschalig, ondernemend onderwijs met een sterke focus op automotieve en nautische business management zorgt nog altijd voor zeer tevreden studenten.

Meer onderwijsdifferentiatie is tevens een antwoord op het trilemma, wat betekent dat we tegelijkertijd de toegankelijkheid van het hoger onderwijs willen behouden, een hoge onderwijskwaliteit willen realiseren én (overheids)middelen doelmatig willen besteden. Daarvoor is het nodig dat hogescholen en universiteiten gericht op bepaalde groepen studenten scherpere en meer herkenbare onderwijsprofielen kiezen. Ik ben bereid dit pad van verdere differentiatie en maatwerk te ondersteunen, onder voorwaarde dat de belangen van studenten het uitgangspunt blijven, én de toegankelijkheid en de kwaliteit van het hoger onderwijs in Nederland gewaarborgd blijft. Daarbij stel ik kwaliteit van het onderwijs, in de zin van betekenisvolle leergemeenschappen, boven kwantiteit waar het vooral gaat om aantallen studenten en afgestudeerden.

Het streven naar meer hoger opgeleiden is dan ook geen doel in zichzelf. Ik hecht niet aan een kwantitatieve doelstelling van 50% hoger opgeleiden. Als Nederlanders zullen we het vooral moeten hebben van onze slimheid, creativiteit, vindingrijkheid en vermogen tot samenwerken. Studiesucces zie ik dan ook als een uitkomst van kwalitatief goed onderwijs én de student op de juiste plaats en niet als doel in zichzelf.

Uit de HO-tour, maar ook uit andere gesprekken met diverse partijen in het hoger onderwijs, literatuuronderzoek en een inventarisatie van goede voorbeelden, heb ik geconstateerd dat vooral de onderstaande voorwaarden een cruciale bijdrage leveren aan een hoge kwaliteit van het onderwijs. Ik zie dat als mijn speerpunten voor de komende periode die ik met een aantal landelijke maatregelen, zoals een beurzenprogramma voor docenten, zal stimuleren.

a. Kleinschalige leergemeenschappen

Studenten leren het meest in kleinschalige leergemeenschappen die uitnodigen tot kritische discussie en reflectie. Die leergemeenschappen en een goede studiebegeleiding vergroten de binding en betrokkenheid van studenten en docenten onderling en met elkaar, wat ten goede komt aan de kwaliteit van het onderwijs.

b. Rijke leeromgevingen

Om goed te kunnen leren, hebben studenten ook rijke, krachtige en betekenisvolle leeromgevingen nodig, zoals hoger onderwijs dat nauw verweven is met onderzoek, de beroepspraktijk, een international classroom, ondersteuning door (Open) Online Onderwijs en goede onderwijsfaciliteiten.

c. Kwalitatief goede en inspirerende docenten en onderwijsleiders

Kwalitatief goede docenten zijn een enorm belangrijke factor voor goed onderwijs. Docenten moeten in staat worden gesteld om zich te blijven ontwikkelen, zowel inhoudelijk in hun vakgebied, als in nieuwe (digitale) onderwijsvormen, didactische vaardigheden, etcetera.

d. Ruimte voor onderwijsvernieuwing en experimenten

Ten slotte moeten er extra ruimte en mogelijkheden voor docenten en onderwijsleiders zijn om onderwijs aan te passen aan de eisen van deze tijd en om te werken aan of te experimenteren met nieuwe onderwijsvormen, en –middelen.

Hogescholen en universiteiten werken sinds lange tijd aan het realiseren van deze voorwaarden voor goed onderwijs. Deze strategische agenda is daarbij hopelijk een steun in de rug. Met de extra middelen die vrijkomen met het studievoorschot wordt het mogelijk dat hogescholen en universiteiten extra inspanningen plegen, bovenop de bestaande investeringen. Deze middelen kunnen instellingen inzetten om instellingsdoelstellingen te realiseren die aansluiten bij de landelijke prioriteiten die genoemd staan in deze strategische agenda. Dit zijn instellingsdoelstellingen die ook in dialoog met docenten en studenten (opleidingscommissies en medezeggenschap) en andere belangrijke stakeholders zijn vormgegeven en in het eigen strategische instellingsplan zijn verwoord. Over het realiseren van die doelstellingen wil ik kwaliteitsafspraken maken.

2.2. Kleinschalige leergemeenschappen

De kwaliteit van het onderwijs wordt, naast de inzet van docenten, ook bepaald door de inbreng van studenten zelf. Daarom moet het hoger onderwijs kleinschaliger worden zodat docenten meer tijd hebben voor individueel contact met studenten. Onderwijs komt immers tot stand in een relatie tussen mensen. In het *Manifest voor excellentieonderwijs van de toekomst*⁶⁰ worden door docenten en studenten aanbevelingen gedaan die breder toepasbaar zijn in het reguliere onderwijs. Goed en uitdagend onderwijs betekent onderwijs waarin de onderwijsinstellingen een leeromgeving aanbieden waarin studenten het beste uit zichzelf halen, gestimuleerd worden creatief te zijn en buiten hun comfort zone te treden. Opmerkelijk is dat veel honoursstudenten van zowel hbo als wo zich niet herkenden in het woord excellentie en dat er studenten zijn die vanwege deze terminologie vooraf al vermoeden niet in aanmerking te komen voor een honoursprogramma, terwijl zij hier wellicht wel de capaciteiten voor hebben. Blijkens het hierboven genoemde manifest voelen studenten meer verwantschap met begrippen als relevantie, vrijheid, talentontwikkeling en verantwoordelijkheid, maatschappelijke verantwoordelijkheid, van het gebaande pad gaan, eigenzinnigheid en innovatie. Om deze reden wil ik het begrip 'talentprogramma's' introduceren als paraplu voor een scala aan initiatieven gericht op talentontwikkeling. Gedacht kan worden aan excellentie- of honoursprogramma's, of andere onderscheidende programma's gericht op maatschappelijke betrokkenheid (*community engagement*), kunst, sport, cross-overs en ondernemerschap. Al deze initiatieven wil ik talentprogramma's noemen.

Een belangrijke meerwaarde van talentprogramma's zoals honoursprogramma's is dat studenten de ruimte krijgen om hun eigen opleiding vorm te geven, hun persoonlijk drive en talenten leren kennen en vaardigheden ontwikkelen zoals samenwerken met studenten vanuit andere disciplines binnen een leergemeenschap. Daarnaast krijgen studenten de mogelijkheid om hun maatschappelijke betrokkenheid te tonen en te werken aan vorming en burgerschap. Goede docenten maken dit mogelijk door studenten uit te dagen, hoge verwachtingen te hebben, intensieve begeleiding te bieden en feedback van hoge kwaliteit te geven. Uiteraard zijn er binnen hogescholen en universiteiten ook heel veel reguliere opleidingen die bovengenoemde kenmerken, zoals maatwerk en maatschappelijke betrokkenheid, in zich dragen (zie verder hoofdstuk drie en vier).

Klein binnen groot bij het Freshmen College van de Universiteit Utrecht

Gezien de grote jaarlijkse instroom zocht de psychologie-opleiding naar een manier om kleinschaligheid vorm te geven alsmede de studenten binding te laten krijgen met hun medestudenten en de opleiding. Uitgangspunt is dat de kleinschaligheid en binding (gemeenschapsvorming) kan zorgen voor een hoger studiesucces.

Om deze redenen zijn er in het eerste jaar Freshmen Colleges ingericht. Een Freshmen College bestaat uit 100 studenten, waardoor de studenten onderverdeeld worden in vijf verschillende groepen (i.e. 'klein binnen groot'). Aan de Freshmen Colleges zijn vaste tutores verbonden, ook krijgen de studenten zoveel mogelijk van dezelfde docenten onderwijs. De vijf Freshmen Colleges dragen de naam van bekende psychologen. De kleinschaligheid en de gemeenschapsvorming kunnen bijdragen aan de onderwijsintensiteit.

60 Projectteam Summit Excellence 2014 (2014) *Manifest voor de excellentie*. Hogeschool van Amsterdam en Sirius Programma, Amsterdam.

Ik vind dat de instellingen deze ervaringen de komende jaren veel sterker moeten laten doorwerken naar het reguliere onderwijs. Immers, alle studenten zijn gebaat bij uitdagend onderwijs, waarbij zij aangesproken worden op hun passies en talenten. Belangrijke voorwaarde hiervoor is de kleinschalige leergemeenschap of community-vorming. Community-vorming is niet alleen gewenst bij kleine of kleinschalige opleidingen, maar ook grote opleidingen die kleine leergemeenschappen binnen vakken en disciplines creëren. De menselijke maat moet terug in het onderwijs. Onderzoek van Furrer and Skinner⁶¹ wijst uit dat een gevoel van verbondenheid een cruciale rol speelt bij de motivatie, prestatie en emoties van studenten. Daarnaast moet het ho ook hoge verwachtingen stellen aan zowel studenten als docenten. Studenten waarderen het zeer om met gelijkgestemde en gemotiveerde studenten samen te werken, maar ook met inspirerende en toegewijde docenten.

Wanneer structureel 60% van de middelen studievoorschot door instellingen wordt besteed aan het aannemen van extra docenten, kunnen olopnd naar 2025 bijna 4000 extra docenten worden aangenomen. Dat is een stijging van bijna 15%. Deze extra docenten zijn vooral bedoeld voor intensiever en kleinschaliger onderwijs: meer 'klein binnen groot', talentprogramma's, individuele feedback, mentoring, tutoring, mondelinge tentamens, etcetera.

Extra docenten, mentoren en tutoren

De ambitie is om het onderwijs kleinschalig te maken en daarmee de betrokkenheid van studenten en docenten bij het onderwijs te vergroten. Voor de universiteiten betekent dit dat het onderwijs – vooral in grote opleidingen – geïntensiveerd kan worden om het academisch klimaat verder te versterken. De hogescholen kunnen extra docenten aantrekken om daarmee het onderwijs beter te verbinden aan de beroepspraktijk en het praktijkgericht onderzoek. Hiervan is het doel dat studenten, vooral in studentrijke opleidingen zoals bedrijfskunde en communicatie, weer in kleine leergemeenschappen onderwijs krijgen. Dit betekent dat kleinere groepen, persoonlijke begeleiding en aandacht, individuele feedback, individuele portfolio assessments en mondelinge tentamens eerder regel dan een uitzondering zijn. In ruil mag van studenten worden verwacht dat zij zichzelf, elkaar en hun docenten uitdagen om het beste uit zichzelf te halen. Voor kwalitatief goed onderwijs is een wederkerige relatie tussen docent en student essentieel, waarbij de geïnteresseerde student de maatstaf is en niet de consumptistische. In dit licht wordt bekeken of de Nationale Studenten Enquête (NSE) kan worden doorontwikkeld tot een instrument dat de kwaliteitscultuur op de instelling, en de bijdragen van studenten daaraan breed kan duiden. Er wordt dan niet alleen gekeken naar studenttevredenheid, maar ook naar het (studeer)gedrag en de bredere ervaring van studenten en de bijdrage die studenten zelf aan het onderwijs leveren.

61 Furrer, C., & Skinner, E. A. (2003). *Sense of relatedness as a factor in children's academic engagement and performance*. Journal of Educational Psychology, 95, p. 148–162.

Second year experience, University of Minnesota

Bij de University of Minnesota heeft men een 'second year experience' programma opgericht. Interessant in dit verband is de 'Office of Undergraduate Research' waar studenten een beurs krijgen om ervaring op te kunnen doen met onderzoek en het 'Take your professor to lunch' initiatief. In het laatst genoemde initiatief kan een groep van drie tot zeven studenten gaan lunchen met een professor om zo de professor beter te leren kennen en specifieke vragen te stellen over zijn of haar vakgebied. Het aardige is dat de universiteit de rekening van de lunch betaalt.

Daarnaast hebben studenten tijdens de HO-tour aangegeven dat zij behoefte hebben aan meer studiebegeleiding in de vorm van tutoring en mentoring. Uit een publicatie van de Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek⁶² blijkt dat intensieve en persoonsgerichte studiebegeleiding leidt tot meer binding en daardoor studiesucces bevordert, wat een onderdeel is van de prestatieafspraken. De verbetering van dit studiesucces is goed voor de student die minder teleurstellingen hoeft te verwerken, goed voor de docent die meer betrokken studenten tegenkomt en goed voor de Nederlandse kennis-samenleving omdat talent niet verspild wordt. Directe en persoonlijke begeleiding, onder andere in de vorm van tutoring en mentoring, draagt daar direct aan bij. Dat is van des te meer belang daar waar het onderwijsaanbod flexibeler wordt en de student zich voor steeds meer keuzes gesteld ziet. Daar zijn extra betrokken docenten, tutores en studieadviseurs voor nodig, en goede gesprekken, als het even moeilijk is maar ook als het goed gaat. Het is een misvatting dat alleen de zwakkere student deze begeleiding nodig heeft, want ook goede studenten hebben stimulering nodig.

Open Online Onderwijs, *blended learning* en ICT kunnen ook heel goed worden ingezet om studenten meer uit te dagen. Door studenten vooraf meer stof te laten bestuderen, via opdrachten, online toetsen, *gamification*,⁶³ video's, en MOOC's, kan de beschikbare contacttijd anders en beter worden benut (*flipping the classroom*). Echter, ICT mag naar mijn mening nooit worden ingezet om het onderwijs te extensiveren; juist om minder docenten in te zetten.

2.3. Rijke leeromgevingen

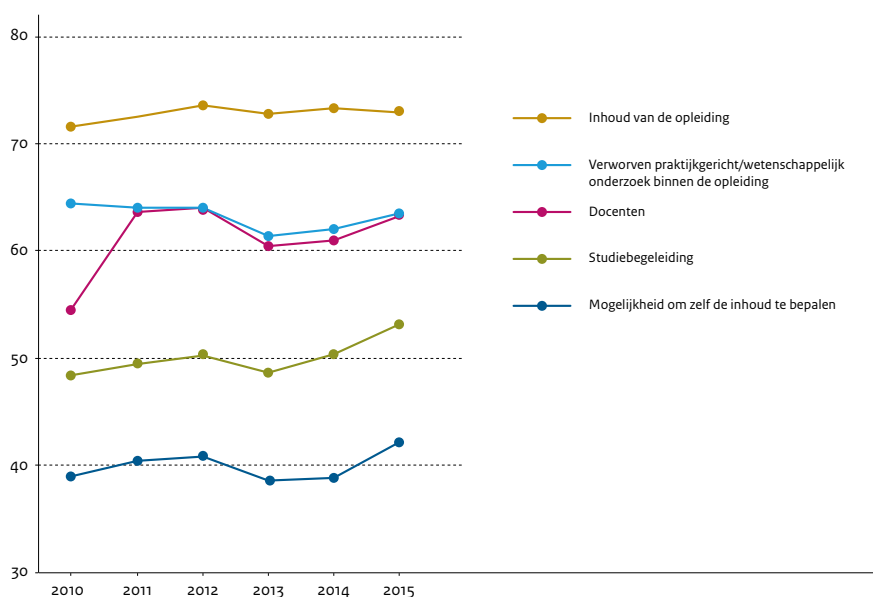
Om goed te kunnen leren hebben studenten ook een rijke, krachtige en betekenisvolle leeromgeving nodig. Universiteiten en hogescholen geven daaraan op verschillende wijze vorm: de verwevenheid van onderwijs met onderzoek en de beroepspraktijk, internationalisering, digitale leeromgevingen, Open en Online Onderwijs, maar ook extra- en co-curriculaire activiteiten, programma's voor maatschappelijke betrokkenheid (*community engagement*), (top)sport, culturele- en studieverenigingen en ondernemerschap. Al deze leeromgevingen spreken op een of andere manier talenten en vermogens van studenten aan. Hierdoor wordt nieuwsgierigheid opgewekt en aangewakkerd. Deze leeromgevingen vormen ook de context waarbinnen de drie onderwijsdoelen – kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming – gestalte krijgen.

62 Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek (2014) *Interventies uitval en rendement*. Online: http://www.rcho.nl/media/www_rcho_nl/interventies%20uitval%20oer%20rendement%2017%20nov.pdf

63 Het toevoegen van spelelementen aan het onderwijs met als doel studenten meer te motiveren.

Naast de cognitieve vaardigheden wordt hier ook een aantal niet-cognitieve, of 21ste eeuwse vaardigheden aangeleerd, zoals bijvoorbeeld: competenties om te leren en te innoveren (kritisch denken, creativiteit, samenwerking), informatie, media en technologische vaardigheden (ICT-vaardigheden, mediageletterdheid en omgang met *big data*), loopbaan- en levensvaardigheden (flexibiliteit, initiatief, sociale en culturele vaardigheden, productiviteit, leiderschap en ondernemerschap). Daarbij hoort ook het waarborgen van de vaardigheden Nederlandse taal⁶⁴ en rekenen: dit zijn immers essentiële vaardigheden voor succes. Ook hier geldt dat hoge verwachtingen de standaard moeten zijn. Naar aanleiding van het advies van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren over taalvaardigheid Nederlands in het hoger onderwijs vraag ik het Algemeen Secretariaat van de Taalunie om de aanbevelingen uit dit advies samen met het veld uit te werken en goede voorbeelden uit te wisselen. Ook instellingen vraag ik om werk te maken van integraal taalbeleid, passend bij hun profilering. Hoge verwachtingen moeten de standaard zijn en blijven.

figuur 2: percentage studenten dat aangeeft tevreden te zijn over: (Bron:NSE)

Het ontwikkelen van 21st century skills is geen doel op zich. Deze vaardigheden zijn eerder instrumenteel om jonge mensen in mogelijkheden te leren denken. Niet voor niets wordt in het po en vo in het kader van #onderwijs2032 ook nadrukkelijk gekeken naar de waarde van dit type vaardigheden. De manier waarop mensen hun vaardigheden inzetten is altijd verbonden met hun persoonlijkheid en houding; ingebed in de context en 'mores' van een beroepspraktijk. Responsief ten opzichte van vragen uit de omgeving of situatie. En verbonden met iemands opvatting over 'goed' werk, het morele kompas. Als het goed is, bieden deze leeromgevingen daarom ook voldoende mogelijkheden voor experimenten buiten de comfort zone en reflectie. Met ruimte voor eigen wensen, oplossingen, creativiteit, maar ook ruimte voor mislukkingen of falen. Juist daar komt de gewenste vernieuwing uit voort.

64 Nederlandse Taalunie (2015), *Vaart met taalvaardigheid; Nederlands in het hoger onderwijs*. Nederlandse Taalunie, Den Haag.

Ik wil de hogescholen en universiteiten in de gelegenheid stellen om de leeromgeving voor studenten te versterken. Daarbij leg ik vooral het accent op de verwevenheid van onderwijs en onderzoek, internationalisering, Open en Online Onderwijs, en het belang van extra- en co-curriculaire activiteiten. Dit werk ik hieronder concreet uit.

Verwevenheid onderwijs en onderzoek

De kracht van het Nederlandse onderwijs en onderzoek is dat deze twee structureel en sterk verweven zijn. Het feit dat het Nederlandse wetenschappelijk onderzoek tot de wereldtop behoort, geeft ons een enorm goede uitgangssituatie. Voor universiteiten ligt in dit kader de belangrijkste opdracht in het versterken van verwevenheid van onderwijs en onderzoek om studenten op te leiden in een academische omgeving en synergie te bewerkstelligen tussen academisch onderwijs en onderzoek. Niet alleen voor kennisoverdracht, maar ook om studenten uit te dagen om te participeren in kennisverwerving. Door studenten daadwerkelijk te betrekken bij origineel wetenschappelijk onderzoek (*research based education*) of studenten zelf onderzoek te laten verrichten (*research tutored education*). Deze creatieve bijdrage en feedback van studenten is ook voor docenten stimulerend bij het formuleren en exploreren van nieuwe, onverwachte onderzoeksvragen. Op deze wijze kan er een creatieve en innovatieve wetenschappelijke vonk overspringen van student naar docent en omgekeerd.⁶⁵ Dat kan alleen door onderwijs dat stevig ingebed is in een onderzoeksomgeving. De wijze waarop onderzoek en onderwijs verweven zijn, zal sterk verschillen tussen opleidingen in wo en hbo en tussen bachelor en masters, zoals de AWTI in zijn advies *Verwevenheid onderwijs en onderzoek* aangeeft.⁶⁶ Voor een stevige inbedding van het onderwijs in de onderzoeksomgeving zijn extra wetenschappelijk docenten nodig in meer stabiele banen, met een uitgebalanceerde onderwijs- en onderzoekstaak. Het doet mij deugd dat de universiteiten bij het vaststellen van de CAO in het najaar van 2014 reeds hebben aangegeven het aandeel flexcontracten te verminderen. Ik ga er van uit dat zij dit doorzetten vanwege de wenselijkheid van stabiele carrièrepaden aan de universiteit.⁶⁷

Op hogescholen is het zaak het praktijkgericht onderzoek steviger in te bedden in het onderwijs. Dit is ook bepleit door de commissie Veerman. Recent heeft de Onderwijsraad⁶⁸ gesteld dat innoverend vermogen steeds belangrijker wordt in onze maatschappij. De eisen die dit stelt aan professionals in de beroepspraktijk, hebben consequenties voor hogescholen en voor het onderwijs dat zij geven.

Om meer innovatieve professionals te kunnen opleiden is het van belang dat het praktijkgericht onderzoek in het hoger beroepsonderwijs wordt verstevigd, zo schrijft ook de Raad. De Onderwijsraad adviseert om in iedere opleiding systematisch aandacht te besteden aan het onderzoekend vermogen van studenten.

65 Hoofdprincipe van de verwevenheid van onderwijs, onderzoek en valorisatie, TUDelft.

66 Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2015) *Verwevenheid onderzoek en onderwijs: eenheid in verscheidenheid*. AWTI, Den Haag.

67 De regering voert hiermee de motie uit van het Tweede Kamer lid Mei Li Vos, voorgesteld op 2 april 2015 tijdens het debat over Wetenschapsbeleid (32 288 nr. 427).

68 Onderwijsraad (2014) *Meer innovatieve professionals*. Onderwijsraad, Den Haag.

Tienplus Hogeschool Inholland

Hogeschool Inholland participeert in de Kenniswerkplaats Tienplus waar men zich richt op laagdrempelige opvoedsteun voor ouders met tieners in Amsterdam. Veel laagopgeleide en migrantenouders ervaren een afstand tot de opvoedvoorzieningen in Amsterdam. Kenniswerkplaats Tienplus is een samenwerkingsverband tussen kennis, beleid, praktijk en zelforganisaties dat het bereik en de effectiviteit van (opvoedings-) ondersteuning wil verbeteren.

Ook de WRR⁶⁹ onderkent dat de hogescholen zichzelf tot kennisinstelling moeten omvormen en een nieuwe balans moeten vinden tussen kennisoverdracht, bedrijvigheid creëren en bijdragen aan het oplossen van problemen. Vooral voor mkb-ondernemingen kunnen hogescholen een goede kennispartner zijn zoals de AWTI onlangs stelde in het advies *MKB en hogescholen*.⁷⁰ Hogescholen hebben de aandacht voor onderzoek en onderzoekend vermogen al op hun agenda staan, maar de beoogde leerlijnen zijn nog geen gemeengoed in de onderwijspraktijk zelf. Er zijn meer lectoren voor nodig, zoals ook de hogescholen in hun strategieplan⁷¹ aangeven.

Praktijkonderzoek in het hoger beroepsonderwijs vraagt tevens om het verhogen van het thans internationaal vergeleken lage aandeel masteropgeleide en gepromoveerde docenten, naast het uitbreiden van de capaciteit van lectoraten. Zo maken we van het onderzoekend en probleemoplossend vermogen van de hbo-student een uitgesproken kwaliteit van ons stelsel. Zowel voor meer lectoren als voor meer masteropgeleide en gepromoveerde docenten geldt dat kwaliteit en niet kwantiteit leidend moet zijn.

Ten slotte vragen maatschappelijke vraagstukken steeds meer om een inter- en transdisciplinaire benadering van onderzoek en onderwijs. In de *Wetenschapsvisie* staat al beschreven dat het voor de oplossing van de grote maatschappelijke uitdagingen van onze tijd nodig is onderzoekers de ruimte te bieden voor het leggen van creatieve en onverwachte dwarsverbanden. Deze ruimte voor onderzoekers moeten we ook door trekken naar het onderwijs. Het streven is immers dat elke student beschikt over een stevige basis van kennis en vaardigheden, én het vermogen heeft om over grenzen heen te kijken en te werken. Voor universiteiten en hogescholen ligt er de opdracht om, naast disciplinair gerichte opleidingen, te werken aan verdere verbreding, cross-overs en meer op de student afgestemde leerroutes die passen bij het profiel en de zwaartepunten van de instelling. Dat vergt wederom ook van de student dat die meer verantwoordelijkheid neemt voor haar leerproces.

Met de extra middelen die vrijkomen met het studievoorschot is het mogelijk dat hogescholen en universiteiten, bovenop de bestaande investeringen, extra investeren in de verwevenheid van onderwijs en onderzoek. Universiteiten kunnen met deze middelen, bovenop de eerdergenoemde substantiële toename van het aantal docenten, extra docentonderzoekers of UD's en UHD's met een combineerde onderwijs- en onderzoekstaak aanstellen en de verwevenheid van onderwijs en onderzoek versterken in grootschalige studierichtingen. De hogescholen kunnen met deze middelen extra lectoren en gepromoveerde docenten aanstellen met ook een onderwijstaak (zie paragraaf 5.3). Het is uiteindelijk aan de onderwijsgemeenschap om hier precies invulling aan te geven.

69 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2013), *Naar een lerende economie*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

70 Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2015), *MKB en hogescholen: Partners in innovatie*. AWTI, Den Haag.

71 Vereniging Hogescholen (2015) HBO2025: *Wendbaar en Weerbaar*. Vereniging Hogescholen, Den Haag.

Naar Open Online Hoger onderwijs

Mijn ambitie is dat in 2025 alle docenten aan Nederlandse HO-instellingen hun onderwijsmateriaal open beschikbaar stellen (Open Access Hoger Onderwijs) en dat we daarmee een voortrekkersrol in de wereld vervullen.⁷² Optimale benutting van de digitale mogelijkheden is essentieel om het hoger onderwijs van goed naar excellent te brengen, waarbij iedere student het beste uit zichzelf haalt, talent wordt uitgedaagd en achterstanden worden verkleind. In mijn visiebrief over Open en Online Hoger Onderwijs⁷³ heb ik de grote potentie reeds benadrukt. Juist daarom heb ik instellingen uitgedaagd om te experimenteren met de mogelijkheden van Open en Online Onderwijs, dit grondig te evalueren en de getrokken lessen te benutten om het onderwijs in de breedte te versterken. Ik blijf bereid kritisch te kijken naar eventuele juridische belemmeringen voor deze ontwikkeling.

Ik roep instellingen en docenten op om hun onderwijsmateriaal te delen en dat van collega's zowel buiten als binnen hun instelling te gebruiken. Hoe groter het aanbod van Open Educational Resources is, hoe beter docenten studenten onderwijs op maat kunnen bieden. Samenwerking tussen docenten en docententeams speelt hierbij een essentiële rol. De vorm van *peer review* die het delen van leermiddelen mogelijk maakt, draagt ook direct bij aan de onderwijskwaliteit. In dat kader vind ik het ook belangrijk dat Nederlandse instellingen elkaars MOOC's en 'Open Educational Resources' erkennen. Een goed voorbeeld is de Rijksuniversiteit Groningen die studenten studiepunten toekent voor het succesvol afronden van MOOC's ontwikkeld door Universiteit Leiden.

Ik ga in gesprek met instellingen en docenten over hoe het delen en hergebruiken van Open Educational Resources gemeengoed kan worden en hoe ik hen daarin kan faciliteren. Daarbij verken ik of en hoe een (inter)nationaal platform waarop onderwijsmateriaal gedeeld, bewerkt en gebruikt kan worden, bijdraagt aan het realiseren van deze ambitie. Gedacht kan worden aan een *Holland Virtual University*. Om het hoger onderwijs met hulp van ICT te blijven verbeteren, is tijd van en ruimte voor docenten nodig. Maar bovenal enthousiasme. Daarom ben ik blij verrast met de grote belangstelling voor de stimuleringsregeling Open en Online Hoger Onderwijs. Om de ontwikkeling te versnellen, meer onderwijsmateriaal onder open licentie beschikbaar te stellen voor alle onderwijsinstellingen en *capacity building* in de Nederlandse context te versterken, verdubbel ik vanaf 2018 het budget.

Tijdens het Europees voorzitterschap organiseer ik een internationale conferentie over Open en Online Onderwijs. Hiermee kunnen we ook in Europa onze kennis over en ervaringen met Open en Online Onderwijs blijven delen en het Nederlandse hoger onderwijs een podium bieden.

Ik vraag hogescholen en universiteiten om bij bestaande en nieuwe bouwplannen rekening te houden met nieuwe, creatieve en kleinschalige onderwijsvormen, en de fysieke ruimte en architectuur die daarvoor nodig is. Veel onderwijsruimten op instellingen zijn nog te veel berekend en ingericht op massaal georganiseerd onderwijs. Ook is de opzet en inrichting van gebouwen vaak nog onvoldoende geschikt om ontmoetingen tussen docenten, studenten en bestuur te stimuleren. Kleinschalige overleg- en werkgroep ruimtes, *break-out rooms*, *common rooms*, en dergelijke voor kleinschalige onderwijsactiviteiten zijn gewenst. Ook blended learning en (Open) Online Onderwijs vragen om forse investeringen in onderwijsfaciliteiten. Om de instellingen hierin tegemoet te komen, maken we het mogelijk om extra middelen te investeren in studie-faciliteiten ten aanzien van kleinschalig onderwijs. Ook hier geldt dat het uiteindelijk aan de onderwijsgemeenschap is om hier precies invulling aan te geven.

72 Hiermee voldoe ik aan de toezegging gedaan op 17-12-2014 tijdens het Algemeen overleg Internationalisering (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 22 452, nr. 43).

73 Visiebrief Open en Online Onderwijs, 14 januari 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 31 288, nr. 362).

Internationalisering

In de Kamerbrief over de internationale dimensie van het hoger onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs heb ik het belang van internationalisering van het hoger onderwijs al eerder benadrukt: internationalisering maakt onderwijs uitdagender en studenten slimmer, creatiever en ondernemender.⁷⁴ In de 21ste eeuw is internationalisering een onmisbaar onderdeel van de vorming van studenten. Het hoger onderwijs kenmerkt zich door een open karakter (de Europese Hoger Onderwijsruimte) en het onderwijs vindt steeds meer plaats in internationale netwerken. Het Nederlands hoger onderwijs trekt jaarlijks duizenden studenten van over de hele wereld.

Zij plukken de vruchten van de kwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs, maar zijn op hun beurt een verrijking voor het onderwijs, de wetenschap en de samenleving. Alleen al hierdoor kunnen we het merendeel van de Nederlandse studenten in een internationale context opleiden.

De *international classroom* biedt legio mogelijkheden voor uitdagend en grensverleggend onderwijs. Met het actieplan *Make it in the Netherlands* heb ik beleid ingezet om de binding van internationaal talent aan Nederland te versterken, onder meer door knelpunten in wet- en regelgeving voor studie, stage en werk zoveel mogelijk weg te nemen. Daarnaast is het belangrijk steeds sterker de internationale component van het onderwijs in Nederland naar voren te laten komen.

De internationale mobiliteit van Nederlandse studenten houdt echter geen gelijke tred met de groei van inkomende buitenlandse studenten. Dat is jammer, omdat het hoger onderwijs juist grensoverschrijdende denkers en doeners moet opleiden en omdat buitenlandse ervaring gedurende de opleiding daarbij onmisbaar is. In eerdergenoemde brief heb ik daarom al aangegeven te streven naar meer uitgaande mobiliteit.

Voor talentvolle binnenkomende en uitgaande studenten heb ik – samen met de universiteiten en hogescholen – in 2015 het ‘Holland Scholarship’ geïntroduceerd. Komend decennium zullen hiermee ongeveer 10.000 topstudenten in staat worden gesteld om over de grens te studeren. Om met name de uitgaande mobiliteit te stimuleren wil ik universiteiten en hogescholen aanmoedigen om te blijven werken aan vier belangrijke voorwaarden:

- Bevordering van de internationale oriëntatie van studenten in het curriculum en contact tussen internationale en Nederlandse studenten;
- Het inpassen van een mobiliteitsvenster in het curriculum;
- Informatievoorziening;
- Het bestendigen en uitbreiden van (nieuwe) financieringsbronnen, zoals het ‘Holland Scholarship’, om uitgaande mobiliteit verder te bevorderen.

Ook zal ik, na consultatie, het wetsvoorstel Bevordering internationalisering hoger onderwijs via de Raad van State naar de Kamer sturen. De regering is tevens voornemens om het stichten van buitenlandse nevenvestigingen mogelijk te maken via een AMvB, waarbij onder meer nadere kwalitatieve en financiële randvoorwaarden worden gesteld.

⁷⁴ Zie ook Visiebrief Internationalisering, 15 juni 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013–2014, 22 452, nr. 41).

Binnen Europa zal ik mij voorts blijven inzetten voor de totstandkoming van één Europese ruimte voor het hoger onderwijs. Het Bologna-proces biedt daartoe een goed kader, maar ook bilaterale samenwerking met andere lidstaten – op gouvernementeel én institutioneel niveau – kan bestaande drempels wegnemen en als zodanig een *best practice* bieden in breder Europees verband. De recente overeenkomst in Benelux-verband voor de wederzijdse erkenning van academische diploma's is daarvan een goed voorbeeld. Tegelijkertijd willen buitenlandse instellingen zich op de Nederlandse studenten richten. Ook dat heeft consequenties voor het Nederlands hoger onderwijs. In dit kader ben ik bezig de namen 'universiteit' en 'hogeschool' te beschermen met als doel misleidende initiatieven vanuit het buitenland tegen te gaan.

De toenemende internationalisering van het hoger onderwijs in Nederland leidt ertoe dat opleidingen steeds vaker in het Engels worden gegeven, zowel op bachelor- als op masterniveau. Dat is in zekere mate vanzelfsprekend, waar het gaat om de (internationale) aard van de betreffende studie of om het specifieke (internationale) profiel van een instelling. De wet biedt ook de ruimte voor maatwerk, waar dat functioneel en passend is. Maar bij andere studies of instellingen is die 'verengelsing' mogelijk wat minder vanzelfsprekend. Ik maak mij in ieder geval zorgen om de positie van het Nederlands binnen het hoger onderwijs als cultuur- én als wetenschapstaal, zeker waar een uitstekende beheersing van het Nederlands in dit verband bijna een *conditio sine qua non* mag heten.

Vooralsnog wil ik in het spanningsveld tussen internationalisering en taalbehoud geen strakke scheidslijnen trekken. Wel wil ik drie aandachtspunten voorop stellen. Ten eerste mag het gebruik van het Engels niet ten koste gaan van de kwaliteit van het hoger onderwijs. Daarnaast zullen instellingen ook op het punt van taalbeleid transparant(er) moeten zijn en een expliciet antwoord moeten geven op de vraag op welke wijze hun taalbeleid dienstbaar is aan hun onderwijs- en kwaliteitsdoelen. (Taal)beleid alleen gericht op het aantrekken van meer buitenlandse studenten vind ik niet passend. Ik wil dat de instellingen en ook andere betrokkenen zich rekenschap geven van de vraag hoe ver 'verengelsing' kan gaan, binnen welke studies en binnen welk instellingsprofiel.

In dat verband is het van belang dat zoveel mogelijk buitenlandse studenten die – voor een wat langere duur – aan een Nederlandse hogeronderwijsinstelling studeren, gestimuleerd worden om de Nederlandse taal te leren. Daartoe zijn inmiddels een *serious game* en een MOOC-Nederlandse taal ontwikkeld, waarvan al intensief gebruik wordt gemaakt. Ook bieden de talencentra van de universiteiten (en een enkele hogeschool) intensieve taalcursussen Nederlands aan.⁷⁵

Extra- en co-curriculaire activiteiten

Het is van belang dat studenten zich kunnen ontplooiën tot verantwoordelijke burgers die een bijdrage kunnen leveren aan de onderwijsgemeenschap en de maatschappij. Het teruggeven aan de maatschappij (*giving back*-principe) geeft hen de mogelijkheid om met verschillende groepen in aanraking te komen en zorgt voor meer cohesie. Daarnaast leren studenten veel door activiteiten te ondernemen vanuit een bestaande context. Dat doen ze bijvoorbeeld in de vorm van vrijwilligerswerk en programma's voor maatschappelijke betrokkenheid (*community engagement*), extra-curriculaire activiteiten als studie- of studentenverenigingen, via een inspraakorgaan, via (top)sportactiviteiten, via culturele activiteiten en via ondernemerschap. We moeten studenten blijven stimuleren om dit soort activiteiten uit te voeren, omdat dit bijdraagt aan de socialisatie en persoonsvorming van studenten.

⁷⁵ Hiermee voldoe ik aan de toezegging, gedaan op 17 december 2014 tijdens het debat over internationalisering in het hoger onderwijs (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 22 452, nr. 43).

Onder andere de University Colleges laten zien dat wanneer deze andere activiteiten nauw verbonden worden met een onderwijsprogramma (co-curriculair), ze zeer succesvol en ook zichtbaar zijn. Voorbeelden zijn projecten die zich richten op de uitdagingen in de stad, het zelf opzetten en beheren van studie- en activiteitenverenigingen, duurzaamheidsprojecten etcetera. Hogescholen en universiteiten wordt gevraagd om hiervoor voldoende voorzieningen beschikbaar te stellen, om deze activiteiten zichtbaar te maken en zoveel mogelijk te verbinden met het onderwijs.

2.4. Kwalitatief goede en inspirerende docenten en onderwijsleiders

Tijdens de HO-tour is keer op keer naar voren gekomen dat de kwaliteit van docenten een van de belangrijkste factoren is voor goed onderwijs. En als we hoge verwachtingen stellen aan studenten, dan mogen we ook hoge verwachtingen stellen aan docenten en onderwijsleiders. Gelukkig is de *kwaliteit van docenten* op universiteiten en hogescholen hoog. Universiteiten hebben werk gemaakt van de basis- en seniorkwalificatie onderwijs (BKO/SKO). Alle hogescholen hebben een enorme sprong gemaakt met betrekking tot het opleidingsniveau van hun docenten: meer masters en meer gepromoveerde docenten. Ik wil deze inspanningen van instellingen verder ondersteunen om volgende stappen te maken. Dat vraagt wel om modern en toekomstgericht personeels- en onderwijsbeleid op instellingen. In dat kader vraag ik expliciet aandacht voor:

- a. *Meer waardering voor het onderwijs;*
- b. *Permanente professionalisering van docenten en onderwijsleiders;*
- c. *Aandacht voor diversiteit in personeelsbeleid*

Meer waardering voor onderwijs

Voor universiteiten is al eerder aangegeven dat de waardering voor het onderwijs en voor doceren op te veel plaatsen achterblijft ten opzicht van onderzoek. Waar onderzoekers veelal hechte gemeenschappen vormen waarin permanent aan vernieuwing en vooruitgang wordt gewerkt, zijn deze gemeenschappen voor docenten en onderwijsvernieuwing veel minder zichtbaar. Universiteiten wordt daarom gevraagd expliciet aandacht te besteden aan het stelselmatig bevorderen en belonen van onderwijs, en het bevorderen van differentiatie van carrières van docenten en onderzoekers.⁷⁶ Ik bedoel hiermee niet voor iedereen dezelfde verhoudingen in tijdsbestedingen onderwijs vs. onderzoek, niet altijd hetzelfde accent gedurende de loopbaan en dan niet alleen in termen van onderzoekstijd en onderwijstijd, maar ook qua leidinggevende posities, qua ontwerptaken, qua innovatieopdrachten, qua maatschappelijke verbindingen (valorisatietaken). De grote uitdaging is die variaties, ook ten voordele van onderwijs, te stimuleren en betrouwbaar te waarderen, te belonen, individueel, maar ook in teamverband.

⁷⁶ Zie ook Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2015) *Verwevenheid onderzoek en onderwijs: eenheid in verscheidenheid*. AWTI, Den Haag

University of British Columbia: Professor of Teaching Faculty Stream.

In de in 2010 afgesloten CAO tussen de Universiteit van British Columbia en de lokale vakbond ('Faculty Association') is een alternatieve tenure-track tot professor opgenomen: de tenure-track Professor of Teaching. De mogelijkheid om docenten te benoemen tot professor heeft verschillende doelen:

- Om excellente academici aan te trekken en vast te houden door ze een aantrekkelijke carrière in onderwijs en onderwijskundig leiderschap aan te bieden;
- Onderzoek en ontwikkeling in onderwijsinnovaties bevorderen (bijvoorbeeld in curricula, pedagogische benadering en digitale leermethode);
- Faciliteren en aanmoedigen van interdisciplinaire samenwerkingsverbanden in onderwijs binnen en buiten de universiteit.

Hierdoor kunnen ook excellente docenten – en niet alleen excellente onderzoekers en leidinggevendenden – een volwaardige carrière maken. Enkele universiteiten bieden al de ruimte voor aanstellingen van onderwijshoogleraren aan. Streven is dat er voor iedere wetenschappelijke discipline van enige omvang voldoende onderwijshoogleraren aanwezig zijn om gezamenlijk te zorgen voor structurele verbetering en vernieuwing van het onderwijs in de betreffende en/of verwante discipline. Uiteraard zijn hierbij grote verschillen tussen wetenschappelijke disciplines en professionele vakgebieden. In de *Wetenschapsvisie* is aangegeven dat hierover met de universiteiten nadere afspraken zullen worden gemaakt in een nieuw hoofdlijnenakkoord. Voor hogescholen geldt in het bijzonder dat er meer kwalitatief goede lectoren en onderzoekers moeten komen die stevig verbonden worden met de beroepspraktijk en het beroepsonderwijs. Juist in de fase van de opbouw naar meer onderzoekscapaciteit dient er extra aandacht te zijn voor de onderlinge verwevenheid van onderwijs en onderzoek, en voor de blijvende waardering van de onderwijstaak. Het onderzoek in het hbo dient ten dienste te staan van de voorbereiding van de student op de beroepspraktijk.

Permanente professionalisering van docenten en onderwijsleiders

Voor hogescholen en universiteiten is de belangrijkste opdracht om vanuit een toekomstgericht personeels- en onderwijsbeleid en in het verlengde van BKO/SKO, te blijven werken aan permanente professionalisering van docenten en het scholen van bekwaame onderwijsleiders. Ik vind het belangrijk dat universiteiten en hogescholen hier vervolgstappen in zetten. Het gaat dan om de inhoudelijke deskundigheid, het hanteren van nieuwe onderwijsvormen, hun didactische vaardigheden, hun vaardigheden om bijvoorbeeld met een *international classroom* om te gaan, en voor de hogescholen in het opdoen van nieuwe praktijkervaring door stages voor docenten.⁷⁷ Kennis en vaardigheden ten aanzien van de mogelijkheden die digitalisering biedt, zoals de ontwikkeling en het hergebruik van online onderwijsmateriaal, moeten hier een belangrijk onderdeel van uitmaken. Daarnaast kan het voor een aantal docenten ook gaan om onderwijs- vernieuwingen te ontwerpen, in te voeren, en te evalueren. De Onderwijsbeurzen voor docenten (zie paragraaf 2.6) dienen hieraan bij te dragen. De hogescholen wordt expliciet gevraagd extra aandacht te besteden aan onderwijskundig leiderschap door leergangen op te zetten, en te blijven werken aan het opleidingsniveau van docenten: meer masters en promovendi. Kwaliteit gaat hier boven kwantiteit. Daarnaast wordt de kwaliteit van een docent niet alleen bepaald door het opleidingsniveau. Ook uitstekende docenten, bijvoorbeeld vanuit de beroepspraktijk, zonder het juiste diploma zouden gewaardeerd moeten worden.

⁷⁷ Dit adviseert ook de AWTI, zie: Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2015) *MKB en hogescholen. Partners in innovatie*. Quantis, Den Haag

Aandacht voor diversiteit in personeelsbeleid

De diversiteit op hogescholen en universiteiten neemt sterk toe. Studenten en staf worden in toenemende mate internationaal met een steeds grotere diversiteit in de landen van herkomst. Daarnaast groeit vooral in de Randstad het aantal studenten met een niet-westerse achtergrond. Ook de sterke vertegenwoordiging van vrouwen in de studentenpopulatie is opvallend. Aan de andere kant blijft de vertegenwoordiging van docenten met een niet-westerse achtergrond en van vrouwen in (hogere) posities en in hoogleraarsfuncties – ook internationaal gezien – aanzienlijk achter. Daarin kunnen we niet berusten omdat diversiteit ook kansen creëert. Studenten en wetenschappers met verschillende achtergronden brengen immers uiteenlopende perspectieven in. En deze grotere pluriformiteit in perspectieven kan leiden tot meer creativiteit en innovatie.⁷⁸

Taskforce Future for diversity (VU-UL-EUR)

Onlangs hebben de Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Leiden en de Erasmus Universiteit Rotterdam de taskforce 'Future for Diversity' ingesteld. De taskforce is gericht op het verbeteren van de in- en doorstroom in het onderwijs en de uitstroom naar de arbeidsmarkt van studenten met verschillende culturele achtergronden. Hiermee willen de universiteiten samen met maatschappelijke organisaties zoals bedrijven, hogescholen en ECHO hun bijdrage leveren aan de achterblijvende arbeidsparticipatie van hoogopgeleide migrantenjongeren.

Als het gaat om genderdiversiteit onder hoogleraren zien we een stijgende lijn in het aandeel vrouwelijke hoogleraren, maar deze ontwikkeling gaat erg traag (in 2000 nauwelijks 6% vrouwelijke hoogleraren en eind 2013 bijna 15%). In het huidige tempo is een evenredige man-vrouwverdeling in hoge academische wetenschappelijke functies pas in 2058 bereikt. De universiteiten zijn hier primair zelf verantwoordelijk voor. Daarom is in de *Wetenschapsvisie* aangekondigd dat de genderbalans onderdeel van het hoofdlijnenakkoord met de VSNU wordt. Doel is dat we aansluiten bij Europese initiatieven en de lijn van de Europese Commissie overnemen zodat we de achterstand inlopen en in 2025 minimaal op het Europees gemiddelde zitten. Ook staat daarin geschreven dat als resultaten uitblijven, er zo nodig streefcijfers worden opgenomen in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

Een van de belangrijkste programma's is het Aspasia-programma van NWO. Het doel daarvan is het stimuleren van de doorstroom van vrouwelijk wetenschappelijk talent naar de positie van hoogleraar. Door het programma te verbinden aan de Vernieuwingsimpuls (Vidi- en Vici-subsidies) is ook het competitie-element aanwezig. De colleges van bestuur die vrouwelijke Vidi- of Vici-laureaten binnen een jaar na toekenning van de subsidie bevorderen tot respectievelijk universitair hoofddocent of hoogleraar, komen in aanmerking voor een premie van € 100.000. In het hoofdlijnenakkoord met de VSNU zullen concrete afspraken worden gemaakt over genderbalans onder hoogleraren.

Studenten en wetenschappers met verschillende achtergronden brengen immers uiteenlopende perspectieven in. En deze grotere pluriformiteit in perspectieven kan leiden tot meer creativiteit en innovatie. Aandacht hiervoor zou een vast onderdeel moeten zijn van het instellingsplan van de hogeschool en universiteit. Deze strategie heeft betrekking op onderwijs, onderzoek, internationalisering en personeelsbeleid.

⁷⁸ Onder andere de universiteit Leiden benoemt dit in het instellingsplan. Zie ook: Universiteit Leiden (2015) *Excelleren in vrijheid. Instellingsplan Universiteit Leiden 2015-2020*. Strategische Communicatie en Marketing Universiteit Leiden, Leiden.

2.5. Ruimte voor onderwijsvernieuwing

De ambitie is dat we ruim baan geven aan docenten en onderwijsleiders om te werken en te experimenteren met onderwijsvormen en –middelen die optimaal bijdragen aan onderwijs dat uitdaagt, verbindt en meer maatwerk biedt. Het is aan de professionals om kansen voor vernieuwing en verbetering op te blijven zoeken, maar zij dienen daar wel de ruimte voor te krijgen en die als zodanig te ervaren. Vernieuwing is niet altijd een garantie voor verbetering; maar als vernieuwing uitblijft is verouderd onderwijs verzekerd. Een gezonde kwaliteitscultuur geeft zich daarvan rekenschap. Goede kwaliteitszorg vormt geen belemmering voor onderwijsvernieuwing maar ziet er op toe dat lessen worden geleerd en de verbetercapaciteit voorop wordt gesteld. Het accreditatiestelsel past zich hierop aan: met de nieuwe voorstellen van het accreditatiestelsel krijgen instellingen, en in het bijzonder docenten en onderwijsleiders, meer ruimte om het eigenaarschap over de onderwijskwaliteit en kwaliteitszorg op te pakken.

Om onderwijsvernieuwing in het Nederlands hoger onderwijs een forse impuls te geven, wil ik:

- a. Comenius-beurzen voor docenten en onderwijsleiders introduceren;*
- b. Meer middelen voor onderzoek naar het hoger onderwijs beschikbaar stellen;*
- c. Ruimte creëren voor regelvrije zones ten behoeve van experimenten en onderwijsvernieuwing.*

Comenius-beurzen voor docenten en onderwijsleiders

Naar analogie van de Vernieuwingsimpuls voor het onderzoek, wil ik een substantieel beurzenprogramma introduceren voor docenten en onderwijsleiders in het hoger onderwijs, oplopend naar structureel € 20 miljoen per jaar. Deze Comenius-beurzen richten zich op veelbelovende en excellente docenten, docententeams en onderwijsleiders, en zijn gericht op onderwijsvernieuwingen die aansluiten bij de toekomstplannen van de opleiding c.q. instelling, en in lijn liggen met deze strategische agenda. Voor de docent om het eigen onderwijs te innoveren. Voor docenten(teams) in regieposities om innovatie te brengen in het curriculum. En voor onderwijsleiders en instellingen om faculteitsbrede of instellingsbrede onderwijsvernieuwingen projecten vorm te geven. Streven is om ook andere (toekomstige) stimuleringsprogramma's voor het hoger onderwijs, zoals in het verleden het Siriusprogramma via dit beurzenprogramma beschikbaar te stellen.⁷⁹ Op deze wijze is er ook één kanaal voor landelijke stimuleringsmaatregelen hoger onderwijs, hetgeen onder andere de lasten voor aanvragen, of verantwoording terug zal brengen.

Het is nadrukkelijk mijn bedoeling om met de Comenius-beurzen een bijdrage te leveren aan meer gevarieerde carrières op hogescholen en universiteiten. Het krijgen van een beurs zou impuls moeten geven aan de onderwijscarrières van jonge en/of veelbelovende (excellente) docenten, individueel en/of in teamverband. Daarnaast zou het krijgen van een Comenius-beurs ook een stimulans moeten geven aan goed onderwijskundig leiderschap. In dat geval kan gedacht worden aan specifieke lectoren, een Professor of Teaching Tenure-track en/of onderwijshoogleraren. Maar daarnaast kunnen instellingen deze beurzen ook gebruiken bij het toekennen van een teaching fellow of bij verkiezingen van de Docent van het Jaar.

⁷⁹ Hiermee voldoe ik aan de toezegging aan het lid Bruijn, gedaan op 20-01-2015 tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34 035).

Fellowships in Teaching & Academic Development, University College Dublin

In het kader van de professionalisering van haar docenten stelt het University College Dublin een veelzijdig scala van faciliteiten, fondsen en activiteiten ter beschikking op het gebied van Academic Development. Met de fellowships krijgt een geselecteerd aantal academici eens in de twee jaar de gelegenheid een praktijkgericht project uit te voeren waarin een belangrijk thema op het gebied van Teaching & Learning wordt aangesneden. De geselecteerde fellows (zeven stuks voor de periode 2014-15) werken samen aan multidisciplinaire projecten rond curriculumontwikkeling, leren, doceren, didactiek, etcetera. Het specifieke thema kan van ronde tot ronde verschillen. De fellows werken zo veel mogelijk samen met experts van andere universiteiten – uit Ierland en daarbuiten.

Oogmerk is dat vanuit deze beurzen ook gemeenschappen en netwerken ontstaan van enthousiaste docenten en onderwijsleiders die zich aan elkaar kunnen optrekken, landelijke masterclasses verzorgen en actief best practices uitwisselen. Over de vormgeving daarvan ga ik nog in overleg met de partijen in het hoger onderwijs, in het bijzonder met docenten.

Meer middelen voor onderwijsonderzoek

Duurzame onderwijsvernieuwing vereist ook inzicht in de effectiviteit van interventies en maatregelen. Gedegen onderwijsonderzoek is hiervoor van cruciaal belang, als ook het inzicht in hoe haar bevindingen vertaald kunnen worden naar de onderwijspraktijk op hogescholen en universiteiten. Er moet meer *evidence based* informatie beschikbaar komen over wat wel en niet werkt. De vragen vanuit de onderwijspraktijk zijn daarbij leidend. Aangesloten kan worden bij thema's die in deze strategische agenda geagendeerd worden: kleinschalige leergemeenschappen, tutor- en mentorsystemen, rijke leeromgevingen, talentprogramma's, diversiteit, etcetera. Op Academische Werkplaatsen (Hoger) Onderwijs (hoofdstuk vier) en via professionaliseringstrajecten op instellingen zal deze kennis verspreid worden. Deze opbrengsten van onderzoek zijn tevens nodig voor de door mij gewenste kwaliteitscultuur in het kader van de Kamerbrief Accreditatie op maat.⁸⁰

Om vernieuwingen in het hoger onderwijs vanuit het perspectief van de studenten en docenten systematisch te onderzoeken (via Academische Werkplaatsen; zie hoofdstuk vier) en deze kennis breed te verspreiden, wil ik vanaf 2018 oplopend naar structureel € 5 miljoen beschikbaar stellen via het Nationaal Regieorgaan Onderwijswetenschappen. Het doel hiervan is om goede praktijken op te schalen, om te leren van elkaar en tot verbetering van het hele hoger onderwijs te komen.

Regelvrije zones voor onderwijsinnovatie

Voor echte vernieuwingen in het hoger onderwijs kan het wenselijk zijn om bepaalde (historisch gegroeide) regels tijdelijk en gecontroleerd, maar met behoud van kwaliteit, los te laten. Ik wil een aantal opleidingen de ruimte geven om echt te experimenteren met nieuwe onderwijsvormen, mogelijk gekoppeld aan de Comenius-beurzen. Hierbij kan ook worden gedacht aan experimenten die meer flexibiliteit beogen, waaronder een uitwerking van de ideeën van de LSVb⁸¹ voor (deeltijd)studenten en ideeën in relatie tot extra-curriculaire activiteiten. Een tweede voorbeeld is het gebruik van modules met certificaten voor specifieke doelgroepen in het kader van Leven Lang Leren. In alle gevallen moet wel de (basis)kwaliteit behouden blijven.

⁸⁰ Kamerbrief Accreditatie op maat (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014–2015, 31 288, nr. 471).

⁸¹ Landelijke Studentenvakbond (maart 2014) Het nieuwe leren is flexstuderen' de introductie van de flexstudent. LSVb, Utrecht.

Co-designing transformational education, Verenigde Staten

Olin College is volgens kenners het meest innovatieve engineering college wereldwijd. De focus op de toekomstige uitdaging houdt ook in dat de curricula van Olin niet alleen de traditionele lesstof behandelen (bijvoorbeeld wiskunde), maar juist ook oog hebben voor ontwerp, creativiteit, groepswerk, leiderschap, ondernemerschap, 'service learning', interdisciplinariteit, 'system thinking' en mondiale perspectieven. Met deze vaardigheden, gecombineerd met de capaciteit om onafhankelijk te leren op een adaptieve en intrinsiek gemotiveerde manier, moeten de Olin afgestudeerden een belangrijke bijdrage leveren aan de 14 'Grand Challenges for Engineering'.

Een ander goed voorbeeld hiervan zijn de experimenten en pilots met flexibilisering in het deeltijdonderwijs waar volgend jaar mee wordt gestart. Een ander voorbeeld zijn de vouchers die studenten 5-10 jaar na hun studie kunnen inleveren in het kader van het studievoorschot. Maar ook kan gedacht worden aan honoursprogramma's. In het *Manifest voor het excellentieonderwijs van de toekomst*⁸² wordt geadviseerd om excellentieprogramma's te behouden als proeftuinen voor innovatie. Deze ruimte voor docenten en studenten zou behouden moeten blijven om in een veilige omgeving aan grensverleggende ontwikkelingen voor het hoger onderwijs te werken.

82 Projectteam Summit Excellence 2014 (2014) *Manifest voor de excellentie*. Hogeschool van Amsterdam en Sirius Programma, Amsterdam.

2.6. Wat gaan we doen

Om hoger onderwijs aan te bieden waarmee elke student het beste uit zichzelf kan halen, zetten we richting 2025 in op het volgende:

- De middelen die beschikbaar komen met het studievoorschot stellen instellingen in staat het onderwijs echt kleinschaliger en intensiever te maken. De extra middelen maken het mogelijk extra docenten, tutores en mentoren, docentonderzoekers en lectoren aan te stellen.
- Hiermee kan tevens de verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek worden versterkt door: in het wetenschappelijk onderwijs – met inzet van de stap voor stap toenemende aantallen extra docentonderzoekers – studenten méér te betrekken bij origineel wetenschappelijk onderzoek, en in het hoger beroepsonderwijs – met inzet van meer lectoren – het onderwijs, het praktijkgericht onderzoek en de beroepspraktijk steviger met elkaar te verbinden.
- Ten aanzien van internationalisering zijn de ambities het stimuleren van de uitgaande mobiliteit stimuleren (via ‘Holland Scholarship Programma’ en mobiliteitsvensters), de werving en binding van buitenlandse studenten blijven verbeteren (*Make it in the Netherlands*) en het faciliteren van transnationaal onderwijs (Visiebrief Internationalisering). Instellingen wordt gevraagd zich rekenschap te geven van de vraag hoe ver ‘verengelsing’ kan gaan. Binnen Europa blijf ik mij inzetten voor de totstandkoming van één Europese ruimte voor hoger onderwijs.
- Nederlandse hogeronderwijsinstellingen blijven internationaal koploper op het vlak van de mogelijkheden van Open en Online Onderwijs. Nederland onderstreept deze ambitie tijdens het Europees voorzitterschap in 2016. Instellingen experimenteren met de mogelijkheden, en passen de lessen toe over de volle breedte van hun onderwijsaanbod. De middelen die beschikbaar komen met het studievoorschot maken het mogelijk de huidige stimuleringsmaatregel voor Open Online Hoger Onderwijs uit te breiden.
- Alle docenten stellen in het ho in 2025 hun onderwijsmaterialen vrij beschikbaar zodat zij gebruik kunnen maken van elkaars digitale leermaterialen. Verkend wordt of en hoe een (inter)nationaal platform waarop onderwijsmateriaal gedeeld en bewerkt kan worden hieraan bijdraagt. Daarnaast worden instellingen opgeroepen om elkaars MOOC’s te erkennen.
- Meer waardering voor het onderwijs ten opzichte van het wetenschappelijk onderzoek door het bevorderen van meer differentiatie van carrières van docenten en onderzoekers. Voor iedere discipline van enige omvang zouden voldoende ‘onderwijshoogleraren’ aanwezig moeten zijn.
- Het introduceren van Comenius-beurzen voor docenten en onderwijsleiders gericht op onderwijsvernieuwing in het hoger onderwijs. Op termijn is hier structureel € 20 miljoen mee gemoeid, waarmee ik 110 beurzen per sector (hbo en wo) mogelijk wil maken. Het is de bedoeling dat deze beurzen een bijdrage leveren aan meer gevarieerde carrières op hogescholen en universiteiten, en aan het meer uitwisselen van *best practices*. Daarnaast worden in het hoofdlijnenakkoord met de VSNU afspraken gemaakt over genderbalans onder hoogleraren.

- Bekeken wordt of de Nationale Studenten Enquête (NSE) kan worden doorontwikkeld tot een instrument dat de kwaliteitscultuur op de instelling, en de bijdragen van studenten daaraan breed kan duiden.
- Er komen middelen beschikbaar voor meer praktijk- en vraaggericht onderzoek naar het hoger onderwijs. Hiervoor wordt op termijn structureel € 5 miljoen beschikbaar gesteld. Hierdoor kunnen goede praktijken sneller opgeschaald worden.
- Op een aantal plekken in het hoger onderwijs worden regelvrijezones gecreëerd waarin onderwijsvernieuwing meer de vrije hand krijgt. Voorbeelden hiervan zijn: honoursprogramma's, pilots met flexibilisering in (deeltijd)onderwijs, deelcertificaten en een experiment met de flexstudent.

3

Toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit

3.1. Ambitie voor 2025: elk talent krijgt de kans

In ons hoger onderwijs willen we kansen bieden. Aan iedere student. Kansen om zich te ontplooiën, om zijn of haar talenten tot ontwikkeling te laten komen en om het opleidingsniveau te bereiken dat bij hem of haar past. Dat is ook in het belang van de samenleving. We hebben al die talenten hard nodig. De vraag naar hogeropgeleiden is onverminderd hoog en blijft stijgen. Zoals ik eerder stelde is het verhogen van het aantal hogeropgeleiden voor mij geen doel op zichzelf. Nederland kent al relatief veel hoger opgeleiden en ook met veel mbo-diploma's, bijvoorbeeld, zijn studenten prima gekwalificeerd voor de arbeidsmarkt. In de sectoren waarin sprake is van tekorten of tekorten dreigen (onderwijs, bèta-techniek en zorg) wordt bovendien hard gewerkt aan oplossingen daarvoor. De kern waar we voor staan is dus iets anders. Dat is elke student op de juiste plek krijgen. Ruimte bieden dus, voor alle studenten, ook voor degenen voor wie de keuze om te gaan studeren helemaal niet zo vanzelfsprekend is.

Uitgangspunt voor mij is een hoger onderwijs dat maximaal toegankelijk is. Onze studenten verdienen dat. Nederland verdient dat. Van financiële, culturele of informatiedrempels voor toegang tot het hoger onderwijs mag geen sprake zijn. We doen het op dit punt overigens al behoorlijk goed, ook internationaal vergeleken. Grote groepen studenten stromen het hoger onderwijs in, en als je het opleidingsniveau van de ouders vergelijkt met dat van de huidige studenten, zie je dat met name het hbo nog een belangrijke emanciperende functie vervult. Tegelijkertijd zijn er nog altijd duidelijke verschillen tussen groepen en hangen verschillen in het opleidingsniveau van de huidige jongeren nog duidelijk samen met het opleidingsniveau en de sociaal-economische status van hun ouders. Het is bijvoorbeeld zo dat studenten die vanuit het mbo instromen in het hbo veel minder vaak hogeropgeleide ouders hebben. Vrouwen doen het goed, maar niet-westerse allochtonen hebben nog altijd minder kans om het hoger onderwijs in te stromen dan anderen. Hun deelname is overigens de laatste jaren gelukkig wel fors gestegen. Maar we zijn er nog niet. De andere, onbekende cultuur die het hoger onderwijs voor een aanzienlijk aantal leerlingen en ouders nog altijd vertegenwoordigt, vormt nog te vaak een drempel. Dat moet veranderen.

Individuele studenten kansen bieden om zich te ontwikkelen, betekent dat we nog meer dan nu al gebeurt moeten differentiëren in het hoger onderwijs, zowel in het aanbod als wanneer het gaat om onderwijsconcepten. Want studenten zijn verschillend. De diversiteit in de studentenpopulatie is met de grotere deelname aan het hoger onderwijs fors toegenomen en die ontwikkeling zet zich door. De samenleving wordt diverser en dat vertaalt zich in een gevarieerdere studentenpopulatie. En ook als gevolg van individualisering zie je de variëteit tussen studenten toenemen. Er is meer behoefte aan flexibele leerwegen en maatwerk in het hoger onderwijs, maar ook in het vo en mbo. Meer maatwerk in vo en mbo heeft ook consequenties voor het ho.

Mijn ambitie voor 2025 is dat voor de verschillende groepen studenten in het hoger onderwijs veel meer aandacht is. Passende aandacht. De gemiddelde student die is opgegroeid in Amsterdam-Zuid heeft heel andere behoeftes en een heel andere bagage en leerstijl dan een student uit Rotterdam-Zuid. Ook tussen instellingen uit de Randstad of die uit het oosten of zuiden van het land bestaan grote verschillen in de samenstelling van hun studentenpopulatie en dan hebben we het nog niet eens over de verschillen tussen studenten afkomstig uit het buitenland, denk bijvoorbeeld aan Duitsland, Italië of Korea. Daar moet het hoger onderwijs een antwoord op hebben. Dat betekent maatwerk, differentiatie, maar het betekent tegelijkertijd ook hoge verwachtingen hebben van elke student, ongeacht vooropleiding, achtergrond of afkomst.

En het begint niet pas bij het hoger onderwijs. Scholen voor voortgezet onderwijs, mbo-instellingen, hogescholen en universiteiten hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het begeleiden van hun studenten naar de juiste plek in het hoger onderwijs, voor doorlopende leerlijnen en voor het studiesucces in het hoger onderwijs. Meer samenwerking in de onderwijsketen is nodig.

De laatste jaren zijn ten aanzien van de differentiatie in het onderwijsaanbod belangrijke stappen gezet. We zijn er echter op dit punt nog niet. Datzelfde geldt voor het stelsel. Het stelsel dat ik voor me zie, biedt meer ruimte voor flexibele leerroutes binnen het hoger onderwijs. Er moeten reële overstapmogelijkheden zijn van vo naar hbo en wo, van mbo naar hbo, van Associate degree naar bachelor en van bachelor naar master. Meer maatwerktrajecten. En ik zie ruimte voor meer mogelijkheden om vakken van verschillende opleidingen en instellingen te combineren, ook over de grenzen van hbo en wo heen. Dat past bij de variatie aan studenten die we hebben. Reële kansen om na een periode op de arbeidsmarkt terug te keren naar het hoger onderwijs horen daar ook bij.

Ik heb in het verlengde daarvan de volgende zeven ambities:

- a. Een goed toegankelijk stelsel behouden;
- b. Verdere ontwikkeling van talentprogramma's;
- c. Vergroten van studiesucces;
- d. De samenwerking in de onderwijsketen versterken zodat elke student op de plek terecht komt die het beste past bij zijn of haar ambities en talenten en de doorstroom succesvoller wordt;
- e. Extra aandacht voor mbo'ers bij de doorstroom naar het hbo;
- f. Meer aandacht voor doorstroom en flexibiliteit binnen het hogeronderwijsstelsel, onder andere door de differentiatie in het onderwijs te vergroten, zodat de diverse studentenpopulatie beter wordt bediend;
- g. Flexibiliteit in het stelsel voor een Leven Lang Leren, zodat ook tijdens een arbeidsloopbaan het volgen van een hogeronderwijsopleiding aantrekkelijk is.

3.2. Een goed toegankelijk hoger onderwijs

Met deze agenda wil ik de ruimte creëren voor een goed passend aanbod voor alle studenten. Voor mij is dat de kern van wat een toegankelijk hoger onderwijs is. Als je ziet dat nog altijd 40% van de eerstejaarsstudenten in het hbo en 26% in het wo stopt met de initieel gekozen studie, is duidelijk dat verbetering nodig en mogelijk is. Dit geldt zeker als je ook nog beseft dat ook hier duidelijke verschillen tussen groepen zijn. Ik vind de signalen die de hogescholen in de grote steden op dit punt afgeven zorgwekkend. Ondanks al hun inspanningen om hun grote populatie niet-westerse allochtone studenten goed te bedienen, nemen de uitval en switch onder deze groep toe in plaats van af. Slechts 26% van de niet-westerse allochtone jongens (cohort 2008) heeft in het hbo nu na vijf jaar een diploma.⁸³ Hier iets aan doen is een maatschappelijke opgave. Dat vraagt van instellingen onder andere tijdens het matchingsproces en bij tutoring en mentoring extra aandacht, maar ook in mijn voorstellen voor meer samenwerking in de onderwijsketen (zie 3.5) is specifieke aandacht nodig voor de problematiek rond niet-westerse allochtonen. Ook de positie van studenten met een functiebeperking vraagt om blijvende aandacht. Zij besteden gemiddeld meer tijd aan hun studie, maar vallen nog altijd vaker uit en doen langer over hun studie.

83 CBS Stateline, table *studievoorgang hbo*, geraadpleegd op 27 februari 2015.

Ik juich toe dat universiteiten en hogescholen scherpere keuzes maken, zowel als het gaat om hun onderwijsaanbod en het onderwijsconcept van waaruit zij werken, als waar het gaat om de studentengroepen waarop zij zich primair richten. Denk bij dit laatste bijvoorbeeld aan de doelgroep van Leven Lang Leren, of studenten die specifieke talenten willen ontwikkelen (kunst, sport of ondernemerschap). Dat vergroot de diversiteit van het aanbod dat voor studenten beschikbaar is. Maar ik vind het wel belangrijk dat het stelsel als geheel toegankelijk blijft voor iedere student. Studenten moeten bovendien goed voorgelicht worden over de keuzes in het profiel en onderwijsconcept die instellingen maken, zodat zij weten waar zij voor kiezen.

De overheid blijft in de kern verantwoordelijk voor een goed toegankelijk ho-stelsel. Net als de discussie in het hoger onderwijs, is ook in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs een ontwikkeling naar meer flexibilisering en maatwerk ingezet. Ook daar wordt gezocht naar manieren om studenten beter te bedienen. Het Plan van aanpak *Toptalenten*, waarover de staatssecretaris de Tweede Kamer in april nog heeft geïnformeerd⁸⁴, is daar één van de uitingen van.

Recent heeft de VO-raad het voorstel voor een maatwerkdiploma gelanceerd, waarbij leerlingen examen kunnen doen in vakken op verschillende niveaus en mogelijk ook op het diploma wordt aangegeven wat een leerling aan extra activiteiten op school heeft gedaan. Wanneer een dergelijk maatwerkdiploma ingevoerd wordt, zal dat voor een aantal leerlingen betekenen dat zij anders voorbereid zijn op het hoger onderwijs. Een toegankelijk hoger onderwijs zoals ik dat voor me zie, met passende trajecten voor alle leerlingen, betekent dan dat deze voorbereiding vanuit het voortgezet onderwijs consequenties moet hebben voor het hoger onderwijs. Studenten die in het voortgezet onderwijs meer dan het reguliere programma hebben gedaan, moeten dat terugzien in het programma dat zij in het hoger onderwijs aangeboden krijgen. Honourstracks kunnen bijvoorbeeld voor deze groep interessant zijn. Met de studiekeuzecheck hebben de hogescholen en universiteiten een belangrijk instrument in handen om zich rekenschap te geven van wat een vo-leerling aan bagage meebrengt met zijn maatwerkdiploma. Dat moet de mogelijkheid bieden die leerling naar de juiste plek te begeleiden. De ruimte voor decentrale selectie die we met de afschaffing van de loting creëren, zie ik ook als belangrijk instrument daarvoor. Ik zal overigens, samen met de staatssecretaris, bij het voorstel voor het maatwerkdiploma dat nu wordt uitgewerkt door de VO-Raad, nauw toezien op de mate waarin het civiel effect van het vo-diploma gewaarborgd blijft. Ik begrijp de VSNU wanneer die erop wijst dat voldoende academische vorming zoals aangeboden in vwo-vakken, noodzakelijk is om succesvol aan een universiteit te kunnen studeren. Wanneer het voorstel voor het maatwerkdiploma verder is uitgewerkt, zullen alle betrokken partijen (VO-raad, Vereniging Hogescholen, VSNU, ISO, LSVb, Job, LAKS en OCW) met elkaar hierover in overleg treden, om te bekijken of en hoe de ontwikkelingen in de verschillende sectoren op elkaar kunnen aansluiten.

De inspectie heeft in haar onderwijsverslag aangegeven dat zij goed zal volgen hoe de toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor groepen zich de komende jaren ontwikkelt. Ik vind dat belangrijk, mede in het licht van de stijging van het aantal opleidingen met een numerus fixus. Het beleid ten aanzien van opleidingen met een fixus is er immers op gericht om de kwaliteit van het onderwijs te borgen waar zich al te grote studentenaantallen voordoen.

84 Kamerbrief Voortgang Plan van Aanpak Toptalenten 2014-2018, 9 april 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 340 00, VII, nr. 88).

3.3. Talentprogramma's

De afgelopen jaren is er een kwaliteitscultuur in het hoger onderwijs ontstaan waarin uitblinken en talentontwikkeling gestimuleerd worden. Het Siriusprogramma heeft daar enorm aan bijgedragen. Universiteiten en hogescholen hebben met het Siriusprogramma een cultuuromslag teweeg gebracht. Aandacht voor individuele talenten en capaciteiten, middels excellentieprogramma's, is steeds meer in de spotlight komen te staan. Deze ontwikkeling moet met kracht worden doorgezet. Alle universiteiten hebben momenteel honoursprogramma's op bachelorniveau. Om de bestaande honoursprogramma's te continueren, de kwaliteit te waarborgen en blijvend te innoveren is een kritische massa nodig. Het deelnemerspercentage is 7% bij de bacheloropleidingen in het wo. Bij de hogescholen is dat percentage 5,3% en bij de masteropleidingen is het 3,4%.

Honours Hogeschool Utrecht

Bij de HU kun je door verzwarend of verdiepend van het reguliere onderwijsprogramma ook een honours-niveau volgen en één of meer 'Ster Verklaringen' behalen. Ook kun je op eigen initiatief sterren behalen. Als student draag je dan met een honours-aanvraag een eigen activiteit voor als excellente prestatie. Heb je vijf verschillende Ster Verklaringen, dan kun je (na een eindopdracht) in aanmerking komen voor het Honours Certificaat. Hiermee laat je aan stage-bedrijven of toekomstige werkgevers zien wat je in huis hebt.

Om als Nederland een voorlopersrol te behouden in het honoursonderwijs en talentontwikkeling, is blijvende inzet en aandacht nodig. Het zijn door hun unieke positie waardevolle proeftuinen van onderwijsinnovatie en –kwaliteit die deels ook het reguliere onderwijs kunnen beïnvloeden. Zo profiteren alle studenten ervan. Ik wil daarom de eerste jaren zo'n 10% van de middelen uit het studievoorschot benutten om aan talentprogramma's, waaronder honoursprogramma's, een krachtig vervolg te geven.⁸⁵ Ik wil geen financiële drempels opwerpen voor deelname. Om die reden zie ik af van het experiment collegegelddifferentiatie bij honoursprogramma's.⁸⁶

De ambitie is om meer kleinschalig en intensief onderwijs te realiseren, ook buiten de honoursprogramma's en opleidingen met een bijzonder kenmerk 'kleinschalig, intensief onderwijs'. Daarom is het ook onwenselijk om in het reguliere onderwijs extra hoge collegegelden te vragen voor kleinschaligheid, behalve in die specifieke gevallen, waarbij via de NVAO het bijzonder kenmerk kleinschalig en intensief onderwijs verkregen wordt en indien er sprake is van extra kosten. Om de kwaliteit en de organiseerbaarheid van het kleinschalige- en intensieve onderwijs te waarborgen is ook decentrale toelating bij deze opleidingen mogelijk.

⁸⁵ Hiermee voldoe ik aan de toezegging aan het lid Bruijn, gedaan op 20-01-2015 tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34 035).

⁸⁶ Toezegging gedaan tijdens Plenair debat Wetsvoorstel Sociaal leenstelsel, 11 december 2013.

3.4. Vergroten van studiesucces

De laatste jaren is een aantal maatregelen genomen om de kans op studiesucces van de student die doorstroomt uit het vo of mbo te vergroten. Ik zie studiesucces als een uitkomst van kwalitatief goed onderwijs én de student op de juiste plaats en niet als een doel in zichzelf. Studiesucces bevorderen betekent kansen bieden, studie-uitval voorkomen en een redelijke studieduur bewerkstelligen. Hogescholen en universiteiten hebben de afgelopen jaren enorm veel geïnvesteerd in het verhogen van de kwaliteit en het bevorderen van studiesucces. Er zijn veel activiteiten in gang gezet gericht op: herontwerp van curricula, intensiveren van onderwijs en begeleiding, de oriënterende en selecterende functie van het bindend studieadvies (bsa) in het eerste jaar, monitoren van de studievoortgang, rekening houdend met extra-curriculaire activiteiten, aandacht voor nieuwe vormen van toetsing, docentprofessionalisering, etcetera. De inspanningen beginnen hun vruchten af te werpen. Ik vind het belangrijk dat instellingen deze inspanningen continueren en waar nodig intensiveren. Daarbij is aandacht voor de verschillende talenten van studenten belangrijk. De hogescholen en universiteiten onderschrijven deze ambities, met het oog op de toekomst.

In paragraaf 3.2 en 3.5 besteed ik aandacht aan wat in vo en mbo is gedaan om elke student op de juiste plek te krijgen. Ook in het ho is veel gebeurd. Dat betreft allereerst de studiekeuze. Studenten geven zelf aan dat een verkeerde studiekeuze de belangrijkste reden is voor het switchen van opleiding of het stoppen met studeren. Daarom is er door hogescholen, universiteiten en overheid hard gewerkt om het studiekeuzeproces te verbeteren, met onder meer de invoering van de 1-mei-datum, de 'Studie in cijfers' (studiebijsluiter) en de studiekeuzecheck. De komende jaren gaat het erom te leren van de eerste ervaringen met de studiekeuzecheck, te onderzoeken wat werkt voor welke groepen, en om het uitwisselen van good practices. De onderzoeken tot nu toe lijken erop te wijzen dat activiteiten op de instelling zelf het meest nuttig worden gevonden door de aankomende studenten. Daardoor ontstaat binding met de opleiding. Die activiteiten op de instelling kunnen de vorm hebben van individuele gesprekken tussen een docent en een aankomende student, maar het kan ook gaan om proefstuderen en matchingsdagen, waarbij de studenten echt ervaren wat studeren in het hoger onderwijs inhoudt. Deze instrumenten zijn relatief duur en vragen veel inzet van docenten, maar lijken het meeste effect te hebben. Goede studiekeuzeactiviteiten zullen daarom flinke investeringen van instellingen blijven vragen. De studiekeuzeactiviteiten zijn overigens maar één stap in de begeleiding van de student. Waar de komende jaren nog winst kan worden behaald, is in het koppelen van de ervaringen met de studiekeuzeactiviteiten aan de begeleiding (tutoring en mentoring) die met name in het eerste jaar aan studenten wordt geboden. Daarbij is zoals eerder aangegeven extra aandacht nodig voor die groepen studenten waarvoor studeren in het hoger onderwijs niet vanzelfsprekend is, denk aan de niet-westerse allochtonen en studenten met ouders uit een lager sociaal-economisch milieu. Over enkele jaren wil ik de ervaringen met de studiekeuzecheck breder evalueren.

Daarnaast is het hoger onderwijs op een beperkt aantal plekken selectiever gemaakt, namelijk waar de uitval tot nu toe erg hoog was en studenten onvoldoende voorbereid bleken op het niveau van de opleiding. Voor zeven mbo-hbo-routes zijn nadere vooropleidingseisen geformuleerd die de doorstroom vanaf 2015-2016 niet meer vanzelfsprekend maken. In 2016 vindt een eerste evaluatie van deze regeling plaats. Voor studenten met een hbo-propedeuse bestaat er geen toelatingsrecht meer tot het wo. Deze studenten zijn nu toelaatbaar. Het is de instelling die over toegang beslist. Specifiek voor de pabo zijn bijzondere nadere vooropleidingseisen geformuleerd. Ik vind het belangrijk dat de instellingen vooral de andere mogelijkheden dan selectie benutten die zij hebben om studenten op de juiste plek te krijgen. Het instrument van de studiekeuzecheck lijkt hier bij uitstek geschikt voor. Mits verbonden aan een duidelijke instellingsvisie, kan meer homogene groepen creëren ook een goede keuze zijn.

We weten bijvoorbeeld uit de ervaringen van hogescholen met veel niet-westerse allochtonen en de ervaringen met de Ad en driejarige trajecten voor vwo'ers dat op die manier de binding aan en motivatie voor de opleiding worden vergroot.

In het verlengde van het advies van de Commissie-Veerman en mede door de prestatieafspraken en het beleid van studiekeuzeactiviteiten is de aandacht voor studiesucces en voor de instromende student bij de hogeronderwijsinstellingen toegenomen. Dit is winst, maar we zijn er nog niet. Bij de evaluatie van de prestatieafspraken en de gesprekken over de toekomstige vormgeving van kwaliteitsafspraken zal gekeken worden hoe we de inspanningen om het studiesucces te verbeteren de resultaten die reeds geboekt zijn verder kunnen verankeren in het beleid.

3.5. Samenwerking in de onderwijsketen

Hogescholen, universiteiten, mbo-instellingen en vo-scholen die actief bezig zijn met het studiesucces van hun leerlingen in het vervolgonderwijs zeggen allemaal hetzelfde: de belangrijkste winst voor de individuele leerling is te behalen in meer samenwerking in de regio, tussen de toeleverende scholen en de hogeronderwijsinstellingen. Daar moet de aandacht de komende jaren dus veel meer naar uitgaan. Meer ketendenken, vanuit de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van de individuele leerling. De sectoren lijken daar ook klaar voor. Het voortgezet onderwijs heeft in het Sectorakkoord-vo aangegeven zich medeverantwoordelijk te achten voor het studiesucces in het vervolgonderwijs. In het Bestuursakkoord-mbo hebben de kwaliteitsplannen nadrukkelijk het doel van een goede aansluiting op het hbo gekregen. En in het hoger onderwijs is, deels ook door de prestatieafspraken en het beleid van studiekeuzeactiviteiten, de aandacht voor studiesucces en voor de instromende student toegenomen. Dat neemt niet weg dat er nog werk te doen is. Te vaak wordt er bij de ontwikkeling van beleid nog geredeneerd vanuit de eigen sector en krijgt samenwerking in de onderwijsketen niet de aandacht die het in het belang van de student zou moeten krijgen.

De samenwerking in de regio kan meerdere doelen dienen. Bestaande samenwerkingsverbanden richten zich vaak op een goede inhoudelijke aansluiting (een doorlopend curriculum), een doorlopend traject voor leerlingen die meer aankunnen en willen, verbetering van de loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding of de professionalisering van docenten in het vo, mbo of ho. Belangrijk daarbij is de constatering dat onderwijs mensenwerk is. Netwerken van docenten uit verschillende onderwijsinstellingen zijn over het algemeen ook hier dé dragers van de onderwijsinnovaties. Ook spelen de lerarenopleidingen op hogescholen en universiteiten hierbij een belangrijke rol met gezamenlijke docentontwikkelteams (DOT's) waarin docenten uit vo en ho onderwijs uitwerken en via programma's zoals 'Eerst De Klas' en het onderwijs-traineeship. De laatste jaren zijn in diverse regio's succesvolle samenwerkingsprojecten tot stand gekomen, soms (deels) gefinancierd door de overheid, vaak door instellingen zelf. Tegelijkertijd is deze samenwerking vaak nog fragiel, te zeer afhankelijk van een aantal sterk gemotiveerde professionals, en is er een duidelijke wens bij degenen die in deze projecten participeren om de opgedane kennis en ervaring ook breder te benutten voor de succesvolle doorstroom van studenten. Het ontbreekt te zeer aan een structureel perspectief op regionale samenwerking in de keten.

Met deze agenda proberen we dat te veranderen. Niet door aan te geven hoe de samenwerking in de regio gestalte moet krijgen, maar wel door hogescholen en universiteiten te stimuleren die samenwerking met scholen voor voortgezet onderwijs en mbo-instellingen op te zoeken. Ik wil deze samenwerkingsprojecten ook financieel ondersteunen (zie daarvoor de Investeringsagenda, paragraaf 5.3).

Daarbij ga ik ervan uit dat ook vanuit de vo-scholen en mbo-instellingen aan deze projecten wordt bijgedragen, uiteraard naar draagkracht. Dit kan door de inzet van docenten (*in kind*). Ik zal voor de samenwerking vo-ho en mbo-hbo ook expliciet aandacht vragen in de toekomstige kwaliteitsafspraken ho en mbo.

De intentie is de huidige, veelbelovende samenwerkingsinitiatieven een structurele basis te geven én ze uit te breiden. Ik noem een aantal initiatieven waaraan ik denk bij samenwerking in de onderwijsketen. Dit is geen uitputtende lijst en het is ook niet de bedoeling dat alle instellingen precies deze initiatieven als voorbeeld nemen. Instellingen moeten initiatieven en projecten ontwikkelen die passen bij hun profiel, onderwijs-concept, context en omgeving.

Als het gaat om samenwerking tussen vo en ho denk ik bijvoorbeeld aan de intensieve samenwerking die er in Utrecht, Amsterdam en Twente bestaat. In deze regio's wordt nadrukkelijk een leerling- en een docentgerichte aanpak gecombineerd. Grote groepen leerlingen worden in staat gesteld echt te ervaren wat het is om in het hoger onderwijs te studeren. Dat gebeurt bijvoorbeeld doordat zij samen met hun docenten een onderzoekslab bezoeken of de kans krijgen masterclasses volgen. Met uitwisselingsprogramma's en professionaliseringstrajecten wordt ervoor gezorgd dat de vo-docent vaker op de hogeschool of de universiteit komt. Op die manier kan hij voor zijn leerlingen de rol van inhoudelijk betrokken coach vervullen. En de intensievere contacten met en op de middelbare scholen leiden bij de ho-docenten tot meer kennis en begrip van de situatie in het voortgezet onderwijs.

In deze regio's worden ho-studenten ook ingezet als rolmodel voor vo-leerlingen, bijvoorbeeld doordat zij 'Persoonlijk Assistent van de Leerkracht' (PAL) worden. Deze PALs bieden leerlingen perspectief, juist ook leerlingen waarvoor de stap naar ho niet vanzelfsprekend is (eerste generatie hoger opgeleiden of allochtone groepen).

Interessant is ook het voorbeeld van de Faculteit der Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatie van de Radboud Universiteit. Bij deze faculteit volgen vo-docenten samen met eerstejaarsstudenten colleges. Op die manier ervaren deze docenten zelf hoe de aansluiting van het wo-onderwijs op hun vwo is, hebben ze dus de kennis om die aansluiting te verbeteren, houden ze hun vak kennis op peil, maar belangrijk is vooral ook dat ze daardoor benaderbaar zijn voor de eerstejaarsstudenten met wie ze studeren. Voor deze eerstejaarsstudenten fungeren de vo-docenten als tutoren die hen kunnen helpen bij het oplossen van problemen en het leggen van contacten met de docenten van de universiteit. Ook in het hbo zie ik deze ontwikkelingen. In de bèta-steunpunten worden goede praktijken ontwikkeld met mogelijke navolging in het alfa- en gammadomein. De universiteiten van Maastricht, Utrecht en Twente hebben professionele leergemeenschappen opgebouwd met een aantal vo-scholen om die scholen te helpen bij het analyseren en interpreteren van de op de school aanwezige data, om zo leerlingen beter met maatwerk te kunnen ondersteunen. Het zou goed zijn als deze initiatieven worden voortgezet en worden uitgebreid naar andere regio's.

Ook een mooi voorbeeld zijn de *summercamps* die diverse hogescholen en universiteiten aanbieden. In dergelijke kampen kunnen studenten zich voorbereiden op het studeren, ze kunnen hun kennisniveau toetsen of bijspijkeren of ze doen er inspiratie op voor hun persoonlijke ontwikkeling. Met steun van de gemeente Rotterdam bieden hogeschool Inholland en de Hogeschool Rotterdam, bijvoorbeeld, in het kader van de zogenoemde 'Vakantieschool' tijdens de zomervakantie cursussen taal, rekenen en studievastigheden aan studenten van mbo-instellingen Zadkine en Albeda die willen doorstuderen in het hbo.

Diverse hogescholen en universiteiten ontwikkelen ook pre-university trajecten. Een goed voorbeeld is het PRE van de Universiteit Leiden. Hierin biedt de universiteit een kleine 100 talentvolle vwo'ers uit de regio de kans om een middag per week gedurende de laatste twee jaar van het vwo een programma aan de universiteit te volgen. Het gaat om een breed programma, dat is gekoppeld aan het universitaire Sirius/Honoursprogramma, bedoeld om de leerlingen kennis te laten maken met meerdere disciplines. Zelf onderzoek doen is één van de onderdelen van het programma.

Als voorbeeld van samenwerking tussen mbo en hbo, denk ik aan het initiatief 'Teampayers' van de Haagse Hogeschool en ROC Mondriaan. Hierbij werken studenten Sportmanagement en HALO (ho) en Sport en Bewegen (mbo) een jaar lang als team aan een concrete opdracht in de beroepspraktijk. In de Schilderswijk in Den Haag, bijvoorbeeld, werken mbo- en hbo-studenten samen aan het verbeteren van sportdeelname van de buurtbewoners door onder andere het opzetten van een vernieuwend sportaanbod in de wijk en door het versterken van de sportvereniging in de wijk in organisatorische zin. Door samen aan de opdracht te werken maken de studenten kennis met de verschillende niveaus van werken in de beroepspraktijk en leren zij elkaars werelden kennen. Voor mbo'ers maakt het de stap naar het hbo kleiner.

STER-programma Hogeschool Zuyd

In dit programma krijgen talentvolle mbo-studenten uit de regio die een bouw- of civieltechnische opleiding op niveau 4 volgen de mogelijkheid om in het laatste jaar van hun mbo-opleiding een middag per week een programma bij de hogeschool te volgen. Als zij vervolgens instromen in de hbo-bachelor Built Environment (BBE) krijgen zij een verkort hbo-programma van drie jaar aangeboden. Het visitatiepanel was enthousiast over deze route. Het geeft aan in zijn rapport dat "de opleiding hoge kwaliteit levert wat betreft instroom en aansluiting".

In de regio Almere wordt ook actief samengewerkt op het gebied van loopbaanoriëntatie en het voorbereiden van leerlingen op het hoger onderwijs. Het LOB-ontwikkelteam Almere is ontwikkeld door medewerkers van de Hogeschool Windesheim Almere en de vo-scholen in die regio. Zij richten zich op een doorlopende leerlijn LOB van de havo-brugklas tot het tweede leerjaar van het hbo, met diverse activiteiten en opdrachten voor de leerlingen, zoals bijvoorbeeld een portfolio aanmaken, gesprekken over een beroep met volwassenen, aandacht voor hoe je moet kiezen en *speeddaten* met ouders, maar ook de studiekeuzecheck en aandacht voor de beginnende studenten.

Kennis over hoe studenten het in het vervolgonderwijs doen, is vaak een belangrijke trigger voor het gesprek tussen onderwijsinstellingen over de aansluiting en het studiesucces. De laatste jaren worden stappen gezet in het voor vo-scholen ontsluiten van kennis over succes van hun leerlingen in het vervolgonderwijs. Belangrijk voor vo-scholen is vooral dat zij de reeds beschikbare gegevens beter gaan gebruiken. Dat geldt ook voor de gegevens die op universiteiten en hogescholen aanwezig zijn. Voor mbo-instellingen bestaat nog geen landelijk instrument dat hen informatie geeft over het studiesucces van hun oud-leerlingen in het hbo. Daar bestaat wel behoefte aan. Samen met de Vereniging Hogescholen en de MBO Raad zal ik onderzoeken hoe we een dergelijk instrument kunnen ontwikkelen. Daarbij is een te beantwoorden vraag op welk aggregatieniveau doorstroomgegevens kunnen worden verschaft zonder dat de gegevens naar individuele studenten herleidbaar worden.

Ik denk, tot slot, dat we het belang van samenwerking tussen toeleverende en afnemende scholen specifiek voor studenten uit lagere sociaaleconomische milieus of voor studenten met een niet-westerse allochtone afkomst niet moeten onderschatten. Er is sprake van zelfselectie bij een deel van deze studenten. Om meer recht te doen aan de kansen voor deze leerlingen, wil ik graag het hoger onderwijs uitdagen en steunen meer werk te maken van de sociaal-culturele toegankelijkheid. Door een open cultuur te creëren, gesprekken met de toeleverende scholen aan te gaan en leerlingen in staat te stellen in een vroeg stadium van hun schoolloopbaan kennis te maken met die andere cultuur van het hoger onderwijs, kan belangrijke winst geboekt worden.

3.6. Extra aandacht voor mbo'ers

De overgang van mbo naar hbo blijkt kwetsbaar. Er is in de afgelopen vijf jaar sprake van een toename van de switch én uitval van de eerstejaars hbo-studenten met een mbo-vooropleiding van 36% naar 41%. Hiervan stopt 21% helemaal met studeren, de rest switcht van opleiding. Zeker als je beseft dat de route via het mbo naar het hbo een belangrijke emanciperende route is, is duidelijk dat de mbo'ers die doorstromen naar het hbo extra aandacht verdienen. En dat geldt niet alleen nadat zij zijn ingestroomd, maar minstens zo zeer in de fase daarvóór, bij de keuze om wel of niet voor het hbo te kiezen. Ik vind overigens niet dat iedere mbo'er per se moet doorstuderen in het ho. Studenten met een mbo-diploma zijn prima gekwalificeerd voor de arbeidsmarkt en de arbeidsmarkt zit ook op hen te wachten. Tegelijkertijd moeten er wel goede mogelijkheden zijn voor die groep mbo'ers die de ambitie en de capaciteiten hebben om in het hbo door te studeren. Ik vind het belangrijk dat onnodige belemmeringen voor deze studenten bij de overgang van mbo naar hbo worden weggenomen.

Goed om te constateren is dat mbo'ers die het eerste studiejaar succesvol doorkomen, het daarna relatief goed doen. De inspectie wijst erop dat het daarbij voor mbo-studenten uitmaakt voor welke hbo-instelling zij kiezen. Er zijn hbo-instellingen waar het eerste jaar nauwelijks mbo-studenten uitvallen en instellingen waar dat voor bijna eenderde van de studenten geldt.⁸⁷ Het ECBO rondt binnenkort een onderzoek af waarin gezocht wordt naar statistische verklaringen voor verschillen in studiesucces van mbo'ers in het hbo. Investeren in de samenwerking tussen mbo- en hbo-instellingen op *opleidingsniveau* lijkt een positief effect te hebben. Van de hogescholen verwacht ik de komende jaren extra zorg voor mbo'ers. Hogescholen moeten actief op zoek gaan naar meer samenwerking met mbo-instellingen in de regio en veel activiteiten ontplooien om mbo'ers kennis te laten maken met het hbo en met hbo-studenten en -docenten. Gastlessen verzorgen op het mbo is één van de instrumenten daarvoor. Het actief uitnodigen van mbo-studenten om een kijkje te komen nemen op de hogeschool hoort daar ook bij.

⁸⁷ Dit getal betreft alleen uitval. Dit in tegenstelling tot het percentage van 36%-41% aan het begin van deze passage, waar het gaat om uitval én switch.

Samenwerking Noord-Nederland

In Noord-Nederland hebben vier hogescholen (NHL Hogeschool, Stenden Hogeschool, Hogeschool van Hall Larenstein en Hanzehogeschool) en zeven mbo-instellingen (Alfa-college, Nordwin College, Drenthe College, ROC Friese Poort, Friesland College, Noorderpoort en Onderwijsgroep Noord) eind 2012 een convenant 'Succesvolle doorstroom mbo-hbo' afgesloten. De betrokken instellingen zien het als hun gezamenlijke maatschappelijke verantwoordelijkheid om de doorstroom van het mbo naar het hbo te verbeteren en werken daar de laatste jaren actief aan. Veel energie wordt er daarbij gestoken door de hogescholen en mbo-instellingen samen in actieve keuzebegeleiding voor mbo-studenten. In ieder geval gebeurt dat voor alle mbo-studenten in de laatste twee jaar van hun mbo-opleiding, maar steeds meer wordt de keuzebegeleiding ook al in het eerste jaar van het mbo gestart. Een hbo-docent komt dan bijvoorbeeld al in het eerste jaar vertellen over het hbo. Een voorbeeld van een samenwerkingsproject gericht op een goede studiekeuze is het project HBO-module van NHL Hogeschool en ROC Friese Poort. In totaal 50 mbo-studenten van de opleidingen Onderwijsassistent en Pedagogisch Werk volgen in twee groepen drie uur per week gedurende negen weken een programma dat wordt verzorgd door een hbo- en een mbo-docent. De studenten worden daarbij geholpen door studentbegeleiders (oud mbo-studenten) van de hbo-opleidingen PABO, MWD en Pedagogiek.

Bij de invoering van het studievoorschot per 1 september 2015 wordt veel aandacht besteed aan het behoud van de brede toegankelijkheid van het hogeronderwijsstelsel. In het debat over het studievoorschot bestond bijzondere aandacht voor studenten uit groepen met een lagere sociaal-economische status (SES), waartoe ook vaak niet-westerse allochtonen behoren. De brede toegankelijkheid wordt geborgd door de verhoging van de aanvullende beurs voor de studenten van ouders met lagere inkomens, het behoud van de ov-kaart en de versoepeling van de terugbetaalregeling.⁸⁸ Voor mbo'ers wordt daarnaast extra ingezet op voorlichting. We willen voorkomen dat een deel van de mbo'ers, puur vanwege een informatieachterstand of een onvolledig beeld van de financiële gevolgen van het studievoorschot, afziet van een studie in het hoger onderwijs. Zoals ik had toegezegd aan de Eerste Kamer heeft het ministerie met doorstroomprofessionals in het mbo besproken hoe het beste georganiseerd kan worden dat mbo-studenten met financiële vragen, twijfels en zorgen terecht kunnen bij een herkenbaar en laagdrempelig aanspreekpunt.⁸⁹ De professionals geven aan dat het naast het goed informeren van de mbo'ers over de veranderingen die plaatsvinden, vooral van belang is dat mbo-studenten goed beseffen wat deze veranderingen voor henzelf betekenen. De rekenhulp die DUO heeft ontwikkeld⁹⁰ kan daarbij een rol vervullen. Met deze rekenhulp kunnen (aankomende) studenten een studiebegroting maken, bekijken hoeveel studiefinanciering zij nodig hebben, en zien wat de impact is van keuzes op de omvang van de studieschuld en de terugbetaallasten na het afstuderen.

88 Eventuele effecten van de invoering van het studievoorschot zullen worden gemonitord. De regering voert hiermee de breed gesteunde moties uit van de Tweede Kamerleden Slob c.s., Klaver c.s. en Van Meenen c.s., gedaan tijdens het debat over het Studievoorschot (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, Kamerstukken II, 33 410, nr. 20 en vergaderjaar 2014-2015, Kamerstukken 2, 34 035, nr. 45) Conform toezeggingen aan de Eerste Kamer worden studenten en het parlement betrokken bij de vormgeving van de monitor.

89 Toezegging gedaan aan de leden Sent en Engels tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34035). Deze toezeggingen zijn afgedaan met de Kamerbrief van 8 april over de derde kennismeting van het studievoorschot (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 34 035, K).

90 Deze rekenhulp is te vinden op de website van DUO: <https://duo.nl/particulieren/actueel/Rekenhulp-nieuw-stelsel-studiefinanciering.asp>.

Omdat mbo-studenten vaak als eerste met hun vragen naar hun docenten, mentoren of de decanen zullen gaan, heb ik de mbo-instellingen een brief gestuurd waarin ik hen vraag het nodige te doen om de financiële kennis over het studievoorschot en financiële bewustwording te stimuleren. Dit kan bijvoorbeeld in lessen over burgerschap, in bijeenkomsten over loopbaanoriëntatie en studiekeuze, of door doorverwijzingen naar specifieke, externe organisaties die jongeren kunnen helpen bij financiële keuzes. Veel goede instrumenten zijn al ontwikkeld of komen binnenkort beschikbaar. Interessant is bijvoorbeeld het initiatief van de Hogeschool Utrecht om een les-programma te ontwikkelen voor mbo-scholen.⁹¹

In het mbo worden belangrijke stappen gezet om de aansluiting mbo-hbo te verbeteren. Ik denk allereerst aan de keuze om het mbo intensiever en uitdagender te maken. Voor mbo-4 opleidingen worden daarnaast referentieniveaus taal en rekenen ingevoerd die gelijk zijn aan die voor het havo. Deze ontwikkelingen bieden perspectief, maar vragen tegelijkertijd om extra zorg voor een goede aansluiting van de hbo-opleidingen op de vernieuwde mbo-programma's. De komende jaren vraagt dat om extra samenwerking.

De MBO Raad heeft recent samen met JOB en NRT0 een plan voor de toekomst gepresenteerd dat, indien geïmplementeerd, ook duidelijke gevolgen zal hebben voor de aansluiting mbo-hbo. In alle onderwijssectoren is dus sprake van plannen die raken aan de doorstroom en aansluiting op het hoger onderwijs. Ook voor deze ontwikkeling geldt dat een goed gesprek tussen de betrokken sectoren hierover belangrijk is. Het plan van MBO Raad, JOB en NRT0 is er op gericht het mbo een aantrekkelijkere keuze te laten zijn voor grotere groepen studenten. Zij stellen voor om de hogere niveaus van vmbo en havo te integreren tot 'voorbereidend beroepsonderwijs'. Zo'n keuze zal ertoe leiden dat zeker de leerlingen die nu voor het havo kiezen een andere voorbereiding krijgen op het hbo. Daarmee is ook de uitkomst van deze discussie relevant voor de aansluiting en dient het hbo nauw betrokken te worden bij dit gesprek. Begin van de zomer zullen de staatssecretaris en ik een reactie op dit voorstel naar de Tweede Kamer sturen.

Een goede ontwikkeling is de ontwikkeling van zogenoemde doorstroom-keuzedelen in het mbo, keuzedelen die specifiek gericht zijn op een goede voorbereiding op doorstroming naar het hbo. Het kabinet gaat ervan uit dat vanaf 2016-2017, wanneer alle mbo-opleidingen keuzedelen bevatten, het voor elke mbo-4 student mogelijk wordt een doorstroom-keuzedeel te kiezen.

Hogescholen en mbo-instellingen hebben veel vertrouwen in de waarde van de doorstroom-keuzedelen. Samen werken ze ook hard aan de invulling ervan. Tegelijkertijd geven doorstroomcoördinatoren en docenten aan dat het voor veel mbo'ers belangrijk is dat zij al vroeg in hun mbo-opleiding – en dus niet pas wanneer de meeste keuzedelen aangeboden worden – herkend worden als mbo'ers voor wie doorstroom naar het hbo een reële en passende optie is. Dat geldt voor mbo'ers voor wie doorstromen naar het hbo van huis uit geen voor de hand liggende keuze is, maar zeker niet alleen voor hen. Vroege identificatie van mbo'ers die de potentie hebben om door te stromen naar het hbo of een Associate degree, maakt het gemakkelijker om in het geval van verwante opleidingen doorlopende leerwegen te creëren. Om mbo- en hbo-instellingen te faciliteren die samen serieus werk willen maken van doorlopende leerlijnen bij verwante opleidingen (al dan niet verkort), zal ik daarom experimenten met 'gemeenschappelijke programma's mbo-hbo' mogelijk maken.

⁹¹ Conform toezegging zal de Eerste Kamer worden meegenomen in de evaluatie van de loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) in het mbo. Toezegging gedaan aan de leden Sent en Engels tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34035).

Op die manier geef ik invulling aan mijn voornemen in de brief van 2 juni 2014 over een toekomstgericht mbo⁹² om de doorstroom naar het hbo ook onderdeel te laten zijn van het experiment met de ‘beroepsroute’.

3.7. Doorstroom binnen het hogeronderwijsstelsel

Ik wil niet alleen dat het hogeronderwijsstelsel goed toegankelijk is voor leerlingen en studenten die instromen in het hoger onderwijs, maar ik wil studenten binnen het hoger onderwijs ook kansen bieden om het maximale uit hun talent te halen. Daarvoor is het belangrijk dat het onderwijsaanbod goed aansluit op de verschillende niveaus, interesses en ambities van de steeds gevarieerder wordende studentenpopulatie. Een meer gedifferentieerd aanbod is nodig.

Met ons binaire stelsel kunnen we goed tegemoet komen aan de behoefte aan variëteit en differentiatie. De binariteit staat voor een onderscheid in twee basisoriëntaties in het systeem: een oriëntatie op beroep en een oriëntatie op onderzoek.

We realiseren ons dat onder de oppervlakte meer nuancering schuilgaat. Universiteiten leiden studenten op voor de wetenschap, arbeidsmarkt of ondernemerschap en hogescholen doen, al is het niet het primaire doel van het hbo, ook aan onderzoek. Toch maakt het onderscheid tussen hbo en wo het mogelijk de essentie van elk type onderwijs te versterken en beter in te spelen op de verschillen in oriëntatie en leerstijl tussen studenten. Dit onderscheid in ons stelsel wordt door bedrijven en organisaties ook zinvol geacht en in het buitenland erkend als een onderscheid dat bijdraagt aan de kwaliteit van ons hoger onderwijs.

Met ‘Veerman’ is een beweging naar meer differentiatie binnen dit binaire stelsel in gang gezet als antwoord op de toegenomen diversiteit in de studentenpopulatie. Veel is tot stand gebracht, maar we zijn er nog niet. Het stelsel dat we voor ogen hebben biedt meer kansen en meer ruimte. Het heeft een aantrekkelijk aanbod voor de student die een korte opleiding nog wel wil volgen, maar voor wie een langere niet passend is. Het biedt elke student een reële mogelijkheid om na een bachelor een master te volgen. Het heeft een hbo dat aantrekkelijk is voor vwo’ers. En het biedt flexibiliteit. Flexibiliteit om na je Ad toch een bachelor te gaan doen, om eerst te kiezen voor het hbo, misschien omdat de universiteit je een te grote stap lijkt, en dan alsnog een wo-master te volgen, of om te kiezen voor een meer beroepsgerichte master als je in je wo-bachelor merkt dat zo’n master meer bij je past. Meer ruimte voor het kiezen voor een programma waarin elementen uit hbo- en wo-opleidingen zitten, hoort hier ook bij. Hetzelfde geldt voor de mogelijkheid om na enige jaren werkervaring een opleiding of onderwijsmodule in het hoger onderwijs te gaan volgen.

Meer samenwerking tussen instellingen is voor veel van deze ambities cruciaal. Daar zal de aandacht de komende jaren dus in belangrijke mate naar uitgaan.

De Associate degree steviger positioneren

De Associate degree (Ad) is een belangrijke nieuwe loot aan de stam van ons hoger onderwijs, één die meer tot wasdom moet komen. Bij de Rotterdam Academy van de Hogeschool Rotterdam zien we dat zij vrijwel alleen studenten in hun Ad’s hebben (mbo’ers) die zonder de Ad niet waren gaan studeren in het hoger onderwijs, dan is de meerwaarde van de Ad duidelijk. De Ad heeft een belangrijke emanciperende functie. Het werkveld heeft bovendien behoefte aan opgeleiden tussen mbo-4 en bachelor.

⁹² Kamerbrief Een toekomstgericht middelbaar beroepsonderwijs, 2 juni 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013–2014, 31 524, nr. 207).

In de brief van 5 juni 2015 aan de Tweede Kamer is een nieuw perspectief voor de Associate degree geschetst.⁹³ Het is een perspectief dat aansluit bij de ambitie van de hogescholen zelf, zoals verwoord in 'HBO2025, wendbaar en weerbaar' van de Vereniging Hogescholen. Doel is de Ad sterker te positioneren in het stelsel. Er zouden meer Ad-programma's mogen komen en meer Ad-studenten worden opgeleid dan de krappe 6000 van nu. Daartoe koppel ik de Ad los van de hbo-bacheloropleiding. Ik verwacht dat de Ad daardoor meer gezicht krijgt en aantrekkelijker wordt, zowel voor instellingen om aan te bieden als voor studenten om te volgen. Ook voor het particulier onderwijs is dit belangrijk. Een groter aanbod van Ad-programma's zal de deelname van volwassenen aan het hoger onderwijs vergroten. Voor jongere studenten lijkt de aanpak van Rotterdam interessant, waarbij gekozen wordt voor een eigen 'community' (de Academy) voor de Ad.

Voor mij is belangrijk dat nu de Ad een zelfstandige positie krijgt, doorstromen na de Ad naar een hbo-bacheloropleiding wel mogelijk blijft. De Ad moet een opstap blijven voor studenten die zich, na kennismaking met het hoger onderwijs, verder willen ontwikkelen. De instelling die de Ad verzorgt, moet zorgen dat er goede doorstroommogelijkheden zijn naar één of meer bacheloropleidingen aan de eigen of een andere hogeschool.

Maatwerk binnen de bacheloropleidingen

Zoals gesteld in hoofdstuk twee, kan ook binnen de bacheloropleidingen meer maatwerk geleverd worden. In de afgelopen jaren hebben de instellingen hard gewerkt aan het verhogen van de diversiteit binnen de bachelors, maar vooral voor kleine, geselecteerde groepen studenten, denk aan de University Colleges, de honoursprogramma's etcetera. De lessen die we daarvan leren kunnen de instellingen ook meer toepassen op het reguliere onderwijs (zie mijn voorstellen hiertoe in het hoofdstuk 'Onderwijs van wereldformaat').

Ook is een ontwikkeling op gang gekomen naar meer brede bachelors. In het hbo is de technieksector herordend, wat heeft geleid tot bredere en veel minder labels. In het wo zie je een aantal voorbeelden van verbreding van opleidingen en opleidingen die verschillende disciplines bijeenbrengen, naast de University Colleges waar integraal vanuit een liberal arts filosofie onderwijs wordt geboden. Ik vind dit een interessante ontwikkeling, die ook aansluit bij mijn ambitie om binnen het onderwijs werk te maken van de drieslag, kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Wel moeten we ervoor zorgen dat de studenten in de brede opleidingen zich tijdens de opleiding voldoende specialiseren, zodat zij met een goede startkwalificatie en een helder beroepsbeeld de arbeidsmarkt betreden.

Aantrekkelijk hbo voor vwo'ers

Niet voor alle vwo'ers is het wo de meest passende keuze. Zij kunnen soms beter op hun plek zijn in het meer beroepsgerichte hbo. Dat weten we, maar tegelijkertijd neemt het aantal vwo'ers dat voor het hbo kiest nog altijd af. Ik wil daarom verder met de agenda van de commissie-Veerman om het hbo aantrekkelijker te maken voor vwo'ers. Het hbo moet een reële keuze zijn voor vwo'ers, een serieus alternatief. Een aantal belangrijke stappen hiertoe is al gezet. Hogescholen hebben met de Wet kwaliteit in verscheidenheid en de aanpassing van de beleidsregel doelmatigheid meer ruimte gekregen om driejarige trajecten voor vwo'ers en hbo-masteropleidingen aan te bieden. Daarnaast is werk gemaakt van een meer gelijkwaardige titulatuur. Het gaat er nu om de mogelijkheden beter te benutten. Meer driejarige trajecten voor vwo'ers moeten worden ontwikkeld.

93 Kamerbrief De Associate degree krijgt een steviger rol in het onderwijsgebouw, 5 juni 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 31 288, nr 473).

Ik zie daarvoor met name mogelijkheden in opleidingen en sectoren met geen of slechts beperkte pendanten in het wo, denk aan de zorg (fysiotherapie) en de lerarenopleidingen. Thomas More Hogeschool en de Haagse Hogeschool, bijvoorbeeld, bieden binnen hun pabo nu al driejarige trajecten voor vwo'ers aan.

Voor hbo-masteropleidingen bied ik met deze agenda meer ruimte. Gebleken is dat het hbo voor vwo'ers aantrekkelijker wordt als zij weten dat ze na hun hbo-opleiding nog een wo-master kunnen doen⁹⁴. Reële doorstroommogelijkheden van hbo-bachelor naar wo-master zijn dus ook belangrijk. Hierna kom ik daarop terug.

Doorstroom bachelor-master

Ik wil dat elke student de kans heeft op het volgen van een master. Daarom wil ik dat het aanbod van hbo-masters fors wordt uitgebreid en dat het schakelen van bachelor naar master soepeler verloopt.

Hbo-masters

Het aantal masteropleidingen in het hbo is sinds 2012 weliswaar gestegen, met name in de kunstensector, maar de stijging is minder groot dan verwacht. Nog altijd zijn maar een kleine 12.000 studenten ingeschreven in een hbo-masteropleiding. Deels heeft dat te maken met de aandacht die de hogescholen de laatste jaren terecht hebben gegeven aan verhoging van de kwaliteit van de bachelor, maar een verdere groei van het aantal hbo-masteropleidingen is gewenst. Zowel in het belang van de student als in dat van de arbeidsmarkt. Mede door het beperkte aanbod van hbo-masters, is het aantal master-opgeleiden in Nederland internationaal gezien aan de lage kant. Er is een behoefte op de arbeidsmarkt aan hoger geschoold personeel. Ten behoeve van het onderwijs, bijvoorbeeld, is de ambitie geformuleerd om meer masteropgeleiden voor de klas te krijgen. De beroepspraktijk wordt steeds complexer en dat vraagt om opscholing van medewerkers en om hogere opleidingsniveaus. Denk bijvoorbeeld aan de toenemende complexiteit in de zorg en het toenemend gebruik van technologie in de zorg. Het is goed dat daarom recent een hbo-masteropleiding is ontwikkeld die professionals opleidt die een brug kunnen slaan tussen technologie (als smartwatches, domotica en online hulpverlening) en de sociale kant van deze ontwikkelingen.

Sectoren waar hbo-masters toegevoegde waarde hebben, zijn naast de zorg (in combinatie met techniek) bijvoorbeeld duurzaamheid/energie (in combinatie met techniek), business voor technici (maakindustrie), en de creatieve industrie. Naast meer specialistische hbo-masters blijken ook hbo-masters die de horizon van de meer gespecialiseerde hbo-bachelorstudent kunnen verruimen en cross-sectoraal zijn, een behoefte op de arbeidsmarkt te vullen.⁹⁵ Nu zijn hbo-bacheloropleidingen vanwege de arbeidsmarktkwalificerende functie vaak smaller en specialistischer van aard dan wo-bacheloropleidingen. Als hbo-bacheloropleidingen, zoals recent in de sector techniek is gebeurd, breder van karakter worden, zal de specialiserende functie van de hbo-master aan belang winnen. Ook aan meer specialistische masters zal dus behoefte blijven. Om meer ruimte te bieden voor bekostigde hbo-masters, zal ik de huidige beperking tot prioritaire terreinen (topsectoren, zorg, onderwijs en masters die aansluiten bij driejarige trajecten voor vwo'ers) in de beleidsregel macrodoelmatigheid opheffen.

⁹⁴ ResearchNed (2011) *Kiezen voor hbo of wo. Achtergronden en motieven van vwo'ers die kiezen voor een hbo-studie*. ResearchNed, Nijmegen.

⁹⁵ B&A en Maatschap voor Communicatie (2010) *Masteropleidingen in het hbo*. B&A, Den Haag.

Schakelen van hbo-bachelor naar wo-master

Naast de uitbreiding van het hbo-masteraanbod moeten er voor de groep hbo-studenten die de stap naar de universiteit willen zetten en daar een wo-masteropleiding willen volgen, voldoende kansen zijn op doorstroom. In de hoofdlijnenakkoorden van 2011 is opgenomen dat de schakelprogramma's hbo-wo zoveel mogelijk in gezamenlijkheid tussen hogescholen en universiteiten worden vormgegeven en dat deze programma's maximaal moeten indalen in de hbo-bacheloropleidingen. Deze ontwikkeling van een in de hbo-bachelor ingedaalde 'academische route' begint op gang te komen en kan worden beschouwd als een goed praktijkvoorbeeld. Het blijkt een goede formule, maar deze route is vooral geschikt voor studenten die al vroegtijdig in hun studie besluiten door te willen stromen naar een wo-master.

Er zijn bovendien op dit moment zorgen over het aanbod van schakelprogramma's. Het aantal deelnemers vanuit het hbo aan een wo-master is zowel relatief als in absolute aantallen gedaald. Daarnaast constateert de inspectie in haar recente onderzoeksrapport dat het aanbod van schakelprogramma's op dit moment weliswaar nog voldoet, maar dat instellingen aangeven dat het aanbieden van schakelprogramma's voor hen niet aantrekkelijk is en dat zij overwegen programma's te schrappen. Studenten geven bovendien aan dat er nu al geschrapt wordt in het aanbod. In de Wet studievoorschot is vastgelegd dat vanaf 2017/2018 het tarief dat instellingen vragen voor schakelprogramma's verder wordt beperkt tot maximaal eenmaal de hoogte van het wettelijk collegegeld. Daarmee is een belangrijke stap gezet in het aantrekkelijker maken voor studenten om te schakelen van hbo naar wo, maar zorgen over het aanbod zijn er dus wel.

Schakelprogramma's vragen per definitie om maatwerk omdat deze programma's zijn ingericht op het wegwerken van deficiënties van individuele studenten. Ook zijn er grote verschillen tussen instellingen in de mate waarin zij samenwerken rond aansluiting en doorstroming van hbo-bachelor naar wo-master. In het huidige bekostigingssysteem is dergelijk maatwerk nu niet geregeld. Op korte termijn ga ik hierover met de VSNU en de Vereniging Hogescholen het gesprek aan en zal hierbij ook de studentenbonden uitnodigen. Ik ga op zoek naar een maatwerkoplossing binnen de huidige bekostigingssystematiek voor de periode vanaf 2017/2018 wanneer de instellingen verplicht worden enkel wettelijk collegegeld te vragen voor schakelprogramma's.

Doorstroom naar een wo-master

Ook bij de doorstroom van studenten vanuit een wo-bachelor naar een wo-master vereist de schakeling aandacht. Met de harde knip is beoogd de keuzemogelijkheden van studenten te vergroten en studenten te stimuleren een bewuste keuze voor een master te maken. Dat is positief, maar daarmee is de inhoudelijke afstand tussen de opleidingen die worden gekozen wel vergroot. Daarnaast ben ik er op gewezen dat in een aantal vakgebieden behoefte is aan verlenging van de master om deze te kunnen verdiepen of verbreden. Dat geldt bijvoorbeeld voor de sociale wetenschappen en geesteswetenschappen die dit in hun sectorplannen hebben aangekaart. Ook kan een eventuele verlenging van de master tegemoetkomen aan internationale ambities als de ontwikkeling van *joint programmes* met buitenlandse partners. Masteropleidingen in het buitenland zijn namelijk veelal langer dan een jaar. Mogelijk is verlenging van de wo-master in bepaalde gevallen dus zinvol. Samen met de universiteiten en de studenten zal ik de komende tijd noodzaak, wenselijkheid en financiële consequenties nader onderzoeken.

Verdere differentiatie binnen het binaire stelsel

Ik wil ruimte bieden voor meer flexibiliteit in programma's. En dat zowel binnen de twee pijlers van ons binaire stelsel, als ook over de grenzen daarvan heen. Ik zie studenten die vakken willen volgen bij andere instellingen of opleidingen van verschillende instellingen willen combineren. Waarom zouden we hen daar niet meer in faciliteren als dat tegemoet komt aan hun ambities en interesses? Waarom zouden bijvoorbeeld wo-studenten niet ook programma's kunnen doen bij kunsthogescholen, of vice versa? Of waarom zouden sportopleidingen in het hbo niet meer kunnen profiteren van de geneeskundeopleidingen in het wo? Waar dit zinvol is en tegemoetkomt aan een behoefte, wil ik dat meer cross-overs tussen de onderwijssectoren mogelijk worden.

Deze flexibiliteit tussen disciplines wil ik ook over instellingen heen. Binnen één instelling is dit vaak nog wel mogelijk, al geven de studenten aan dat ook dat niet altijd even makkelijk te regelen is, maar tussen instellingen is die flexibiliteit er niet vaak. Waarom zouden bijvoorbeeld studenten techniek van een technische universiteit niet ook vakken organisatiekunde, bedrijfskunde of bestuurskunde kunnen volgen aan een andere universiteit? Of waarom zouden economie- of techniekstudenten geen buitenlandse taal kunnen studeren elders? En waarom dagen we economen niet uit om meer aan filosofie en ethiek te doen? Ik wil daarover het gesprek met Vereniging Hogescholen, de VSNU, het ISO, de LSVb en VNO-NCW voeren. Het rapport *Het nieuwe leren is flexstuderen* van de LSVb neem ik hierin mee.

Dit veronderstelt meer samenwerking tussen de instellingen, tussen individuele hogescholen, tussen universiteiten en ook tussen hogescholen en universiteiten. Ik zal daar de instellingen op aanspreken. We moeten in Nederland niet alleen investeren in meer internationale samenwerking, maar vooral ook in meer nationale. Anders komen de flexibele programma's die we willen niet van de grond. Wat mij betreft mogen hogescholen en universiteiten overigens ook vaker samen programma's vormgeven, zeker professionele masters. Binnen Centers of Expertise zie je dat al gebeuren. Dat is een goede ontwikkeling.

Ons binaire stelsel is geen statisch geheel en zou dat ook niet moeten zijn. Veerman wees daar ook al op. Profileren van instellingen leidt ertoe dat er een grotere verscheidenheid aan instellingen ontstaat, en dat de grenzen tussen hogescholen en universiteiten minder scherp worden. Dat zie je gebeuren. Deze ontwikkeling moet niet leiden tot een inhoudelijke vervaging van uitstrooproprofilen richting de arbeidsmarkt. Ik wil voor deze organische ontwikkeling wel de ruimte blijven bieden, ook omdat die de verdere samenwerking tussen instellingen bevordert.

3.8. Flexibel stelsel voor Leven Lang Leren

Het onderwijs leidt niet op voor een baan voor het leven, maar voor een loopbaan op een steeds dynamischer arbeidsmarkt. Het tempo waarin functies en beroepen veranderen, verdwijnen en ontstaan, neemt toe, met meer mobiliteit – ook steeds vaker tussen verschillende sectoren – tot gevolg. Daarbij blijft de vraag naar hoger opgeleiden groeien. Om duurzaam en flexibel inzetbaar te blijven is het daarom essentieel dat mensen zich blijven ontwikkelen. Het is belangrijker dan ooit om voortdurend nieuwe kennis en vaardigheden te verwerven en bestaande competenties op peil te houden. Daartoe moeten er voldoende mogelijkheden zijn om een leven lang te leren en is het belangrijk dat mensen deze mogelijkheden ook daadwerkelijk gebruiken, ook in de fase dat zij al een baan hebben. Werkenden leren veel op hun werkplek, bijvoorbeeld door met collega's samen te werken en door af en toe van taak of functie te veranderen. Daarnaast ligt hier voor het hoger onderwijs een belangrijke maatschappelijke opdracht, zowel voor de particuliere instellingen als voor het bekostigd onderwijs.

Het onderwijs moet flexibel en vraaggericht zijn, zodat het aansluit bij de behoeften en wensen van verschillende doelgroepen in het hoger onderwijs, waarvan de volwassen, reeds werkende doelgroep een steeds groter deel uit zal maken. Voor deze doelgroep is het nog belangrijker dat het onderwijs goed aansluit bij de kennis en vaardigheden die ze eerder al hebben opgedaan, en dat er geen tijd verloren gaat met het leren van dingen die zij eigenlijk al beheersen. Er is behoefte aan opleidingstrajecten die op maat worden vormgegeven, aansluiten op de mogelijkheden en behoeften op de werkplek en gebruik maken van de mogelijkheden om online te leren. Ook is er behoefte aan het gefaseerd kunnen deelnemen aan (modulen van) opleidingen. Dit stelt mensen in staat om hun studieactiviteiten beter af te stemmen op pieken en dalen in drukte in werk en privéleven en om door het stapelen van modules een diploma te behalen.

Daarom heeft het kabinet in oktober, op advies van de commissie-Rinnooy Kan een aantal maatregelen aangekondigd die erop gericht zijn de flexibiliteit en vraaggerichtheid van het deeltijd hoger onderwijs te versterken.⁹⁶ Doel hiervan is dat het onderwijs aantrekkelijker wordt voor volwassenen, zodat de deelname van volwassenen aan opleidingen in het hoger onderwijs stijgt. Met deze maatregelen moet de tendens van dalende instroom van volwassenen in het hoger onderwijs worden gekeerd. Het overnemen van de door de commissie-Rinnooy Kan geadviseerde maatregelen sluit ook aan bij de wensen van de NRTO, zoals verwoord in hun position paper 'Leren Loont'.⁹⁷ De belangrijkste maatregelen in dit kader zijn pilots flexibilisering en experimenten vraagfinanciering, die in samenhang vergaande impact kunnen hebben op flexibilisering van het stelsel van hoger onderwijs en het realiseren van een cultuur van Leven Lang Leren. Deze zijn zowel gericht op de bekostigde, als op de niet-bekostigde instellingen, beide belangrijke partijen in het aanbod van deeltijd hoger onderwijs. De experimenten worden uitgebreid gemonitord. Indien tussentijdse effectmetingen daartoe aanleiding geven, kan de minister besluiten tot verlenging van de experimenten of tot beperkte uitbreiding van de experimenten naar andere opleidingen.

Belangrijk voor Leven Lang Leren is ook dat het aanbod van Associate degrees en van professionele masters uitgebreid wordt, zoals ik hiervoor al aangaf. In de experimenten vraagfinanciering, die in september 2016 van start zullen gaan, wordt de bestaande bekostigingssystematiek omgezet in financiering middels vouchers en krijgen instellingen meer mogelijkheden om modulair te werken en op verschillende vestigingsplaatsen onderwijs te verzorgen. Hiermee kan een gelijk speelveld ontstaan tussen de bekostigde en niet-bekostigde instellingen. Binnen de experimenten wordt verder nauw samengewerkt met werkgevers. Hierdoor ontstaat een aanbod dat flexibel en vraaggericht is. De experimenten vraagfinanciering worden in eerste instantie uitgevoerd in de sectoren Techniek, Zorg en Welzijn, omdat daar de behoefte aan het opleiden van medewerkers en het behalen van diploma's hoger onderwijs het grootst is.

In de pilots flexibilisering hoeven instellingen niet langer te werken vanuit tevoren vastgelegd en beschreven aanbod in de vorm van onderwijseenheden, maar kunnen in plaats daarvan opleidingen beschrijven in de vorm van eenheden van leeruitkomsten. De koppeling tussen studiepunten en aantallen uren studielast wordt losgelaten. In de pilots is dus sprake van sturing op output; het gaat om wat mensen uiteindelijk moeten kennen en kunnen, niet om waar, hoe, wanneer en in hoeveel tijd men dat leert. Voor deze experimenten vraagfinanciering en pilots flexibilisering heb ik in oktober 2014 gemeld dat er tot en met 2020 € 65 miljoen aan additionele middelen beschikbaar is.

⁹⁶ Kamerbrief Leven lang leren, 31 oktober 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 30 012, nr. 41)

⁹⁷ Nederlandse Raad voor Training en Opleiding (2015) *Leren Loont! De bijdrage van private opleiders aan het verdienvermogen van Nederland*. NRTO, Houten.

De invoering van het 'Leven Lang Leren-krediet', zoals afgesproken in het akkoord over het studievoorschot, biedt nieuwe groepen studenten de mogelijkheid om het collegegeld - of het lesgeld (voor mbo-opleidingen) - te lenen.⁹⁸ Dit neemt de financiële barrière weg voor studenten die geen recht (meer) hebben op studiefinanciering, waaronder het collegegeldkrediet, maar die wel gemotiveerd zijn om een opleiding te volgen om bijvoorbeeld een transitie naar een andere sector te maken of om een hoger opleidingsniveau te bereiken. Verder is in het studievoorschot geregeld dat studenten die met hun bacheloropleiding beginnen in de jaren 2015/16 tot en met 2018/19, en nog niet volop profiteren van de investeringen van de opbrengst van het studievoorschot, een tegemoetkoming krijgen in de vorm van vouchers. Deze voucher van € 2.000 kunnen ze inzetten voor (geaccrediteerde) bijscholing vijf tot tien jaar na hun afstuderen. Deze maatregel stimuleert tevens de deelname aan hoger onderwijs door volwassenen, en geeft zo een extra impuls aan een cultuur van een Leven Lang Leren.

Hiermee hebben we een aantal belangrijke stappen gezet om het hoger onderwijs aantrekkelijker te maken voor werkenden. Samen met de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zal ik de komende jaren de Tweede Kamer periodiek informeren over de uitwerking van het Leven Lang Leren-beleid.

3.9. Wat gaan we doen

Om elke student in het hoger onderwijs kansen te bieden en op de juiste plek te krijgen, zetten we op het volgende in:

- Blijvende aandacht voor de toegankelijkheid van het stelsel, ook door verdere investeringen in studiekeuzeactiviteiten.
- De middelen van het studievoorschot kunnen, volgend op het Siriusprogramma, ook voor talentprogramma's, waaronder honourstrajecten aangewend worden. Zo kunnen de initiatieven van het Sirius-programma geïntegreerd worden in de activiteiten die voortvloeien uit de strategische agenda. Ik wil een substantieel bedrag, in de eerste jaren zo'n 10%, van de middelen uit het Studievoorschot besteden aan talentprogramma's, waaronder honoursprogramma's.
- Blijvende aandacht voor studiesucces, studie-uitval, switch, en studieduur, door te blijven investeren in het verbeteren van het studiekeuzeproces, het versterken van de samenwerking met vo-scholen en mbo-instellingen, het voortzetten van het bindend studieadvies in het eerste jaar, het besteden van aandacht aan de verschillende talenten van studenten en het bieden van meer maatwerk en begeleiding door tutoring en mentoring. Hierbinnen ook meer aandacht voor het belang van extra-curriculaire ontwikkeling.
- Meer samenwerking in de regio tussen de toeleverende vo-scholen en mbo-instellingen en de hogeronderwijsinstellingen. Voor samenwerkingsprojecten vo-ho en mbo-hbo gericht op beter doorlopende leerlijnen, verbetering van loopbaanoriëntatie en -begeleiding of vergroting van de toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor specifieke groepen, zijn middelen uit het studievoorschot beschikbaar. Daarnaast zijn ook middelen beschikbaar voor de verbetering van de aansluiting van het hoger onderwijs op de arbeidsmarkt (zie Investeringsagenda).

⁹⁸ De motie Duisenberg c.s over de invoering van het levenlanglerenkrediet (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, Kamerstukken 2,34 035, nr. 40) heb ik in maart 2015 beantwoord (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, Kamerstukken 2, 30 012, nr 50).

- Extra aandacht voor mbo'ers bij de doorstroom naar het hbo: veel inzet op het verschaffen van informatie over het studievoorschot en het vergroten van het financieel bewustzijn,⁹⁹ doorstroom-keuzedelen als belangrijk instrument en de introductie van experimenten met gemeenschappelijke programma's mbo-hbo.
- Meer differentiatie in het onderwijsaanbod. De Ad krijgt de ruimte door de koppeling van de Ad met de hbo-bachelor los te laten. Om het aantal hbo-masters te vergroten wordt de beperking tot prioritaire sectoren in de beleidsregel doelmatigheid opgeheven.
- Reële doorstroombmogelijkheden naar de masterfase, zowel naar de hbo- als de wo-master.
- Voor schakelprogramma's wordt naar een maatwerkoplossing gezocht voor de periode vanaf 2017/2018.
- Meer samenwerking tussen hogeronderwijsinstellingen, ook tussen hogescholen en universiteiten, om voor studenten meer flexibele programma's mogelijk te maken (over de grenzen van disciplines en instellingen heen).
- Vergroting van de flexibiliteit en vraaggerichtheid van het deeltijdonderwijs: introductie van experimenten vraagfinanciering, pilots flexibilisering en het 'Leven Lang Leren-krediet'.

⁹⁹ Hiermee voldoe ik aan mijn toezeggingen gedaan tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34035).

4 Verbinding met de samenleving

4.1. Ambitie voor 2025: instellingen in het hart van de samenleving

In het hoger onderwijs leren jonge burgers om te functioneren in onze internationaal georiënteerde samenleving. Daarvoor zijn (vak)kennis en (beroeps)vaardigheden vereist, maar dat is niet afdoende. Er is meer nodig. De leiders en innovatieve professionals van de toekomst hebben ook begrip nodig van maatschappelijke thema's over wat voor samenleving we willen en hoe daar keuzes in te maken. Daarvoor biedt de samenleving een rijke leeromgeving. Concrete maatschappelijke vraagstukken of opdrachten uit het bedrijfsleven kunnen worden geïntegreerd in het onderwijs. Studenten worden zo uitgedaagd om uit hun comfort zone te komen en op hun beurt kunnen studenten bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke problemen en de vorming van de maatschappij.

Universiteiten en hogescholen zijn niet alleen verbonden met de samenleving, ze zijn zelf onderdeel van de samenleving. Ik vind het van groot belang dat de diversiteit van de samenleving weerspiegeld wordt in de docenten- en studentenpopulatie van de instellingen. Door aandacht voor de vertegenwoordiging van docenten met een niet-westerse achtergrond, voor vrouwen in (hogere) posities en door te blijven werken aan de toegankelijkheid van het hoger onderwijs zonder financiële, culturele en informatie-drempels. Dat verrijkt de leergemeenschap. Studenten en wetenschappers met verschillende achtergronden brengen immers uiteenlopende perspectieven in. Ook de maatschappelijke opgaven gaan niet aan de instellingen en studenten voorbij. Denk bijvoorbeeld aan eenzaamheid, drugsgebruik, radicalisering en discriminatie. De vorming van studenten vraagt om instellingen die in het hart van de samenleving staan.

Mijn ambitie voor 2025 is daarom dat hogeronderwijsinstellingen op alle niveaus structurele verbindingen zijn aangegaan tussen onderwijs, onderzoek en praktijk. Regionaal vanwege de fysieke nabijheid van bedrijven en publieke instellingen, maar ook nationaal én over de landsgrenzen heen. Zodat door aansluiting op de veranderende samenleving het hoger onderwijs eigentijds is en blijft. Hogescholen en universiteiten werken in 2025 in vruchtbare ecosystemen duurzaam samen met vo-scholen, mbo-instellingen, onderzoeksinstituten, overheden, bedrijven, ziekenhuizen, buurtwinkels, sportclubs, enzovoorts. Studenten vragen ook om dergelijke verbindingen.¹⁰⁰ En ook het bedrijfsleven geeft aan actiever betrokken te willen worden bij het onderwijs, meer partner te zijn.¹⁰¹ De omgeving dient daarbij meer dan nu als rijke leeromgeving. Bijvoorbeeld door regionale hotspots te benutten als plek waar studenten ervaring opdoen en waar afgestudeerden aan het werk kunnen, of door integratie van maatschappelijke projecten in het curriculum. Omgekeerd dragen onderwijsinstellingen bij aan de regionale hotspots met kennis, menskracht en reputatie,¹⁰² mede om internationaal zichtbaar en aantrekkelijk te zijn. Daar worden nieuwe bedrijvigheid, arbeidsplaatsen en start-ups gecreëerd. Er zijn in 2025 vele praktijkomgevingen als *living labs*, *fab labs* en *field labs* van de grond gekomen, met aandacht voor cross-overs tussen disciplines. Een mooie basis voor cross-overs tussen disciplines en samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en praktijk is de gezamenlijke Human Capital Agenda die de negen topsectoren dit jaar opstelden.

¹⁰⁰ Interstedelijk Studenten Overleg (2015) *Blik op de toekomst. Een onderzoek naar de taak van opleidingen voor een goede aansluiting van het hoger onderwijs op de arbeidsmarkt/maatschappij*. ISO, Utrecht.

¹⁰¹ Inbreng VNO-NCW en MKB-Nederland voor de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, mei 2015.

¹⁰² Met een regionale hotspot wordt bedoeld op geografische clusters van bedrijven, onderzoeksinstituten en andere partners die een netwerk en gezamenlijke organisatie vormen gericht op innovatie.

Die agenda roept het onderwijsveld en het bedrijfsleven op om gezamenlijk een ondernemende en verbindende leercultuur te stimuleren, waarin de focus op een combinatie van techniek en een onderzoekend vermogen, ondernemerschap en creativiteit centraal staat.

In 2025 is valorisatie, de benutting van kennis, verankerd in het hoger onderwijs. Hoe hier invulling aan wordt gegeven verschilt per opleiding en instelling, afhankelijk van het eigen profiel. Hier bestaat een duidelijk beeld van, ook van hoe de instellingen er internationaal voor staan. Daarbij staat in 2025 naast economische valorisatie in de vorm van start-ups, spin-offs, octrooien en andere vormen van vermarkting, ook maatschappelijke valorisatie nadrukkelijk op de kaart: onderwijs en onderzoek dragen bij aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. Mede als gevolg daarvan is het hoger onderwijs aanjager van sociaal ondernemerschap. Onderwijs als vorm van kennisbenutting of maatschappelijke waarde creatie wordt breed erkend en herkend: vertaling van onderzoek naar het onderwijs. Een stevige verwevenheid tussen onderzoek en onderwijs, alsmede sterk praktijkgericht onderzoek bij hogescholen bieden hiervoor de basis.

Profilering van hogeronderwijsinstellingen leidt tot herkenbaarheid voor studenten en werkgevers en geeft de mogelijkheid om regionale en (inter)nationale specialismes te ondersteunen. Het draagt eraan bij dat de benodigde mensen opgeleid en aangetrokken worden (*battle for talent*) en dat het juiste onderzoek wordt gedaan.¹⁰³ Bovendien weten bedrijven waar ze kunnen aankloppen voor samenwerking en toekomstig personeel. De *Wetenschapsagenda* zal hier prioriteiten voor stellen. In 2025 onderscheiden instellingen zich ook door hun onderwijskundig concept. Meer dan nu hebben instellingen in 2025 de mogelijkheid om in te spelen op verandering. Als de samenleving en arbeidsmarkt steeds dynamischer wordt, economische ontwikkelingen elkaar snel opvolgen en ook invloeden van internationalisering, individualisering en flexibilisering andere eisen stellen aan afgestudeerden, dan is het des te belangrijker dat er meer ruimte voor onderwijsinstellingen komt om hierop te anticiperen en innovatief te zijn in hun onderwijsconcept en opleidingsaanbod. Denk bijvoorbeeld aan cross-overs tussen opleidingen. Bij de toegenomen profilering en differentiatie is er oog voor een gevarieerd hogeronderwijslandschap.

Kortom, voor 2025 zet ik in op:

- a. Duurzame regionale en sectorale samenwerking, met rijke leeromgevingen;*
- b. Sterkere verbinding met de arbeidsmarkt;*
- c. Kennisbenutting: economisch en maatschappelijk;*
- d. Verdere profilering, ook op onderwijskundige concepten.*

103 Visiebrief Internationalisering, 15 juni 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 22 452, nr. 41).

4.2. Duurzame regionale en sectorale samenwerking, met rijke leeromgevingen

Er is al veel dynamiek in regionale netwerken, mede gevoed door Europees en nationaal beleid. Kennisinstituten maken deel uit van regionale hotspots, en zijn daar vaak de drijvende kracht achter. Er zijn Science Parks, campussen en economische clusters door strategische allianties van bedrijven, kennisinstellingen en lokale of provinciale overheden.

Daarbij zijn er inmiddels diverse voorbeelden van *hotspots* die een belangrijke leer- en werkomgeving voor studenten vormen, waar uitwisseling van kennis plaatsvindt en waar een gezamenlijke cultuur heerst, zoals het Leiden Bio Science Park, Chemelot in Geleen en de 'Gaming hotspot' in Utrecht¹⁰⁴. De strategische allianties tussen bedrijven en kennisinstellingen zijn ook kenmerkend voor het *Techniekpact*. De landelijke maatregelen uit het *Techniekpact* creëren de juiste condities voor concrete samenwerking tussen regionale en sectorale partijen. Een dergelijke gecombineerde landelijke en regionale aanpak wordt ook voorzien voor het *Zorgpact* en bij de sectorale samenwerking in de groene sector. Daarnaast kan de stad bijdragen aan de leeromgeving. Bij honoursprogramma's en aan university colleges zie ik daar al mooie voorbeelden van. Een ander voorbeeld is de 'Academie van de Stad'. Academie van de Stad haalt actuele vraagstukken op bij stedelijke partijen en vertaalt die naar een opdracht voor studenten en bewaakt het gehele proces. Inmiddels zijn er projecten gestart in Amsterdam, Utrecht, Den Haag en sinds dit jaar ook in Almere. Studenten leveren een bijdrage aan de maatschappij en krijgen daar iets voor terug, bijvoorbeeld in de vorm van huurkorting.

De Springlevende Wijk

In het project 'de Springlevende Wijk' zetten studenten zich in voor de leefbaarheid van de wijk. In opdracht van een woningcorporatie en gemeente en samen met Academie van de Stad, bewoners en wijkorganisaties bedenken studenten relevante en waardevolle deelprojecten in wijken in Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Almere en zetten die op. Ter ondersteuning van hun rol als studentcoördinator krijgen ze in de betreffende wijk met voorrang een woning en huurkorting. (www.academievandestad.nl)

Jeugdlab

Jeugdlab op het terrein van Jeugdland in Amsterdam maakt deel uit van de studievereniging van het Amsterdam University College. Studenten doen in het Jeugdlab leuke en leerzame activiteiten om zo kinderen enthousiast te maken voor de wetenschap. Als tegenprestatie mag de studievereniging het gebouw op Jeugdland 's avonds gebruiken als locatie voor activiteiten van de studentengemeenschap. (<http://auc.jeugdlab.org>)

¹⁰⁴ Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2014) *Bloeiende netwerken. Hotspots als habitat voor innovatie*. Quantis, Den Haag.

Maar dergelijke samenwerkingsverbanden zijn er nog niet overal en ze zijn niet overal even sterk verankerd. Vaak zijn ze afhankelijk van individuen. *Good practices* zijn ontstaan waar bevlogen docenten het initiatief namen, langer de tijd is genomen en er enige vorm van coördinatie was. Werkgevers geven aan dat zij het belangrijk vinden dat docenten van de instellingen het werkveld goed kennen, maar dat daar in de praktijk vaak weinig tijd voor is. Overigens vernam ik tijdens de HO-tour dat hogescholen en universiteiten afgestudeerden veel meer zouden kunnen benutten voor een terugkoppeling van de aansluiting van het curriculum op de beroepspraktijk. Alumni willen dat zelf ook graag.¹⁰⁵

Voor het hbo in het bijzonder is het lastig om de rol als kennispartner volwaardig en over de volle breedte op te pakken. De Onderwijsraad geeft aan dat de relatie van het hbo met het beroepenveld aan het veranderen is.¹⁰⁶ Er zijn steeds meer samenwerkingsverbanden waarin docenten, lectoren, onderzoekers, studenten en werknemers van bedrijven (samen)werken aan toepassingsgericht onderzoek en innovatie, bijvoorbeeld in leerwerk-gemeenschappen, kenniscentra of Centers of Expertise. Echter, zo geeft de Onderwijsraad aan, deze samenwerking is voor een deel meer incidenteel dan structureel en strategisch van aard. Ook is de betrokkenheid van het mkb nog beperkt. Ook de AWTI benadrukt dat de kennisnetwerken tussen mkb en hogescholen zijn gebaseerd op contacten tussen individuele docenten, lectoren en mkb'ers en daarmee kwetsbaar zijn.¹⁰⁷ Daarnaast wijst de AWTI er op dat voor hogescholen het uitvoeren van onderzoek nog lastig te organiseren is. Gebrek aan tijd en flexibiliteit maakt het moeilijk aan te sluiten op de werkwijze van mkb-ondernemingen. In overeenstemming met het advies van de AWTI maken we het mogelijk dat hogescholen meer lectoren kunnen aanstellen (zie 2.3), wijzen we op het belang van praktijkstages van docenten in het kader van de permanente professionalisering van docenten (zie 2.4) en maken we het mogelijk dat meer geïnvesteerd wordt in duurzame regionale netwerken.

In aansluiting op al ingezet en aangekondigd beleid zoals de *Wetenschapsvisie* en de *Agenda Stad*, wil ik duurzame regionale samenwerking stimuleren. Daarbij moet er ruimte zijn voor differentiatie en regionale verschillen. Een opzet die leidt tot een '*one size fits all*' aanpak gaat niet werken. Geen *grand designs* dus, maar het vergroten van de responsiviteit van instellingen. De accenten die je zet kunnen voor het hbo echt anders zijn dan voor het wo, voor Centers of Expertise anders dan voor scienceparks rond universiteiten. Elke instelling, elke regio heeft eigen zwaartepunten en eigen partners. Hotspots bevinden zich in verschillende levensfasen.¹⁰⁸ Het CPB en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) hanteren het principe *go-with-the-flow* als belangrijk uitgangspunt: het beleidsmatig meebewegen in plaats van het sterk kiezen.¹⁰⁹ Dit vanwege de onvoorspelbaarheid van de ontwikkelingen. Innovatieprocessen functioneren in verschillende steden anders, steden hebben niet hetzelfde groeipad.

Tegen deze achtergrond zet ik in op twee maatregelen:

- Een generieke investering, bedoeld voor extra docenten en lectoren;
- Een impuls voor doorontwikkelen van veelbelovende samenwerkingsverbanden, zowel publiek-privaat als publiek-publiek.

¹⁰⁵ Interstedelijk Studenten Overleg (2015) Blik op de toekomst. Een onderzoek naar de taak van opleidingen voor een goede aansluiting van het hoger onderwijs op de arbeidsmarkt/maatschappij. ISO, Utrecht

¹⁰⁶ Onderwijsraad (2014) Meer innovatieve professionals. Onderwijsraad, Den Haag.

¹⁰⁷ Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2015) MKB en hogescholen. Partners in innovatie. Quantas, Den Haag.

¹⁰⁸ Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2014) Bloeiende netwerken. Hotspots als habitat voor innovatie. Quantas, Den Haag.

¹⁰⁹ Centraal Planbureau/Planbureau voor de Leefomgeving (2015) De economie van de stad. CPB/PBL, Den Haag.

Investeren in docenten en lectoren

Met de extra middelen die vrijkomen met het studievoorschot is het mogelijk dat hogescholen en universiteiten extra investeren in docenten en lectoren (zie Paragraaf 5.2). Universiteiten kunnen hiermee de verbinding met de omgeving versterken. Het geeft de mogelijkheid studenten uit hun comfort zone te halen, ook door het bijbrengen van maatschappelijk besef. Denk bijvoorbeeld aan het opbouwen van een netwerk om economiestudenten te laten kennismaken met de schuldhulpverlening. Tijdens de HO-tour ben ik mooie voorbeelden tegengekomen van het integreren van de omgeving in het curriculum, maar dat is geenszins gemeengoed. Het kost docenten veel inspanning om regionale netwerken op te bouwen en te onderhouden. Ik vind het belangrijk dat universitaire docenten hier aandacht aan besteden, ook bij opleidingen die niet specifiek op een beroep zijn gericht.

Het sluit aan bij de grotere aandacht van universiteiten voor de maatschappelijke relevantie van onderzoek (zie ook Paragraaf 4.4).¹¹⁰ Het is van belang dat dit facet ook voldoende aandacht krijgt in het carrièrebeleid van universiteiten.

Hogescholen kunnen investeren in het uitbreiden van praktijkgericht onderzoek (zoals meer lectoren en meer gepromoveerde docenten). Dit is belangrijk omdat bij hogescholen de verbindingen met de omgeving steeds meer via deze lectoraten verlopen. Van vele kanten, onder andere de OESO en AWTI,¹¹¹ wordt gewezen op de noodzaak het praktijkgericht onderzoek te versterken.¹¹² Recent is al een eerste stap gezet. Vanuit het Regeerakkoord Rutte II wordt vanaf 2014 extra geïnvesteerd in het RAAK-programma voor praktijkgericht onderzoek bij hogescholen dat loopt via NRPO-SIA (onderdeel NWO).¹¹³ Maar dat vind ik nog niet voldoende. Met de extra middelen vanuit het studievoorschot wil ik een volgende sprong maken. Zodat via het praktijkgericht onderzoek het onderwijs wordt verbeterd.¹¹⁴

Impuls voor verdere ontwikkeling veelbelovende samenwerkingsverbanden

Daar waar kennisinstellingen, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties elkaar goed kunnen vinden, kunnen goed geprofileerde hoger onderwijsinstellingen en duurzame samenwerkingsverbanden ontstaan. Voor sommige samenwerkingen zijn flinke investeringen nodig die voor een hogeronderwijsinstelling zonder (financiële) hulp moeilijk op te brengen zijn.

Om profilering en veelbelovende regionale samenwerkingsverbanden te helpen doorontwikkelen, ben ik voornemens de huidige 2% middelen van profilering en zwaartepuntvorming daarvoor te blijven inzetten. De hogescholen en universiteiten bereiken goede voortgang met hun inspanningen. Daarom wil ik deze blijven ondersteunen. Besluitvorming hierover vindt plaats na evaluatie van de prestatieafspraken. Daarbovenop reserveer ik middelen uit het studievoorschot voor het verbeteren van samenwerking tussen hogescholen, universiteiten, onderzoeksorganisaties, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties.¹¹⁵ (zie paragraaf 5.3 'Specifieke stimulering van landelijke prioriteiten').

¹¹⁰ Het Standaard Evaluatie Protocol is door VSNU, NWO en KNAW gezamenlijk opgesteld. Het SEP vormt de basis voor de evaluatie van al het wetenschappelijk onderzoek in Nederland.

¹¹¹ Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2015) MKB en hogescholen. *Partners in innovatie*. Quantas, Den Haag

¹¹² OECD Reviews of Innovation Policy: Netherlands (2014). OECD Publishing: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264213159-en>.

¹¹³ De investering betreft een bedrag van €3 miljoen vanaf 2014 oplopend tot €13 miljoen structureel vanaf 2018 waardoor het budget voor de competitieve geldstroom uitkomt op bijna €30 miljoen structureel.

¹¹⁴ Interstedelijk Studenten Overleg (2013) *Dicht bij de student. Lectoraten in het hbo 2013*. ISO, Utrecht.

¹¹⁵ Hiermee geef ik tevens uitvoering aan het advies van de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2015) MKB en hogescholen. *Partners in innovatie*. Quantas, Den Haag

Doel is verbetering van de aansluiting van het onderwijs op de samenleving, niet alleen gericht op de arbeidsmarkt maar op sociale verbindingen in den brede. Studenten dienen hier zichtbaar profijt van te hebben in het onderwijs. Hogescholen kunnen de middelen bijvoorbeeld inzetten om hun praktijkgericht onderzoek meer vorm te geven in Centers of Expertise of vergelijkbare samenwerkingsconstructies, ook buiten de topsectoren. De Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek heeft uitbreiding van het aanbod van Centers of Expertise bepleit in zijn Stelselrapportage over 2014. Ik zal hogescholen vragen bij de uitbreiding van Centers of Expertise zich ook te richten op maatschappelijke vraagstukken (zie Paragraaf 4.4). In het verlengde van verdere profilering kunnen universiteiten met de middelen werken aan rijke leeromgevingen, zoals een *living lab* waarbij multidisciplinariteit wordt gestimuleerd of aan innovatief onderwijsaanbod in de vorm van brede opleidingen of crossovers tussen opleidingen.

4.3. Sterkere verbinding met de arbeidsmarkt

Aangezien ontwikkelingen steeds sneller gaan en de arbeidsmarkt onvoorspelbaarder wordt, is een goede verbinding van het onderwijs met de arbeidsmarkt belangrijk. Op verschillende manieren wil ik stimuleren dat instellingen die verbinding met de arbeidsmarkt versterken en ook op deze manier studenten een rijkere leeromgeving bieden. In de vorige paragraaf heb ik al aangegeven dat ik hiervoor duurzame samenwerkingsverbanden tussen instellingen en bedrijven en maatschappelijke organisaties wil ondersteunen. Daarbij stipte ik aan dat een actiever alumnibeleid goed kan bijdragen aan een betere aansluiting van het curriculum van opleidingen op de beroepspraktijk. Afgestudeerden met enkele jaren werkervaring kunnen aangeven aan welke onderdelen in het curriculum zij bij de eerste schreden op de arbeidsmarkt veel baat hebben gehad. Alumni met een langere werkervaringsduur kunnen benoemen op welke wijze hun opleiding heeft bijgedragen aan hun carrièreontwikkeling en hoe hun opleiding heeft bijgedragen aan hun vorming. Daarnaast kan onder andere met alumni, of via de netwerken van alumni, meer gewerkt worden met praktijkdocenten en gastdocentschappen. Op deze manier wordt de beroepspraktijk de opleiding binnengehaald en wordt een rijke leeromgeving gecreëerd. Dit gebeurt reeds bij veel opleidingen, maar met name bij wo-opleidingen kan deze praktijkervaring meer ingebracht worden in de opleiding.

Een andere manier om studenten beter voor te bereiden op de arbeidsmarkt is via stages. In het hbo is stagelopen heel gebruikelijk of zelfs een verplicht onderdeel in het curriculum. In het wo zou het faciliteren van stages nog meer gemeengoed kunnen worden. Nu nemen studenten in het wo soms zelf initiatief om buiten het curriculum om stage te lopen. De universiteiten zouden studenten meer kunnen faciliteren, zodat het gebruikelijker wordt om ook in het wo stage te lopen.

Ook kunnen alumni studenten goed ondersteunen of informeren over de arbeidsmarktkansen en -mogelijkheden van hun opleiding. Instellingen kunnen bijvoorbeeld ontmoetingsdagen organiseren tussen hun alumni en studenten. Om studenten een beter beeld te geven van de arbeidsmarktperspectieven en het beroepsprofiel van een opleiding wordt ten behoeve van de studiekeuze eveneens gewerkt aan verbetering van het voorlichtingsmateriaal. Sinds 1 mei vorig jaar, parallel aan de invoering van de vervroegde aanmelddatum en studiekeuzecheck, zijn hogeronderwijsinstellingen verplicht om in hun voorlichtingsmateriaal over bacheloropleidingen een studiebijsluiter op te nemen met daarin cijfers ('Studie in Cijfers') over onder andere de arbeidsmarktkansen (percentage studenten dat 1,5 jaar na afstuderen een baan op niveau heeft).

De arbeidsmarktrelevantie is ook een belangrijk punt bij de ontwikkeling van nieuw onderwijsaanbod. Instellingen dienen zich te vergewissen van de potentiële beroepsprofielen en arbeidsmarktperspectieven voor de afgestudeerden van hun onderwijsaanbod. Het is daarom belangrijk om werkgevers en waar mogelijk sector- of brancheorganisaties te betrekken bij het proces van ontwikkeling van nieuw aanbod. Bij de ontwikkeling van Associate degrees en hbo-masters is de aandacht hiervoor extra van belang. Tot slot is er aandacht voor de specifieke problematiek van sectoren via sectorplannen, sectorale analyses en verkenningen, zoals het *Sectorplan Natuur- en Scheikunde* en het *Sectorplan hbo-techniek* (zie paragraaf 4.5).

4.4. Kennisbenutting: economisch en maatschappelijk

Universiteiten en hogescholen maken actief werk van valorisatie, door kennis beschikbaar te maken voor maatschappelijke en economische benutting. In de hoofdlijnenakkoorden (looptijd najaar 2011-2015) hebben zij afgesproken meer aandacht te hebben voor valorisatie en in de voorstellen voor de prestatieafspraken. In 2012 heeft elke instelling dat concreet gemaakt. De overheid ondersteunt het proces van valorisatie met het *Valorisatieprogramma* (looptijd 2010-2018), waarmee een bedrag van € 63 miljoen is gemoeid. Over de stand van zaken hebben de minister van Economische Zaken en de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen recent een brief aan de Tweede Kamer gestuurd.¹¹⁶ Uit de tussentijdse review van het *Valorisatieprogramma* door Panteia blijkt dat het programma nu al aanwijsbaar heeft bijgedragen aan verankering van valorisatie; via meerjarenplannen, het aanstellen en beoordelen van personeel op hun vermogen tot valorisatie en in sommige gevallen concentratie op een centrale locatie. Ook zijn met behulp van het programma 650 start-ups ondersteund. Op basis van deze tussentijdse review is besloten het programma in de huidige vorm voort te zetten. Daarbij gaat prioriteit uit naar het “blijven boeien en binden van gekwalificeerd personeel” en “het vergroten van de betrokkenheid van het bedrijfsleven”. Dit programma is vrij sterk afgestemd op bèta-wetenschappen, techniek en life sciences. Daarbij heeft het ook de alfa- en gamma-sectoren ertoe aangezet om na te denken waarvoor hun type kennis kan worden benut. Cultuur bijvoorbeeld, heeft een geheel eigen waarde die niet enkel is te vatten in maatschappelijke en economische effecten.¹¹⁷

Ik merk op, dat er veel beweging is rondom valorisatie, bijvoorbeeld in de vorm van start-ups, spin-offs, patenten en incubatoren waar in samenwerking met studenten en onderzoekers nieuwe ondernemingen ontstaan. Zoals aangegeven in de reactie op de AWTI-rapporten ‘Diensten waarderen’ en ‘De kracht van sociale innovatie’, zijn alle vormen van valorisatie belangrijk, zowel maatschappelijke als economische valorisatie. De AWTI stelt dat dit volop kansen biedt voor de Nederlandse maatschappij en economie, omdat het leidt tot netwerken van individuen en organisaties, die gericht zijn op maatschappelijke doelen. Denk aan het oplossen van hedendaagse complexe maatschappelijke vraagstukken, zoals problemen in de jeugdzorg en het milieu. In de *Wetenschapsvisie* wordt daarom expliciet aandacht gevraagd voor zowel onderzoek met economische, wetenschappelijke als maatschappelijke impact, wat tot uiting zal komen in de *Nationale Wetenschapsagenda*.

¹¹⁶ Kamerbrief Het benutten en vermarkten van kennis - een tussentijdse review van het *Valorisatieprogramma*, 7 maart 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 32 637, nr. 169).

¹¹⁷ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2015) *Cultuur herwaarderen*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

De regering is verheugd dat universiteiten en hogescholen bezig zijn met een raamwerk om de verschillende vormen van valorisatie transparant te maken, ook bijvoorbeeld de in mijn ogen cruciale toepassing van onderzoeksresultaten in het curriculum van opleidingen (minoren,¹¹⁸ afstudeerprojecten en dergelijke), het aantal bedrijven of publieke instellingen waarmee samengewerkt wordt en het aantal hoger opgeleiden en gepromoveerden.

Zoals in de *Wetenschapsvisie* is aangegeven zal het kabinet een promotieakkoord sluiten met het bedrijfsleven, ten behoeve van de doorstroom van gepromoveerden naar het bedrijfsleven. Daarnaast is ook meer doorstroom van promovendi naar maatschappelijke sectoren zoals het onderwijs gewenst. In het verlengde daarvan wil ik ruimte bieden voor *industrial doctorates* en differentiatie in promotietrajecten. Ik zal verkennen, indien additionele middelen nodig zijn, hoe dit tijdelijk gedekt kan worden uit de onderbenutting van de subsidieregeling praktijkleren zoals voorgesteld in de motie Duisenberg.¹¹⁹

Zo'n stimulans zou niet alleen gericht moeten zijn op topsectoren en niet alleen op grote maar ook op kleine bedrijven. Verder zal ik met BZK overleggen wat de mogelijkheid is voor meer promovendi bij de rijksoverheid.

Door in deze strategische agenda de verbinding met de samenleving te benadrukken, tracht ik ook op maatschappelijk terrein kennis breder te benutten. Ik zet in op de volgende accenten:

- Het versterken impact onderwijsonderzoek op de onderwijspraktijk (primair tot en met hoger onderwijs);
- Het uitbreiden van Centers of Expertise in het hbo gericht op maatschappelijke uitdagingen;
- De doorgroei van het ondernemerschapsonderwijs;
- Het erkennen van onderwijs als vorm van kennisbenutting of maatschappelijke waarde creatie.

Versterken impact onderwijsonderzoek op de onderwijspraktijk

Goed onderwijsonderzoek draagt bij aan verhoging van de kwaliteit van het onderwijs. Niet alleen in het hoger onderwijs, maar ook in de andere onderwijssectoren. Een van de ambities van OCW uit de *Lerarenagenda* (2013) is om de school als lerende organisatie te versterken. Samenwerking van leraren onderling en met kennispartners (lerarenopleidingen, onderzoeksinstituten) wordt bij deze ontwikkeling van groot belang geacht. In het *Sectorplan Onderwijswetenschappen*, dat in opdracht van de VSNU is opgesteld, wordt ook het belang van deze samenwerking benadrukt. Volgens de opstellers is voor een betere verbinding tussen onderwijswetenschap en praktijk een meerjarige en gerichte samenwerking nodig. Alleen op die manier kan wetenschappelijke kennis gegenereerd worden die belangrijk is voor scholen, en daar ook worden toegepast. Zij stellen een infrastructuur voor naar analogie van de academische werkplaatsen zoals die in de zorg bestaan (en gesubsidieerd worden door ZonMW). Hierin kan praktijkgericht en fundamenteel onderzoek een plaats krijgen in een structureel samenwerkingsverband tussen onderzoekers (inclusief lectoraten) en onderwijsinstellingen en daarnaast eventueel ook lerarenopleidingen en decentrale overheden.

¹¹⁸ Kamerbrief Stand van zaken met betrekking ontwikkeling valorisatie-indicatoren voor het hoger onderwijs, 3 juni 2013 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 31 288, nr. 344).

¹¹⁹ De regering voert hiermee de motie uit van het Tweede Kamer lid Duisenberg voorgesteld tijdens het debat over Wetenschapsbeleid op 2 april 2015 (32 288 nr. 420).

Recent zijn, op initiatief van de inspectie van het hoger onderwijs, drie zogeheten 'academische werkplaatsen' bij universiteiten gestart. Daarin doet de inspectie in nauwe samenwerking met de wetenschap en het scholenveld onderzoek naar belangrijke onderwijsthema's. Ik vind het belangrijk dat er in aanvulling op deze initiatieven van de inspectie, meer structuren komen die de impact van onderwijsonderzoek op de onderwijspraktijk versterken, zoals academische of kenniswerkplaatsen.

Daarbij hecht ik er veel waarde aan dat ook hogescholen hiermee aan de slag gaan, bij voorkeur in een samenwerkingsverband met de universiteiten. Met de middelen genoemd in paragraaf 4.2 (Impuls voor samenwerkingsverbanden) moet het mogelijk worden dat hogescholen en universiteiten samen met de onderwijspraktijk samenwerkingsverbanden opzetten. Ik zal NRO vragen dit proces te ondersteunen. Voor onderzoek naar het hoger onderwijs stel ik nog extra middelen ter beschikking (zie paragraaf 2.5).

Uitbreiden Centers of Expertise gericht op maatschappelijke uitdagingen

Hogescholen leiden veel mensen op die gaan werken aan maatschappelijk belangrijke vragen, zoals onderwijs, vergrijzing, zorg, maatschappelijke participatie, stedelijke vitaliteit en duurzaamheid. Deze thema's behoeven de inzet van uitstekende professionals en nieuwe kennis, ontwikkeld in samenwerking met stakeholders. Zo vraagt de decentralisatie van zorg en welzijn binnen gemeentes het doordenken van hoe deze nieuwe taken zo goed mogelijk kunnen worden aangepakt, aangestuurd en bemenst.

Voor zulke thema's zijn Centers of Expertise een geëigende vorm om onderwijs, onderzoek en benutting van kennis in de praktijk in samenhang aan te pakken. Onder de huidige Centers of Expertise in ontwikkeling zijn er al enkele gericht op zorg, waarin zorg- en welzijnsinstellingen participeren, maar bijvoorbeeld ook bedrijven die ICT-ondersteuning kunnen ontwikkelen. Een voorbeeld is het 'Center of Expertise Healthy Ageing' (Hanzehogeschool), waarin nu 160 stakeholders (overheden, kennis- en onderwijsinstellingen, zorg- en welzijnsorganisaties, netwerkorganisaties en bedrijven) in de regio Noord-Nederland samenwerken. Een ander voorbeeld is het 'Center of Expertise Sneller Herstel' van de HAN, gericht op effectievere revalidatiemethoden en -professionals, in samenwerking met Radboud MC en enkele zorginstellingen. De HAN werkt ook met andere partijen in Gelderland en Noord-Brabant samen in de 'Zorg Alliantie', die zich richt op professionalisering en innovatie van de sectoren Welzijn, Wonen en Zorg. Het 'Center of Expertise Ucreate' (HKU) ten slotte, richt zich op innovatieve manieren om mensen te helpen voor duurzaam en gezond gedrag te kiezen.

Het zou goed zijn als hogescholen het aantal Centers of Expertise gericht op maatschappelijke uitdagingen uitbreiden. Er zijn immers meer maatschappelijke vraagstukken. Te denken is aan het tegengaan van de toenemende segregatie en de eerder genoemde gevolgen van de decentralisaties voor zorg en welzijn. Voor deze nieuwe Centers of Expertise (of vergelijkbare structuren) ga ik ook de middelen voor stimulering van veelbelovende samenwerkingsverbanden benutten.

Doorgroei van ondernemerschapsonderwijs

Ook de aandacht voor ondernemerschapsonderwijs is groot, al blijft de groei vooralsnog beperkt. Ondernemerschapsonderwijs is zowel gericht op het worden van een ondernemer als op het aanleren van een meer ondernemende houding (initiatiefrijk, creativiteit, en dergelijke). In het hoger onderwijs zijn Centers of Entrepreneurship opgericht, met als opdracht onderwijs in en onderzoek naar ondernemerschap tot ontwikkeling te brengen. Verder zijn er inmiddels vier opleidingen en twee minoren die een bijzonder kenmerk ondernemen van de NVAO hebben gekregen. Ook in de kunstvak- en creatieve technologieopleidingen groeit het besef van de rol van ondernemerschap en is recent onderzoek verricht naar de rol en invulling van ondernemerschapsonderwijs.

Het Amsterdam Center for Entrepreneurship heeft van EZ en OCW de opdracht gekregen een strategie te ontwikkelen en uit te voeren om ondernemerschapsonderwijs binnen de ho-instellingen te verankeren en te stimuleren en om uitwisseling van kennis en *best practices* te vergroten. Het Amsterdam Center for Entrepreneurship doet dit samen met andere Centers for Entrepreneurship in het werkverband Dutch Centers for Entrepreneurship. Het is belangrijk dat dit soort goede voorbeelden verder worden uitgebreid en opgeschaald.

Voor een verdere doorgroei van ondernemerschapsonderwijs zijn voldoende goede docenten ondernemerschapsonderwijs nodig. Ik vraag daarom de kennisinstellingen om met de middelen voor extra docenten en lectoren ook in te zetten op docenten voor het aanleren van ondernemerschap en een ondernemende houding. Hierbij gaat het ook om thema's zoals integriteit en ethische professionaliteit.

Voor het ontwikkelen van een ondernemende houding en ondernemersvaardigheden is het ook van belang dat studenten betrokken zijn en ondersteund worden bij het starten van ondernemingen. Hogescholen hebben tijdens de HO-tour aangegeven dat het ontstaan van dergelijke start-ups in het hbo ontbreekt. NRPO-SIA zal daarom een pilot starten om het naar de markt brengen van bij hogescholen ontwikkelde kennisconcepten en producten te stimuleren. In de pilot wordt het maken van haalbaarheidsstudies voor vermarkting ondersteund. Een dergelijk instrument bestaat al voor academische starters, als onderdeel van het NWO-programma *Take Off*.

Kennisbenutting via het onderwijs

Het onderwijs speelt een belangrijke rol bij de brede benutting van kennis. De resultaten van onderzoek dienen immers door te klinken in het onderwijs, waardoor onderzoek ook via die weg maatschappelijke relevantie heeft. Een stevige verwevenheid tussen onderzoek en onderwijs (zie *Paragraaf 2.3*), alsmede sterk praktijkgericht onderzoek bij hogescholen (zie *Paragraaf 4.2*) bieden hiervoor de basis.

In komende calls voor het *Zwaartekrachtprogramma* (2016) zal mogelijk sterker gelet worden op onderwijs als vorm van kennisbenutting, naast economische en maatschappelijke benutting. Dat sluit ook aan bij het advies van de AWTI om een stevige verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek te stimuleren, ook bij onderzoeksmiddelen die in competitie verdeeld worden.¹²⁰

4.5. Verdere profilering, ook op onderwijskundige concepten

Profilering in onderzoeks- en opleidingszwaartepunten helpt instellingen om gericht de verbinding met de omgeving aan te gaan. Het leidt tot een grotere herkenbaarheid voor studenten en werkgevers. De commissie-Veerman adviseerde in 2010 daarom een duidelijke profilering van de instellingen en heldere keuzes ten aanzien van hun missie. Ik ben verheugd met het beeld, dat oprijst uit de midtermreview van de Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek. Alle hogescholen en universiteiten hebben voortgang geboekt bij de uitvoering van hun voornemens om profilering te versterken. De profileringsthema's die op instellingsniveau zijn gekozen zijn in toenemende mate leidend voor de inrichting en herordening van het onderzoeks- en opleidingsaanbod. Daartoe vindt steeds meer samenwerking tussen de instellingen plaats. Ook ziet de commissie dat instellingen bij het aanbrengen van focus en massa hun interne sterktes en keuzes afstemmen op externe kansen.

¹²⁰ Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (2015) *Verwevenheid onderzoek en onderwijs: eenheid in verscheidenheid*. AWTI, Den Haag.

Universiteiten richten zich daarbij vooral op nationale, Europese en internationale agenda's/prioriteiten (denk bijvoorbeeld aan programma's als Erasmus+, Horizon 2020 en beleidsontwikkelingen binnen de ERA en EHEA). Hogescholen zijn meer regionaal gericht maar ontdekken ook in toenemende mate de kansen die Europese programma's en beleidsontwikkelingen bieden. De Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek geeft verder aan dat er binnen instellingen meer discussie is ontstaan over waar ze heen willen.

In het profileringsproces van de instellingen kan nog meer verbinding worden gezocht met regionale speerpunten, valorisatie, ontwikkelingen in topsectoren en daaruit voortvloeiende Human Capital agenda's, maatschappelijke sectoren en de prioriteiten uit de *Wetenschapsagenda*. Ik wil instellingen uitdagen om niet alleen binnen Nederland een scherp onderwijs- en onderzoeksprofiel te kiezen ten opzichte van andere Nederlandse instellingen, maar dit vooral ook in internationaal opzicht te doen.

Hiertoe is in de *Wetenschapsvisie* al aangekondigd dat voor universiteiten zo'n 4-5% van de onderzoeksbekostiging op een andere manier zal worden verdeeld, ter ondersteuning van hun onderzoeksinzet die bijdraagt aan de *Wetenschapsagenda*.¹²¹ Ook de blijvende inzet van de 2% middelen voor profilering en regionale samenwerking zal een impuls geven aan de profilering (*Paragraaf 4.2*). Daarnaast zal ik:

- Het debat voeren over verdere profilering
- Ruimte bieden voor vernieuwing van het opleidingsaanbod

Debat over verdere profilering

Ik wil de komende periode het debat voeren over de ontstane profilering en welke verdere profilering gewenst is, mede op basis van de *Nationale Wetenschapsagenda*. Er zijn veel landelijke ontwikkelingen, waarop instellingen dienen aan te sluiten. Zo moeten nog flinke stappen worden gezet om de doelstelling vanuit het *Techniekpact* te verwezenlijken dat 4 op de 10 studenten een bètatechnische opleiding volgt. Het aandeel bètatechniek binnen de totale instroom is momenteel 35% in het wo en 22% in het hbo. Naast aandacht voor de techniekopleidingen in het *Techniekpact* is er ook aandacht voor andere sectoren. Denk aan de Human Capital Agenda's, de *Lerarenagenda*, het *Zorgpact* en het belang van alfa- en gammawetenschappen voor maatschappelijke uitdagingen, bijvoorbeeld nieuwe vreemde talen zoals Chinees in het voortgezet onderwijs.

Daarbij is aandacht gewenst voor landelijke afstemming. Hier zijn al goede voorbeelden van. Zo bestaan er zo'n 20 sectorplannen en voert de Vereniging Hogescholen conform het hoofdlijnenakkoord in de verschillende sectoren verkenningen uit. Een succesvol voorbeeld is hbo-techniek. De Vereniging Hogescholen heeft samen met de 18 betrokken hogescholen en het werkveld besloten de huidige 65 opleidingen in de sector techniek terug te brengen tot 36 bredere stamopleidingen. Hierdoor zijn de opleidingen herkenbaarder voor studenten, en kunnen de instellingen binnen de brede opleidingen eenvoudiger hun programma's aanpassen op (regionale) ontwikkelingen, zonder daarvoor nieuwe opleidingen te hoeven starten. Recent zijn in het wo nieuwe sectorplannen tot stand gekomen in de sociale wetenschappen en de onderwijswetenschappen. Het zou goed zijn als deze voorbeelden verbreed worden. De sectorale verkenningen in het hbo richten zich bijvoorbeeld alleen op het onderwijs. Toenemende landelijke afstemming is belangrijk voor de toekomstige inrichting van het macrodoelmatigheidsbeleid (zie *hieronder*).

Bovendien wil ik de profileringsdiscussie verder brengen dan alleen profilering in het onderwijsaanbod en onderzoekszwaartepunten. Bij verdere profilering vind ik ook grotere verschillen in pedagogisch-didactische omgeving van belang.

¹²¹ De invloed van de promotieparameter wordt gemaximeerd op 20 procent.

Denk bijvoorbeeld aan het onderwijsconcept van de Hogeschool van Amsterdam, met een link met een concreet Amsterdams grootstedelijk vraagstuk en het probleemgestuurd onderwijs op de Universiteit Maastricht. Maar ik denk ook aan andere vormen van profilering, bijvoorbeeld profilering op digitalisering of Leven Lang Leren.

Ruimte bieden voor vernieuwing onderwijsaanbod

Om in te kunnen spelen op snelle veranderingen in de samenleving en op de arbeidsmarkt, wil ik bij het opleidingsaanbod meer sturen vanuit vertrouwen in de instellingen en meer ruimte geven voor vernieuwing. Dit heb ik eerder toegelicht in mijn visie op bestuurlijke verhoudingen, zoals verwoord in mijn Kamerbrief 'Accreditatie op maat'. Hierin heb ik ook aangegeven dat ik de komende tijd kritisch ga kijken naar de taken van de verschillende organisaties en bezien waar de regeldruk kan worden verminderd. Ook zal ik komende tijd het beleid gericht op doelmatigheid van het opleidingsaanbod op stelselniveau (macrodoelmatigheidsbeleid) onder de loep nemen.¹²²

Het gaat dan om de beleidsregel doelmatigheid hoger onderwijs waarin geregeld is hoe instellingen aanvragen kunnen doen voor nieuwe opleidingen, maar ook instrumenten die meer gericht zijn op het bestaande aanbod.

Het huidige beleid gericht op doelmatigheid van het opleidingsaanbod op stelselniveau komt tegemoet aan de kerndoelen van dit beleid, namelijk dat een opleidingsaanbod ontstaat dat aansluit bij de behoeften van studenten, wetenschap, werkgevers en de maatschappij in den brede, dat het opleidingsaanbod doelmatig tot stand komt én dat een goede toegankelijkheid geborgd is. Bij mijn verkenning naar toekomstig macrodoelmatigheidsbeleid blijft de aansluiting op deze kerndoelen het belangrijkste ijkpunt.

Uit de ervaring met het beleid de afgelopen jaren en gesprekken hierover met instellingen, concludeer ik dat instellingen zich meer kunnen profileren en meer samenwerken waar dit meerwaarde heeft. Instellingen benutten deze ruimte en richten zich meer op kwaliteit en minder op groei in aantallen studenten en opleidingen. Dit is een belangrijke ontwikkeling die ik vast wil houden en nog meer ruimte wil geven.

Waar het gaat om aanpassingen in het bestaande aanbod, zie ik dat instellingen hier zelf gezamenlijk een steeds grotere rol op zich nemen. De sectorale verkenningen en analyses worden door het veld zelf georganiseerd. Dit eigenaarschap van de instellingen heeft de afgelopen jaren zijn toegevoegde waarde bewezen en is iets dat ik verder uit wil bouwen. Ik noemde al de technieksector, maar ook bijvoorbeeld in de kunstensector zijn forse stappen gezet om te komen tot een herordening van het aanbod. Ook zien we dat de sector geesteswetenschappen zelf verantwoordelijkheid wil nemen voor het landelijke aanbod van kleine en unieke opleidingen.

Op een aantal punten wil ik een forse verbeterslag maken. Dit betreft met name de ruimte voor vernieuwing en responsiviteit, een verdere versterking van het eigenaarschap, een vermindering van de administratieve lasten en kortere doorlooptijden van aanvraagprocedures. En uit de ontwikkelingen in de sector en de gesprekken hierover met instellingen leid ik af dat dit ook mogelijk is, juist door meer te sturen vanuit vertrouwen en meer ruimte te geven aan instellingen om samen met andere stakeholders keuzes te maken over het aanbod. Ik ga daarom de komende tijd de mogelijkheden verkennen.

Met het nieuwe beleid ten aanzien van het opleidingsaanbod wil ik ook sterker inzetten op de reeds ingeslagen weg van meer ruimte voor verbreding en interdisciplinariteit van bacheloropleidingen. Dit sluit aan op mijn ambities rond onderwijskwaliteit en toegankelijkheid die ik in hoofdstuk twee en drie van deze agenda heb verwoord.

¹²² Hierbij voldoe ik aan toezegging gedaan op 17-12-2014 gedaan tijdens het Algemeen overleg Internationalisering.

Verbreding van bacheloropleidingen (maar met voldoende mogelijkheden tot specialisatie ten behoeve van een goede startkwalificatie en helder beroepsbeeld), meer ruimte voor studenten om hun opleiding deels zelf vorm te geven en meer ruimte voor de drie taken van onderwijs; kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.

Daarbij wil ik meer mogelijkheden bieden voor interdisciplinariteit, zodat studenten uitgedaagd worden problemen vanuit verschillende disciplines te benaderen en te zoeken naar creatieve oplossingen.

Ook zie ik dat de regio's een steeds grotere rol pakken in de totstandkoming van het onderwijsaanbod. In de huidige beleidsregel is ruimte geboden voor aansluiting bij regionale kennisagenda's, binnen de kaders van macrodoelmatigheid op landelijk niveau. De samenwerking tussen onderwijsinstellingen, bedrijven en lokale overheden maakt veel energie los en brengt goede initiatieven tot stand. Deze werkwijze wil ik behouden om structurele vormen van samenwerking binnen de regio's aan te moedigen om zodoende de aansluiting tussen onderwijs en de arbeidsmarkt te optimaliseren.

Het geven van meer vertrouwen en ruimte neemt niet weg dat ik, als minister, verantwoordelijkheid draag voor de doelmatigheid van het hogeronderwijsaanbod op stelselniveau. Deze verantwoordelijkheid zal ik blijven nemen. Daarbij is het belangrijk dat instellingen naar buiten toe verantwoording afleggen over gemaakte keuzes. Bij de verkenning zal ik alle belanghebbenden betrekken. Voor de zomer van 2016 zal ik met een voorstel komen voor het toekomstige macrodoelmatigheidsbeleid.

4.6. Wat gaan we doen

Om instellingen in het hart van de samenleving te laten opereren, zetten we op het volgende in:

- Duurzame regionale samenwerking, met rijke leeromgevingen, door middel van:
 - Een generieke investering, zodat extra docenten en lectoren de verbinding met de omgeving kunnen versterken;
 - Profilering en veelbelovende samenwerkingsverbanden helpen doorontwikkelen, zowel publiek-privaat als publiek-publiek (middels inzet 2% profilering en budget voor regionale samenwerkingsverbanden).
- Sterkere verbinding met de arbeidsmarkt:
 - Goede voorlichting aan studenten over arbeidsmarktperspectieven van opleidingen (studiebijsluiter);
 - Actief alumnibeleid;
 - Beter faciliteren van stages in het wo.
- Kennisbenutting: economisch en maatschappelijk, door:
 - Het versterken van de impact van onderwijsonderzoek op de onderwijspraktijk (primair tot en met hoger onderwijs), zoals in academische of kenniswerkplaatsen;
 - Het uitbreiden van op maatschappelijke uitdagingen gerichte Centers of Expertise;
 - Doorgroei van ondernemerschapsonderwijs;
 - Het breder erkennen van onderwijs als een vorm van kennisbenutting.
- Verdere profilering, ook op onderwijskundige concepten, door:
 - Het voeren van het debat over de ontstane profilering en welke verdere profilering gewenst is;
 - Ruimte te bieden voor vernieuwing van het opleidingsaanbod.

5 Investeringsagenda

5.1. Inleiding

Goed onderwijs is kleinschalig en responsief, geeft ruimte voor ontmoeting en samenwerking en voor de ontwikkeling van individueel talent, daagt studenten uit en wordt gedragen en gebracht door gemotiveerde, hooggekwalificeerde docenten.

Op veel plekken wordt hier al hard aan gewerkt, maar om de ambities uit deze strategische agenda daadwerkelijk dichterbij te brengen zijn extra investeringen noodzakelijk. De commissie-Veerman wees al op de noodzaak van substantiële investeringen om de positie in de internationale concurrentiestrijd te behouden en te versterken. Om recht te doen aan de groei van het aantal studenten in het hoger onderwijs, de toegenomen diversiteit en het maatwerk dat dit vereist in het onderwijs, is een extra impuls onontbeerlijk. Het is niet reëel van instellingen te verwachten én nog meer studenten onderwijs te bieden én meer kwaliteit te leveren met de beschikbare middelen, mede ook omdat het onderzoeksbudget en de middelen voor praktijkgericht onderzoek, niet in gelijke mate zijn meegestegen met de studentenaantallen in het hoger onderwijs. In het Nationaal Onderwijsakkoord is daarom afgesproken dat de investeringen die voortkomen uit de hervormingen in de studiefinanciering zullen worden aangewend voor het hoger onderwijs inclusief het direct met het onderwijs verbonden onderzoek in hbo en wo en tegemoet zullen komen aan de effecten van de negatieve budgettaire ontwikkelingen voor de ho-sector als gevolg van het regeerakkoord. Hiermee kunnen we de kwaliteit van het hoger onderwijs niet alleen op peil houden, maar ook verder verbeteren. Dit is ook het uitgangspunt van het Studievoorschot, het akkoord van VVD, PvdA, D66 en GroenLinks. De investeringen moeten leiden tot een meerkleurig bestel, waarin de verschillen in aanbod van onderwijs en profilering van instellingen bijdragen aan creatief, innovatief en uitdagend onderwijs van hoge kwaliteit.

Om dit te bereiken worden in het Nationaal Onderwijsakkoord gerichte studiekeuze, onderwijsbegeleiding en nieuwe onderwijsvormen die tegemoetkomen aan de behoefte aan differentiatie, genoemd als bestemmingen voor de opbrengsten van het studievoorschot. Dit sluit goed aan bij de investeringen die het ISO, de LSVb, de VH en de VSNU wenselijk achten in hun gezamenlijke brief,¹²³ en de uitkomsten van de HO-tour. Met investeringen in intensiever onderwijs, meer en betere begeleiding van studenten, passende en goede studiefaciliteiten en verdere professionalisering van docenten, kan volgens hen een belangrijke impuls worden gegeven aan de onderwijskwaliteit.

Terecht staat in het 'Studievoorschot-akkoord hoger onderwijs' dat niet alle instellingen en opleidingen baat hebben bij dezelfde maatregelen. En ook de studenten en instellingen geven in hun gezamenlijke brief aan dat elke hogeschool en universiteit anders is en daarom verschillende prioriteiten heeft. Tegelijkertijd is het wel van belang dat de investeringen leiden tot zichtbare verbeteringen voor studenten. Het is daarom van belang niet te kiezen voor een *'one size fits all'* aanpak, maar instellingen de ruimte te bieden een aanpak te kiezen die past en werkt. Een aanpak die past bij de specifieke context, het profiel en de strategie van een instelling. Die past bij de wensen en behoeften van de eigen docenten en studenten. Om ervoor te zorgen dat een aanpak wordt gekozen die werkt, gaan instellingen te rade bij elkaar en putten ze uit (internationaal) onderzoek.

We beginnen niet bij nul. Er is al veel tijd en geld geïnvesteerd om de kwaliteit van het hoger onderwijs verder te verbeteren. Vooruitlopend op de investeringen die mogelijk worden met het studievoorschot geven de instellingen zelf een kwaliteitsimpuls van jaarlijks € 200 miljoen gedurende 2015, 2016 en 2017.

¹²³ Gezamenlijke brief VSNU, Vereniging Hogescholen, ISO en LSVb aan minister Bussemaker (20 april 2015) 'Gezamenlijke ambities onderwijskwaliteit'.

Eind dit jaar zullen de VSNU en de VH mij hierover op hoofdlijnen nader informeren. Vanaf 2018 komen de opbrengsten van het studievoorschot geleidelijk beschikbaar. De opbrengsten van het studievoorschot maken het mogelijk de ingezette kwaliteitsverbetering verder te versterken en brengen het gezamenlijke perspectief echt dichterbij.

5.2. Bestedingsrichtingen

Deze investeringsagenda koppelt de beschikbare middelen aan de belangrijkste doelstellingen van de strategische agenda. Deze doelstellingen kunnen op verschillende manieren worden bereikt. Dat leg ik niet vast, de investeringsagenda is geen blauwdruk voor instellingen. Het gaat dus nadrukkelijk om 'bestedingsrichtingen'. Centraal staat dat de middelen voor studenten op een herkenbare wijze bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs. Daarop zal ook de verantwoording van de instellingen zijn gericht.

Wel blijkt uit de indeling naar bestedingsrichtingen dat met deze investeringen de doelstellingen uit de strategische agenda echt dichterbij kunnen worden gebracht. Niet van vandaag op morgen, maar op termijn. De middelen voor de investeringen komen immers ook geleidelijk beschikbaar. De focus van deze investeringsagenda ligt op de hele periode tot 2025.

De investeringen in deze investeringsagenda zijn opgedeeld (zie tabel 1) in acht verschillende bestedingsrichtingen die aansluiten op de doelstellingen zoals gepresenteerd in deze strategische agenda :

1. Kleinschalig en intensief onderwijs;
2. Talentprogramma's;
3. Onderwijsgerelateerd onderzoek;
4. Studiefaciliteiten en digitalisering;
5. Specifieke stimulering van landelijke prioriteiten (bijvoorbeeld doorstroom);
6. Profileren;
7. Stimuleren Leven Lang Leren;
8. Beter benutten (taskforce OV-kaart).

5.3. Wat kunnen we bereiken met deze investeringen per bestedingsrichting?

Kleinschalig en intensief onderwijs

Deze strategische agenda toont het belang van kleinschalig en intensief onderwijs. Uit onderzoek blijkt dat binding - contact tussen docent en student - het onderwijs beter maakt en resulteert in meer studiesucces en betere resultaten. Een intensievere begeleiding van studenten draagt evenals professionalisering van docenten (ook op het terrein van begeleiding) bij aan een betere studiekeuze en een groter studiesucces.

Zeker bij een toenemende diversiteit van de studentenpopulatie is dit van belang. Daarom is het belangrijk te komen tot een forse impuls van kleinschalig en intensief onderwijs. Daar zijn maatregelen voor nodig die zorgen voor:

- Hechte, kleinschalige en intensieve leergemeenschappen van studenten en docenten: meer werkcolleges, meer praktijkcolleges, meer individuele feedback, meer mondelinge tentamens, meer persoonlijk contact met de docent;
- Versterking van de band tussen docenten en studenten. Met gemiddeld kleinere groepen studenten hebben docenten meer tijd voor het geven van individuele feedback en voor het begeleiden van studenten in hun ontwikkeling;
- Intensieve begeleiding bij de studiekeuze.

Docenten

In 2012¹ zijn er in het hbo 18.932 docenten (onderwijzend personeel) en in het wo 9.450 (docenten, hoofddocenten en hoogleraren). Wanneer structureel 60% van de middelen Studievoorschot voor instellingen wordt besteed aan kleinschalig en intensief onderwijs en talentprogramma's is er in het hbo structureel € 231 miljoen beschikbaar en voor het wo is structureel € 141 miljoen beschikbaar.

In het hbo betekent dit dat het mogelijk is om vanaf 2025 ruim 2500 fte meer docenten aan te nemen tegenover 1400 fte docenten in het wo. Voor het hbo betekent dit een stijging van ruim 13% (van het onderwijzend personeel) en in het wo structureel een stijging van bijna 15% (van het aantal docenten, hoofddocenten en hoogleraren) ten opzichte van 2012.

¹ Bron: VH onderwijzend personeel 2012 (meest recente cijfers VH), VSNU wopi 2012 (exclusief onderwijzend personeel van academische ziekenhuizen).

Met de extra middelen uit de invoering van het Studievoorschot is het mogelijk om te voorzien in extra docenten, praktijkdocenten, meer tutores en studieadviseurs. Dit is van belang voor de kwaliteit, toegankelijkheid en doorstroom van het stelsel. Daarnaast wordt permanente professionalisering van docenten en onderwijsleiders mogelijk. Dit vergt een forse impuls, daarom wil ik het mogelijk maken voor instellingen om structureel ca. 4000 meer docenten aan te nemen. Structureel is hiervoor 60% (kleinschalig en intensief onderwijs, en talentprogramma's) van de middelen uit het Studievoorschot nodig.¹²⁴ Ik verwacht dat dit de instellingen ook meer zekerheid biedt, waardoor er minder vaak gekozen zal worden voor docenten met een tijdelijke aanstelling.

Talentprogramma's

Door diverse talentprogramma's is in de afgelopen jaren de aandacht voor individuele talenten en capaciteiten steeds meer in de spotlight komen te staan. Hierbij kan gedacht worden aan excellentie – of honoursprogramma's die mede zijn gestimuleerd door het Siriusprogramma, of programma's voor het vergroten van maatschappelijke betrokkenheid (*community engagement*), of duurzaamheidsprojecten zoals de internationale competitie met auto's op zonne-energie.

¹²⁴ Alleen als de instellingen er voor kiezen om dit gehele budget ook daadwerkelijk hiervoor in te zetten, kan de genoemde toename in het aantal docenten worden gerealiseerd.

Deze onderscheidende trajecten dragen enorm bij aan de kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming van studenten. Om deze reden wil ik dat er extra geïnvesteerd wordt in talentprogramma's.

Bijvoorbeeld talentprogramma's voor studenten die extra uitdaging zoeken: meer aandacht voor honours tracks, verbredings- en verdiepingsprogramma's en het voortzetten van de Sirius-projecten.¹²⁵ Ik wil het mogelijk maken voor instellingen om een substantieel bedrag, in de eerste jaren 10%, van de middelen van het studievoorschot hieraan te besteden.

Onderwijsgerelateerd onderzoek

Gezien de behoefte aan een versterking van de verbinding van onderzoek en onderwijs is een financiële impuls nodig in het hbo en wo. Wanneer geïnvesteerd wordt in het versterken van verwevenheid van onderwijs en onderzoek is het mogelijk om:

- Synergie te bewerkstelligen tussen academisch onderwijs en onderzoek, waarbij niet alleen kennis wordt overdragen, maar studenten ook worden uitgedaagd om te participeren in kennisverwerving;
- Systematisch aandacht te besteden aan het onderzoekend vermogen van studenten.

Met de beschikbare middelen kan gezorgd worden voor maatregelen die zorgen dat docenten een betere balans kunnen vinden tussen onderzoek en onderwijs. In het wo wil ik het mogelijk maken om extra wetenschappelijk docenten aan te nemen, in meer stabiele functies, met een uitgebalanceerde onderwijs- en onderzoekstaak. In het bijzonder in de grootschalige studierichtingen. In het hbo gaat de aandacht naar het verhogen van het op dit moment internationaal vergeleken lage aandeel masteropgeleide en gepromoveerde docenten, en voor het uitbreiden van de capaciteit van lectoraten.

In de onderzoeksvisie 'Naar een duurzaam onderzoeksklimaat' geeft de Vereniging Hogescholen aan dat zij streven naar een verhouding van 1 lector op 720 studenten. Deze ambitie wil ik mogelijk maken voor het hbo. Hiervoor is een uitbreiding nodig van het aantal lectoren met ongeveer 580 fte. Dat kost circa € 72 miljoen. In het wo wil ik met name extra docentonderzoekers mogelijk maken. Uitgaande van ongeveer 460 fte extra docentonderzoekers, een uitbreiding van bijna 5% docenten (bovenop de 15% extra docenten, in het wo, uit de eerste bestedingsrichting) kost dat in het wo €46 miljoen. Om deze forse impuls, vanaf 2024, mogelijk te maken is structureel 20% van de middelen Studievoorschot voor instellingen benodigd. Het is uiteindelijk aan de onderwijsgemeenschap om hier precies invulling aan te geven.

Lectoren

In 2012¹ is er in het hbo 1 lector op 1.300 studenten (324 fte lectoren op 421.560 studenten). De VH stelt in haar onderzoeksvisie 'Naar een duurzaam onderzoeksklimaat' te streven naar een verhouding van 1 lector op 720 studenten. In totaal gaat het om 580 fte voor het HBO aan lectoren. Dat kost circa € 72 miljoen.

Indien 20% van de middelen Studievoorschot voor instellingen wordt geïnvesteerd in onderwijsgerelateerd onderzoek is het mogelijk deze ambitie te realiseren vanaf 2024.

¹ Bron: advies Onderwijsraad november 2014

¹²⁵ Hiermee voldoe ik aan de toezegging aan het lid Bruijn, gedaan op 20-01-2015 tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34 035).

Studiefaciliteiten en digitalisering

De juiste faciliteiten zijn een randvoorwaarde voor goed onderwijs. Door de studie- en onderwijsfaciliteiten van instellingen te vernieuwen kunnen digitale mogelijkheden voor het onderwijs beter worden benut. Met als oogmerk dat dit de onderwijskwaliteit ten goede komt en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs vergroot. Internationaal wordt dit gezien als een succesfactor voor het onderwijs van de toekomst.

Om kleinschalig en intensief onderwijs mogelijk te maken met een toenemend aantal studenten zijn ook investeringen nodig in onderwijsruimten en in ICT. Veel onderwijsruimten op instellingen zijn berekend en ingericht op massaal georganiseerd onderwijs. Daarom wil ik stimuleren dat instellingen gebruik gaan maken van studiefaciliteiten zoals groepswerkplekken, werkgroepzalen voor kleinschalige onderwijsactiviteiten. Ook wil ik investeringen mogelijk maken in infrastructuur om *blended learning* en (Open) Online Onderwijs te faciliteren.

Instellingen besteden nu gemiddeld 12,5% (wo 13,7%, hbo 11,9%) van hun lasten aan infrastructuur/faciliteiten (lasten faciliteiten + afschrijving gebouwen en inventaris). Het anders inzetten van deze middelen is niet vanzelfsprekend voldoende om de gewenste infrastructuur te bereiken, een extra impuls is nodig. Dit sluit ook aan bij de vraag van de gezamenlijke instellingen en studenten naar investeringen in passende en goede onderwijsfaciliteiten.

Het verbeteren van het onderwijs door het aanpassen van de infrastructuur wil ik verder stimuleren. Daarom wil ik het mogelijk maken dat de instellingen, naast de huidige middelen binnen de Rijksbijdrage, kunnen beschikken over een extra budget van zo'n 10% van de middelen van het Studievoorschot. Dit zijn dus middelen om extra te investeren in onder andere kleinschalige werk- en studieplekken en digitalisering, maar ook voor de exploitatiekosten die daarmee samenhangen. Een goede digitale infrastructuur is hiervoor onontbeerlijk.

Specifieke stimulering van landelijke prioriteiten

Naast het stimuleren van kleinschalig en intensief onderwijs, onderwijsgerelateerd onderzoek en studiefaciliteiten en digitalisering voor alle instellingen zijn in deze agenda ook een aantal landelijke prioriteiten aangegeven die specifieke stimulering vergen. Hiervoor wil ik apart ruimte bieden. Hieronder vallen:

1. Comenius-beurzen voor docenten in het hoger onderwijs naar analogie van de Vernieuwingsimpuls voor onderzoek (€ 20 miljoen).
Deze Comenius-beurzen voorzien in een landelijk beurzenprogramma voor veelbelovende en excellente docenten - zoals bijvoorbeeld de door de studenten gekozen Docenten van het Jaar - docententeams, onderwijsleiders en innovatieprojecten. Dit programma moet bijdragen aan een cultuur van permanente professionalisering. Voor dit beurzenprogramma komt € 10 miljoen voor zowel hbo als wo beschikbaar, waarvan zowel in hbo als wo zo'n 110 beurzen kunnen worden verstrekt. Over de vormgeving daarvan ga ik nog in overleg met de partijen in het hoger onderwijs, in het bijzonder met docenten.

Comenius-beurzen programma

Landelijk Onderwijsbeurzenprogramma voor docenten.

Met € 10 miljoen (vanaf 2025) per sector zetten we in op 110 Comenius-beurzen per sector (hbo en wo) voor excellente docenten, docententeams en onderwijsleiders:

- 65 beurzen van € 50.000
- 30 beurzen van € 100.000
- 15 beurzen van € 250.000

2. Een arrangement voor stimulering van diverse doelstellingen (€ 12 miljoen):
Meer onderzoek naar (de verbetering van de kwaliteit van) het hoger onderwijs.
Voor meer onderzoek naar het hoger onderwijs wil ik vanaf 2018 structureel € 2,5 miljoen voor hbo, en € 2,5 miljoen voor wo via het Nationaal Regieorgaan Onderwijswetenschappen beschikbaar stellen. Initiatieven op gebied van innovatie zoals voorzetting van de Regeling open- en onlineonderwijs gericht op het actief experimenteren met Open en Online Onderwijs over de volle breedte (onder andere MOOC's), experimenteren met betrekking tot regelvrije zones voor onderwijsinnovatie (experimenteren met nieuwe onderwijsvormen). In totaal is structureel voor het arrangement voor stimulering van diverse doelstellingen € 4 miljoen beschikbaar voor het wo en € 8 miljoen voor het hbo.
3. Het verbeteren van de samenwerking in de regio ten behoeve van een betere doorstroom in het onderwijs en aansluiting op de arbeidsmarkt (structureel € 30 miljoen).
De intentie is de huidige, veelbelovende samenwerkingsinitiatieven tussen vo -scholen en ho-instellingen en tussen mbo-instellingen en hogescholen een structurele basis te geven én ze uit te breiden. We geven daarbij niet aan hoe de samenwerking in de regio gestalte moet krijgen, maar willen instellingen in de gelegenheid stellen die samenwerking met scholen voor voortgezet onderwijs en mbo-instellingen te intensiveren. Daarbij is het van belang dat ook vanuit de vo-scholen en mbo-instellingen aan deze projecten wordt bijgedragen naar draagkracht, eventueel *in kind*. Belangrijk thema dat in deze samenwerkingsverbanden aan de orde is, betreft het bevorderen van de doorstroom.

Regionale samenwerking

Instellingen stellen zelf al middelen beschikbaar voor samenwerkingsactiviteiten ten behoeve van het verbeteren van de doorstroom. Inschatting is dat er nu uit eigen middelen tussen € 400.000 en € 900.000 wordt ingezet voor regionale samenwerking. Dit wordt besteed aan bijvoorbeeld pre-university aansluitingsprogramma's, docentraining/professionalisering, LOB-activiteiten e.d.

Indien we de huidige inzet van instellingen substantieel willen verhogen is € 10 miljoen nodig voor het wo (18 instellingen) en € 20 miljoen voor het hbo (37 instellingen). Zoals opgenomen in de wet Studievoorschot hoger onderwijs zal doorstroom een aandachtsgebied zijn in de kwaliteitsafspraken.

Ook duurzame regionale samenwerkingsverbanden van universiteiten en hogescholen met het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties wil ik met deze middelen een impuls geven, daarbij kan ook de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt betrokken worden, bijvoorbeeld in de vorm van stages en een actief alumni beleid. Daarnaast zal worden aangesloten bij de activiteiten en investeringen in het kader van de *Lerarenagenda*.

Voor bovengenoemde drie vormen van specifieke stimulering van landelijke prioriteiten reserveer ik 10% van de middelen Studievoorschot voor instellingen (structureel € 62 miljoen, waarvan € 24 miljoen voor het wo en € 38 miljoen voor het hbo).

Profiling

Universiteiten en hogescholen hebben de afgelopen jaren – mede in het kader van de prestatieafspraken – belangrijke stappen gezet in het kiezen van een profiel en de uitwerking daarvan. Een verdere versterking hiervan is gewenst.

Om profiling en veelbelovende regionale samenwerkingsverbanden te helpen doorontwikkelen, ben ik voornemens de middelen voor Profiling en Zwaartepuntvorming (2% van de onderwijsbekostiging) daarvoor te blijven inzetten. De hogescholen en universiteiten bereiken goede voortgang met hun inspanningen. Daarom wil ik deze blijven ondersteunen. Besluitvorming vindt plaats na evaluatie van de prestatieafspraken. Met deze middelen kunnen ook veelbelovende publiek-private, en publiek-publieke samenwerkingsverbanden verder worden ontwikkeld, zoals Centers of Expertise. Ook blijft binnen die samenwerkingsverbanden aandacht voor bredere kennisbenutting.

Profiling: doorontwikkeling van veelbelovende samenwerkingsverbanden:

Het is mogelijk het aantal Centers of Expertise aanzienlijk uit te breiden, met name ook in de publieke sectoren. Een Center of Expertise kost binnen de huidige kaders € 1 miljoen per jaar, gedurende vier jaar.

Zoals in de *Wetenschapsvisie* 2015 is aangekondigd zal voor universiteiten zo'n 4-5% van de onderzoeksbekostiging op een andere manier worden verdeeld (aftoppen promotiebonus). Deze middelen blijven bij de instellingen en zijn bedoeld ter ondersteuning van afspraken met de instellingen over hun inzet op onderzoek dat bijdraagt aan de wetenschapsagenda. Hierdoor worden universiteiten gestimuleerd en ondersteund om, aanvullend op hun stappen in het kader van de prestatieafspraken, de prioriteiten in de wetenschapsagenda te verbinden met stappen in hun profiling.

Stimuleren Leven Lang Leren

In deze investeringsagenda wil ik een verdere impuls geven aan het Leven Lang Leren. In mijn brief over Leven Lang Leren (Kamerstuk 30 012, nr. 41) heb ik aangegeven een cultuurverandering te willen realiseren, onder andere door pilots flexibilisering, experimenten vraagfinanciering en een bredere toegankelijkheid van de educatieve minor te stimuleren.

De regering vindt het belangrijk dat de studenten die als eerste te maken krijgen met het studievoorschot, en de kwaliteitsverbetering in het hoger onderwijs zo mede mogelijk maken, dit ook terug zien in het onderwijs dat zij volgen. Daarom is in de Wet Studievoorschot hoger onderwijs mogelijk gemaakt dat de eerste vier cohorten studenten in het nieuwe stelsel aanspraak maken op een voucher waarmee zij na hun afstuderen de mogelijkheid krijgen om nogmaals scholing te volgen, tussen de vijf en tien jaar na hun afstuderen. Daarmee geeft deze maatregel ook een impuls aan het Leven Lang Leren en het deeltijdonderwijs in Nederland. Tevens wordt met de Wet studievoorschot hoger onderwijs met ingang van 2017 het Leven Lang Leren-krediet geïntroduceerd.

Alle voltijdstudenten die een bacheloropleiding starten in de studie jaren 2015–2016 tot en met 2018–2019, in die jaren voor het eerste studiefinanciering ontvangen, en die deze opleiding afronden,¹²⁶ maar nog niet maximaal profiteren van de extra investeringen in de kwaliteit van het hoger onderwijs, ontvangen een voucher ter waarde van circa € 2.000 om vijf tot tien jaar na het afstuderen in te zetten voor extra scholing. Omdat de vouchers bedoeld zijn voor een specifieke groep studenten, zullen de vouchers individueel worden toegekend en niet overdraagbaar zijn. Het voor het voucher beschikbare budget loopt op van € 0,2 miljoen in 2021 tot € 135 miljoen in 2027 en loopt vervolgens weer af tot € 0 in 2036. Wanneer blijkt dat in 2036 niet alle middelen van de vouchers zijn gebruikt, wordt een beslissing genomen over de inzet van deze middelen.

Beter Benutten

In het wetsvoorstel Studievoorschot hoger onderwijs is aangekondigd dat er maatregelen worden genomen om de rijksuitgaven aan het studentenreisproduct te maximeren op € 750 miljoen per jaar vanaf 2025 met als tussenliggende stap tot € 850 miljoen in 2020 (beide bedragen prijspeil 2014). Hierdoor komt een bedrag vrij oplopend tot € 200 miljoen in 2025. De Taskforce ‘Beter benutten onderwijs en openbaar vervoer’ doet concrete voorstellen over de wijze waarop dit kan worden gerealiseerd. Eind 2015 levert de taskforce aan mij een eindrapport met conclusies en aanbevelingen over het beter benutten van gebouwen van onderwijsinstellingen en het openbaarvervoersysteem. Ik zal de Tweede Kamer in het voorjaar van 2016 informeren over het eindrapport en hierover in overleg treden.

Het vrijkomende bedrag komt ten goede aan het hoger onderwijs en aan onderwijs-gerelateerd onderzoek. De verdeling van deze middelen gaat mogelijk niet conform de huidige verdeelsystematiek van de Rijksbijdrage hoger onderwijs, afhankelijk van hoe de besparingen worden gerealiseerd. Ik houd ook de mogelijkheid open om instellingen die meer opbrengsten genereren ook een groter aandeel uit de beschikbare middelen te geven. Tevens wordt nagedacht over plannen waarbij de verdeling van de middelen regionaal plaats vindt.

Omdat het mbo-instellingen ook bijdragen aan de opbrengst van ‘Beter Benutten’ wordt tevens nagedacht over een verdeelsleutel voor investeringen in het hoger onderwijs die ook van invloed zijn op het mbo.

¹²⁶ Hbo-studenten dienen een hbo-bacheloropleiding af te ronden binnen de diplomatermijn. Voor wo-studenten geldt dat zij het geheel van een bachelor- en een masteropleiding moeten afronden binnen de diplomatermijn.

5.4. Verdeling van de middelen

De extra middelen die beschikbaar komen uit het studievoorschot¹²⁷ gaan voor het merendeel (90%) via de Rijksbijdrage naar de instellingen om hen ruimte te bieden voor een eigen en integrale aanpak (bestedingsrichting 1 t/m 4). De overige 10% van de middelen uit het studievoorschot wil ik reserveren voor specifieke stimulering van landelijke prioriteiten. In het akkoord over het studievoorschot is afgesproken dat de middelen die vrijkomen met het studievoorschot worden geïnvesteerd in het hoger onderwijs en worden gekoppeld aan de strategische plannen van de instellingen en kwaliteitsafspraken die met OCW (resp. EZ) worden gemaakt. In de kwaliteitsafspraken zal ook de wijze van verantwoording worden meegenomen.

Vooruitlopend op de investeringen die mogelijk worden met het studievoorschot geven de instellingen zelf in de jaren 2015, 2016 en 2017 een kwaliteitsimpuls van € 200 miljoen per jaar. Met de extra middelen uit de opbrengsten van het studievoorschot wordt het mogelijk dat hogescholen en universiteiten hun kwaliteitsimpuls continueren en daar bovenop extra inspanningen en investeringen plegen. Dit maakt het mogelijk de ingezette kwaliteitsverbetering verder te versterken en brengt het gezamenlijke perspectief echt dichterbij.

De extra middelen die de instellingen ontvangen, kunnen zij, tezamen met de huidige Rijksbijdrage inzetten om instellingsdoelstellingen te realiseren die aansluiten bij landelijke prioriteiten genoemd in deze strategische agenda, maar die in de context van de eigen instelling zijn vormgegeven. Instellingsdoelstellingen die ook in dialoog met docenten en studenten en andere belangrijke stakeholders zijn vormgegeven en in het eigen strategische instellingsplan zijn verwoord. Om te borgen dat studenten en docenten ook kunnen meebeslissen over de inzet van deze investeringen, is met de Wet Studievoorschot hoger onderwijs het instemmingsrecht op de hoofdlijnen van de begroting geregeld.

De huidige prestatieafspraken zijn een experiment. Bij de vormgeving van de kwaliteitsafspraken zal ik daarom de evaluatie van de prestatieafspraken - die na de eindbeoordeling in 2016 zal plaatsvinden - nadrukkelijk betrekken. De betrokkenheid van medezeggenschapsorganen en studenten en docenten bij de totstandkoming en de realisatie van de afspraken is hierbij een belangrijk aandachtspunt. Ik verwacht dat instellingen de resultaten en de evaluatie van de prestatieafspraken met hun studenten en docenten zullen bespreken, en de kwaliteitsafspraken te zijner tijd met goede betrokkenheid van studenten zullen maken. Voor mij is dat een voorwaarde om zeker te weten dat er draagvlak is voor de afspraken.

Over hoe de kwaliteitsafspraken en de verantwoording daarover eruit moeten zien wil ik graag, met de evaluatie van de prestatieafspraken in de hand, de discussie aan met betrokkenen. Het gezamenlijke proces dat we met de HO-tour zijn gestart, over de belangrijkste opgaven en investeringen in het hoge onderwijs, wil ik voortzetten. Niet voor niets is in de Wet Studievoorschot hoger onderwijs vastgelegd dat over een concept van de algemene maatregel van bestuur waarmee de kwaliteitsafspraken moeten worden vormgegeven, overleg moet worden gevoerd met de studentenorganisaties, de VSNU en de Vereniging Hogescholen. Ook heb ik toegezegd dat uit de AMvB zal blijken hoe de medezeggenschap betrokken moet worden bij de kwaliteitsafspraken die zullen gelden tussen overheid en instellingen.

¹²⁷ Dit betreft de middelen Studievoorschot exclusief opbrengsten uit de taskforce Beter Benutten en exclusief de vouchers voor studenten.

Het is van belang kritisch te blijven op de huidige systemen en de lessen die we kunnen trekken uit eerdere ervaringen te benutten bij de vormgeving van nieuwe systemen. In vind het belangrijk dat de instellingen op instellingsniveau met hun achterban de ambities formuleren voor de toekomst van de instelling. Daarnaast zal ik bezien of op stelselniveau verdere ontwikkelingen nodig zijn. Bij dit gezamenlijk proces leidend tot kwaliteitsafspraken wil ik graag de expertise van de Rekenkamer benutten in relatie tot de verantwoording en het zichtbaar maken van bereikte resultaten. Het gaat hier met name om de expertise van de Rekenkamer bij het gebruik maken van input, output en outcome indicatoren en andere beleidsinstrumenten die resultaten en bredere opbrengsten zichtbaar kunnen maken. Ik ga hierover uiteraard ook het gesprek aan met de Tweede Kamer.

5.5. Financiën

De onderstaande tabel koppelt de beschikbare middelen uit het studievoorschot en overige beschikbare middelen aan de belangrijkste doelstellingen van de strategische agenda. Deze doelstellingen kunnen op verschillende manieren worden bereikt. De budgetten in deze tabel vormen dan ook geen blauwdruk. Het gaat nadrukkelijk om 'bestedingsrichtingen'. De middelen die vrijkomen uit de aanpak van de Taskforce Beter Benutten lopen op tot 200 miljoen euro in 2025. Deze middelen komen bovenop de middelen uit het Studievoorschot.

Tabel 1: Bestedingsrichtingen investeringsagenda hoger onderwijs 2015 (inclusief groen onderwijs)

Bedragen x € 1 miljoen ^α		2015	2016	2017	2018	2019	2020
STUDIEVOORSCHOT MIDDELEN							
	Studievoorschot middelen beschikbaar voor instellingen (totaal hbo/wo)*	200	200	200	200	200	236
1	Kleinschalig en intensief onderwijs (≥50%)				100	100	121
2	Talentprogramma's (≤10%)				20	20	20
3	Onderwijsgerelateerd onderzoek (20%)				40	40	47
4	Studiefaciliteiten en digitalisering (10%)				20	20	24
5	Specifieke stimulering van landelijke prioriteiten (10%)				20	20	24
6	Middelen vouchers studenten**						
	TOTAAL MIDDELEN STUDIEVOORSCHOT (excl. Beter Benutten***)	0	0	0	200	200	236
	OVERIGE BESCHIKBARE MIDDELEN	4	21	87	82	82	71
7	Profilering						
	- Middelen aftoppen bekostiging promoties naar 20% (WO)****			71	71	71	71
8	Stimuleren Leven Lang Leren:						
	- Huidige middelen flexibilisering van het ho voor volwassenen	4	21	16	11	11	
	TOTAAL BESCHIKBAAR BUDGET INVESTERINGSAGENDA HOGER ONDERWIJS 2015 (excl. Beter Benutten)	4	21	87	282	282	307

2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
400	500	528	600	650	700	649	650	690	724
210	260	276	320	350	380	350	350	374	395
30	40	40	40	40	40	40	40	40	40
80	100	106	120	130	140	130	130	138	145
40	50	53	60	65	70	65	65	69	72
40	50	53	60	65	70	65	65	69	72
0	1	4	26	78	118	135	124	76	39
400	501	532	626	728	818	785	774	766	763
71	71	71	71	71	71	71	71	71	71
71	71	71	71	71	71	71	71	71	71
471	572	603	697	799	889	856	845	837	834

α Door afrondingsverschillen tellen de bedragen niet altijd exact op

* - Met de VSNU en de VH is afgesproken dat het veld in de jaren 2015, 2016 en 2017 jaarlijks een investering doet van € 200 miljoen vooruitlopend op de opbrengsten van het Studievoorschot. Vanaf 2018 betreft deze reeks de beschikbare middelen vanuit het studievoorschot voor de instellingen inclusief groen onderwijs (exclusief Taskforce Beter Benutten). De beschikbare middelen voor instellingen lopen op tot € 757 miljoen in 2035 en zijn structureel € 620 miljoen vanaf 2065

- 90% van de middelen Studievoorschot gaat rechtstreeks via de Rijksbijdrage naar de instellingen om hen ruimte te geven voor een eigen en integrale aanpak (bestedingsrichting 1 t/m 4). Op instellingniveau kan worden afgeweken van de genoemde percentages in de bestedingsrichting 1 t/m 4. De overige 10% wordt gereserveerd voor specifieke stimulering van landelijke prioriteiten (bestedingsrichting 5).

** Deze middelen lopen op tot € 135 miljoen in 2027 en lopen daarna geleidelijk af naar nul in het jaar 2036.

*** De middelen die vrijkomen uit de aanpak van de Taskforce Beter Benutten lopen op tot € 200 miljoen in 2025 (prijsspeil 2014). Die middelen zullen terugvloeien naar onderwijsinstellingen om te worden geïnvesteerd in de kwaliteit van onderwijs.

**** Dit betreft een indicatie van het bedrag voor het aftoppen van bekostiging van promoties naar 20% conform de aanbevelingen uit de Wetenschapsvisie. Dit zijn bestaande middelen, die anders worden ingezet.

Tabel 2: Bestedingsrichtingen onderverdeeld naar hbo/wo (inclusief groen onderwijs)

Bedragen x € 1 miljoen α		2015	2016	2017	2018	2019	2020
STUDIEVOORSCHOT MIDDELEN HBO							
- Studievoorschot middelen beschikbaar voor instellingen hbo (62%)*		124	124	124	124	124	146
1	Kleinschalig en intensief onderwijs ($\geq 50\%$)				62	62	75
2	Talentprogramma's ($\leq 10\%$)				12	12	12
3	Onderwijsgerelateerd onderzoek (20%)				25	25	29
4	Studiefaciliteiten en digitalisering (10%)				12	12	15
5	Specifieke stimulering van landelijke prioriteiten (10%)				12	12	15
6	Middelen vouchers studenten**						
TOTAAL MIDDELEN STUDIEVOORSCHOT HBO (excl. Beter Benutten***)		0	0	0	123	123	146
OVERIGE BESCHIKBARE MIDDELEN HBO		4	19	15	10	10	0
7	Profilering						
8	Stimuleren Leven Lang Leren:						
	- Huidige middelen flexibilisering van het ho voor volwassenen	4	19	15	10	10	
TOTAAL BESCHIKBAAR BUDGET HBO (excl. Beter Benutten)		4	19	15	133	133	146
STUDIEVOORSCHOT MIDDELEN WO							
- Studievoorschot middelen beschikbaar voor instellingen wo (38%)*		76	76	76	76	76	90
1	Kleinschalig en intensief onderwijs ($\geq 50\%$)				38	38	46
2	Talentprogramma's ($\leq 10\%$)				8	8	8
3	Onderwijsgerelateerd onderzoek (20%)				15	15	18
4	Studiefaciliteiten en digitalisering (10%)				8	8	9
5	Specifieke stimulering van landelijke prioriteiten (10%)				8	8	9
6	Middelen vouchers studenten**						
TOTAAL MIDDELEN STUDIEVOORSCHOT WO (excl. Beter Benutten***)		0	0	0	77	77	90
OVERIGE BESCHIKBARE MIDDELEN WO		0	2	73	72	72	71
7	Profilering						
	- Middelen aftoppen bekostiging promoties naar 20% (WO)****			71	71	71	71
8	Stimuleren Leven Lang Leren:						
	- Huidige middelen flexibilisering van het ho voor volwassenen	0	2	2	1	1	
TOTAAL BESCHIKBAAR BUDGET WO (excl. Beter Benutten)		0	2	73	149	149	161

Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek 2015-2025

2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
248	310	327	372	403	434	402	403	428	449
130	161	171	198	217	236	217	217	232	245
19	25	25	25	25	25	25	25	25	25
50	62	66	74	81	87	81	81	86	90
25	31	33	37	40	43	40	40	43	45
25	31	33	37	40	43	40	40	43	45
0	1	4	23	65	90	100	89	51	26
249	311	332	394	468	524	503	492	480	476
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
249	311	332	394	468	524	503	492	480	476
152	190	201	228	247	266	247	247	262	275
80	99	105	122	133	145	133	133	141	151
11	15	15	15	15	15	15	15	15	15
30	38	40	46	49	53	49	49	52	55
15	19	20	23	25	27	25	25	26	27
15	19	20	23	25	27	25	25	26	27
0	0	0	3	13	27	35	35	26	12
151	190	200	232	260	294	282	282	286	287
71	71	71	71	71	71	71	71	71	71
71	71	71	71	71	71	71	71	71	71
222	261	271	303	331	365	353	353	357	358

* - Met de VSNU en de VH is afgesproken dat het veld in de jaren 2015, 2016 en 2017 jaarlijks een investering doet van € 200 mln vooruitlopend op de opbrengsten van het studievoorschot. Vanaf 2018 betreft deze reeks de beschikbare middelen vanuit het studievoorschot voor de instellingen inclusief groen onderwijs (exclusief Beter Benutten). De beschikbare middelen voor instellingen lopen op tot € 757 miljoen in 2035 (€ 469 miljoen hbo en € 288 miljoen wo) en zijn structureel € 620 miljoen vanaf 2065 (€ 384 miljoen hbo en € 236 miljoen wo).

- 90% van de middelen Studievoorschot gaat rechtstreeks via Rijksbijdrage naar de instellingen om hen ruimte te geven voor een eigen en integrale aanpak (bestedingsrichting 1 t/m 4). Op instellingniveau kan worden afgeweken van de genoemde percentages in de bestedingsrichting 1 t/m 4. De overige 10% wordt gereserveerd voor specifieke stimulering van landelijke prioriteiten (bestedingsrichting 5).

** De middelen Studievoorschot vouchers studenten lopen op tot € 135 miljoen in 2027 (waarvan € 100 miljoen hbo en € 35 miljoen wo) en lopen daarna geleidelijk af naar nul in het jaar 2036.

*** De middelen die vrijkomen uit de aanpak van de Taskforce Beter Benutten lopen op tot € 200 miljoen in 2025 (prijsspeil 2014). Die middelen zullen terugvloeien naar onderwijsinstellingen om te worden geïnvesteerd in de kwaliteit van onderwijs. Eind 2015 levert de taskforce een eindrapport met conclusies en aanbevelingen over het beter benutten van gebouwen van onderwijsinstellingen en het openbaarvervoersysteem. Pas daarna komt er duidelijkheid over de verdeling van de middelen tussen hbo/wo.

**** Dit betreft een indicatie van het bedrag voor het aftoppen van bekostiging van promoties naar 20% conform de aanbevelingen uit de Wetenschapsagenda.

Samenvatting

In de komende jaren zullen we een sprong moeten maken naar de toekomst: naar een hoger onderwijs van de 21ste eeuw. De middelen vanuit het studievoorschot maken dat mogelijk. Deze agenda staat dan ook in het teken van het leveren van een zichtbare kwaliteitsimpuls voor studenten en docenten. In de HO-tourbijeenkomsten kwam één uitdaging nadrukkelijk terug: het hoger onderwijs dient op te leiden voor leven en werken in een in toenemende mate onvoorspelbare, complexe en geglobaliseerde wereld.

Het Nederlands hoger onderwijs doet het goed, maar klaar voor de 21ste eeuw is het nog niet. Ook de commissie-Veerman concludeerde in 2010 dat het huidige bestel niet toekomstbestendig is. De basiskwaliteit van het hoger onderwijs in Nederland is hoog en de Nederlandse student is vaardig en tevreden. Toch is duidelijk geworden dat hogescholen en universiteiten niet én nog meer studenten onderwijs kunnen bieden én meer kwaliteit kunnen leveren met de beschikbare middelen. Het hoger onderwijs is ook nog te veel gericht op kennisverwerving, terwijl het belang van vaardigheden als creativiteit, empathie, en ondernemerschap toeneemt: dat is vorming in de 21ste eeuw. Kansen die digitalisering en internationalisering hierbij bieden, moeten beter worden benut.

Met de blik op 2025 geeft deze agenda de richting aan voor de sprong naar de toekomst. Drie thema's staan centraal: onderwijs van wereldformaat; toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit; en verbinding met de samenleving. Aan deze ambities is ook een investeringsagenda gekoppeld.

Onderwijs van wereldformaat

Ambitie voor 2025 is dat we hoger onderwijs aanbieden waarmee elke student het beste uit zichzelf kan halen. Om dit te realiseren zal het hoger onderwijs haar vormende taak weer centraal moeten stellen: naast kwalificatie, ook aandacht voor socialisatie en persoonsvorming. Docenten zijn de aanjagers van dit proces. Goed hoger onderwijs is ook ingebed in leergemeenschappen waarin kritische discussie en reflectie plaatsvinden. De toegenomen diversiteit van studenten vraagt om meer maatwerk in het hoger onderwijs. Dat vraagt van instellingen meer differentiatie in onderwijsinhoud en in didactische concepten. Daarvoor is het nodig dat hogescholen en universiteiten gericht op bepaalde groepen studenten scherpere en meer herkenbare onderwijsprofielen kiezen. Studiesucces blijft belangrijk, maar het is vooral een uitkomst van kwalitatief goed onderwijs én de student op de juiste plek. Niet als een doel in zichzelf.

Tijdens de HO-tour werd duidelijk dat vooral deze vier voorwaarden een cruciale bijdrage leveren aan een hoge kwaliteit van het onderwijs: kleinschalige leergemeenschappen en talentprogramma's, rijke leeromgevingen, kwalitatief goede en inspirerende docenten en onderwijsleiders, en ruimte voor onderwijsvernieuwing en experimenten. Op basis van die pijlers zet deze strategische agenda richting 2025 in op het volgende:

- Met de middelen die beschikbaar komen met het studievoorschot kunnen instellingen stap voor stap ca. 4000 extra docenten, tutores en mentoren aan te stellen om het onderwijs echt kleinschaliger en intensiever te maken. Door ook meer lectoren in het hbo en meer docentonderzoekers in het wo aan te stellen wordt tevens de verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek versterkt;
- Voor internationalisering zijn de ambities het stimuleren van de uitgaande mobiliteit, het blijven verbeteren van de werving en binding van buitenlandse studenten, en het faciliteren van transnationaal onderwijs,;

- De huidige stimuleringsmaatregel voor Open Online Hoger Onderwijs zal worden uitgebreid. Daarnaast is de ambitie dat alle docenten in het hoger onderwijs in 2025 hun onderwijsmaterialen vrij beschikbaar stellen zodat zij gebruik kunnen maken van elkaars digitale leermaterialen. Verkend wordt of en hoe een (inter)nationaal platform waarop onderwijsmateriaal gedeeld, bewerkt en gebruikt kan worden hieraan bijdraagt. Tot slot worden instellingen opgeroepen om elkaars MOOC's te erkennen;
- Meer waardering voor het onderwijs ten opzichte van het wetenschappelijk onderzoek is nodig, onder andere door het bevorderen van meer differentiatie in carrières van docenten en onderzoekers en het aanstellen van onderwijshoogleraren. Voor iedere discipline van enige omvang zouden voldoende 'onderwijshoogleraren' aanwezig moeten zijn om gezamenlijk te zorgen voor structurele verbetering en vernieuwing;
- Met Comenius-beurzen voor docenten en onderwijsleiders wordt een impuls gegeven aan onderwijsvernieuwing in het ho. Op termijn is hier structureel € 20 miljoen mee gemoeid waarmee 110 beurzen per sector (hbo en wo) mogelijk zijn;
- Verkenning of de Nationale Studenten Enquête (NSE) kan worden doorontwikkeld tot een instrument dat de kwaliteitscultuur op de instelling en de bijdragen van studenten daaraan breed kan duiden;
- Er komen middelen beschikbaar voor meer praktijk- en vraaggericht onderzoek naar het hoger onderwijs. Hier wordt op termijn structureel € 5 miljoen voor beschikbaar gesteld;
- Op een aantal plekken in het hoger onderwijs wordt ruimte geboden ('regelvrije zones') waarin onderwijsvernieuwing meer de vrije hand krijgt.

Toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit

Ambitie voor 2025 is dat we in het hoger onderwijs kansen willen bieden aan iedere student. Kansen om zich te ontplooiën, om zijn talenten tot ontwikkeling te laten komen en om het opleidingsniveau te bereiken dat bij hem past. De opdracht waar we voor staan is elke student op de juiste plek te krijgen. Het hoger onderwijs moet maximaal toegankelijk zijn: van financiële, culturele of informatiedrempels voor toegang tot het hoger onderwijs mag geen sprake zijn. De onbekende cultuur die het hoger onderwijs voor een aanzienlijk aantal leerlingen en ouders nog altijd vertegenwoordigt, vormt nog te vaak een drempel. Dat moet veranderen.

Dit betekent dat we verder moeten differentiëren, zowel in onderwijsaanbod als didactische onderwijsconcepten. De diversiteit in de studentenpopulatie is door de grotere deelname aan het hoger onderwijs fors toegenomen, en die ontwikkeling zet zich door. Er is meer behoefte aan flexibele leerwegen en maatwerk in het hoger onderwijs, ook in de aansluiting op het vo en mbo. Meer maatwerk in vo en mbo heeft ook consequenties voor het hoger onderwijs. In 2025 moet er veel meer aandacht zijn voor de verschillende groepen studenten in het hoger onderwijs. Dat betekent maatwerk, differentiatie, maar het betekent tegelijkertijd ook hoge verwachtingen hebben van elke student, en het verhogen van studiesucces ongeacht, vooropleiding, achtergrond of afkomst. Dat vraagt ook om betere samenwerking in de onderwijsketen.

De laatste jaren zijn ten aanzien van de differentiatie in het onderwijsaanbod belangrijke stappen gezet. We zijn er echter nog niet. Datzelfde geldt voor een meer gedifferentieerd stelsel. Het stelsel moet meer ruimte bieden voor flexibele leerroutes binnen het hoger onderwijs, meer mogelijkheden om vakken van verschillende opleidingen en instellingen te combineren, ook over de grenzen van hbo en wo heen.

Dat past bij de variatie aan studenten die we hebben, en aan de gewenste vernieuwing waar de arbeidsmarkt van de toekomst om vraagt. Om elke student op de juiste plek te krijgen, wordt ingezet op de volgende beleidsrichtingen:

- Verdere investeringen door instellingen in studiekeuzeactiviteiten om de toegankelijkheid van het stelsel te blijven verbeteren. Daarnaast blijft de aandacht voor het bevorderen van studiesucces;
- Aan het ontwikkelen en uitbreiden van talentprogramma's, waaronder honours-programma's wordt een substantieel bedrag, in de eerste jaren 10%, van de middelen Studievoorschot besteed;
- Blijvende aandacht voor studiesucces, studie-uitval, switch en studieduur door te blijven investeren in het verbeteren van het studiekeuzeproces, het versterken van de samenwerking met vo-scholen en mbo-instellingen, het voortzetten van het bindend studieadvies in het eerste jaar, het besteden van aandacht aan de verschillende talenten van studenten en het bieden van meer maatwerk en begeleiding door tutoring en mentoring. Hierbinnen ook meer aandacht voor het belang van extra-curriculaire ontwikkeling;
- Stimuleren van samenwerking tussen vo-scholen, mbo- en ho-instellingen met budget voor regionale samenwerking (zie landelijke prioriteiten investeringsagenda);
- Extra aandacht voor de doorstroom van mbo'ers naar hbo door het verschaffen van informatie over het studievoorschot en het vergroten van het financieel bewustzijn, doorstroom-keuzedelen in het mbo als een belangrijk instrument voor doorstroom naar het hbo en de introductie van experimenten met gemeenschappelijke programma's mbo-hbo;
- Meer differentiatie in het onderwijsaanbod. De Ad krijgt de ruimte door de koppeling met de hbo-bachelor los te laten. Om het aantal hbo-masters te vergroten wordt de beperking tot prioritaire sectoren in de beleidsregel doelmatigheid opgeheven;
- Reële doorstroommogelijkheden naar de masterfase, zowel naar de hbo- als de wo-master. Voor schakelprogramma's wordt naar een maatwerkoplossing gezocht voor de periode vanaf 2017/2018;
- Meer samenwerking tussen hogeronderwijsinstellingen, ook tussen hogescholen en universiteiten, om studenten meer flexibele programma's mogelijk te maken (over de grenzen van disciplines en instellingen heen);
- Vergroting van de flexibiliteit en vraaggerichtheid van het deeltijdonderwijs: introductie van experimenten vraagfinanciering, pilots flexibilisering en het LevenLangLerenkrediet.

Verbinding met de samenleving

Ambitie voor 2025 is dat hogeronderwijsinstellingen op alle niveaus structurele verbindingen zijn aangegaan tussen onderwijs, onderzoek en praktijk. Regionaal vanwege de fysieke nabijheid van bedrijven en publieke instellingen, maar ook nationaal en over de landsgrenzen heen. Hogescholen en universiteiten werken in 2025 in vruchtbare ecosystemen duurzaam samen met vo-scholen, mbo-instellingen, onderzoeksinstituten, overheden, bedrijven, ziekenhuizen, buurtwinkels, en sportclubs. In 2025 is valorisatie, de benutting van kennis of maatschappelijke waarde creatie, verankerd in het hoger onderwijs.

Hoe hier invulling aan wordt gegeven verschilt per opleiding en instelling, afhankelijk van het eigen profiel. Alle vormen van valorisatie zijn belangrijk, zowel maatschappelijke als economische valorisatie. Profilerings van hogeronderwijsinstellingen leidt tot herkenbaarheid voor studenten en werkgevers en geeft de mogelijkheid om regionale en (inter) nationale specialismen te ondersteunen. Het draagt eraan bij dat de juiste mensen opgeleid en aangetrokken worden en dat het juiste onderzoek wordt gedaan. In 2025 onderscheiden instellingen zich ook door hun didactisch onderwijsconcept. Daarbij hebben instellingen de mogelijkheid om beter en responsiever in te spelen op verandering.

Van de kenniswerkers van de toekomst wordt meer gevraagd dan vakkennis en vaardigheden: zij zullen vorm moeten geven aan wat voor samenleving we willen en hoe we daar keuzes in maken. Een rijke leeromgeving, waarin theorie en praktijk worden verbonden, studie en maatschappij elkaar verrijken, is dus onontbeerlijk. Door concrete maatschappelijke vraagstukken of opdrachten uit het bedrijfsleven te integreren in het onderwijs worden studenten uitgedaagd om uit hun comfort zone te komen en bij te dragen aan oplossingen. Universiteiten en hogescholen zijn niet alleen verbonden met de samenleving, ze zijn zelf onderdeel van de samenleving. Het is daarom van groot belang dat de diversiteit van de samenleving weerspiegeld wordt in de docenten- en studentenpopulatie van de instellingen. De vorming van studenten vraagt om instellingen die in het hart van de samenleving staan.

Om deze ambities te bereiken, wordt ingezet op:

- Duurzame regionale samenwerking die leeromgevingen verrijkt, door middel van een generieke investering zodat extra docenten en lectoren de verbinding met de omgeving kunnen versterken. Profilerings en veelbelovende samenwerkingsverbanden (zowel publiek als privaat) worden gestimuleerd door budget voor regionale samenwerkingsverbanden;
- Een sterkere verbinding met de arbeidsmarkt door middel van goede voorlichting aan studenten over arbeidsmarktperspectieven van opleidingen (studiebijsluiter), een actief alumni beleid en het beter faciliteren van stages in het wo door budget voor regionale samenwerking (zie landelijke prioriteiten investeringsagenda);
- Brede kennisbenutting, economisch en maatschappelijk, door het versterken van de impact van onderwijsonderzoek op de onderwijspraktijk; doorgroei van op maatschappelijke uitdagingen gerichte Centres of Expertise; het uitbreiden van ondernemerschapsonderwijs; en het breder erkennen van onderwijs als een vorm van kennisbenutting;
- Verdere profilering, ook op onderwijskundige concepten, door het voeren van het debat over de ontstane profilering en welke verdere profilering gewenst is;
- Ruimte bieden voor vernieuwing van het opleidingsaanbod.

Investeringsagenda

Om recht te doen aan de groei van het aantal studenten in het hoger onderwijs, de toegenomen diversiteit en het maatwerk dat dit vereist in het hoger onderwijs, is een extra impuls nodig. Vooruitlopend op de investeringen die mogelijk worden met het studievoorschot vanaf 2018 geven de instellingen zelf een kwaliteitsimpuls van jaarlijks 200 miljoen gedurende 2015, 2016 en 2017.

De *Investeringsagenda* is geen blauwdruk voor instellingen. De extra middelen in deze investeringsagenda die stap voor stap beschikbaar komen lopen in de periode 2018 – 2025 op naar bijna € 1 miljard per jaar. Het gaat nadrukkelijk om ‘bestedingsrichtingen’ die aansluiten op de doelstellingen zoals gepresenteerd in deze strategische agenda. De belangrijkste mogelijke resultaten van deze investeringsagenda zijn de volgende:

- **Kleinschalig en intensief onderwijs**
Met de extra middelen van het studievoorschot is het mogelijk om te voorzien in extra docenten, tutores en mentoren. Het wordt mogelijk gemaakt voor instellingen om structureel 14% meer docenten aan te nemen. Dit komt neer op bijna 4000 extra fte docenten. Structureel is hiervoor 60% van de middelen uit het studievoorschot nodig.
- **Talentprogramma's**
Aan het ontwikkelen en uitbreiden van talentprogramma's, waaronder honours-programma's, wordt een substantieel bedrag, in de eerste jaren 10%, van de middelen Studievoorschot besteed.
- **Onderwijsgerelateerd onderzoek**
Het aantal lectoren in het hbo kan met 580 fte worden uitgebreid. Hiermee kan het hbo haar ambitie van 1 lector op 720 studenten realiseren. In het wo worden met name extra docentonderzoekers mogelijk gemaakt. Uitgaande van ongeveer 460 fte extra docentonderzoekers, betekent dit een uitbreiding van bijna 5% docenten (bovenop de 14% extra docenten in het wo uit de eerste bestedingsrichting).
- **Studiefaciliteiten en digitalisering**
Het verbeteren van de onderwijsinfrastructuur wordt verder gestimuleerd. Daarom wordt het mogelijk gemaakt dat instellingen, naast de huidige middelen uit de Rijksbijdrage, beschikken over een extra budget van zo'n 10% van de middelen van het Studievoorschot om extra te investeren in onder andere kleinschalige werk- en studieplekken en digitalisering.
- **Landelijke prioriteiten**
Voor Comenius-beurzen voor docenten en onderwijsleiders in het hoger onderwijs komt € 10 miljoen voor zowel hbo als wo beschikbaar, waarvan zo'n 110 beurzen per sector (hbo en wo) kunnen worden verstrekt. Daarnaast wordt onderzoek naar hoger onderwijs gestimuleerd, alsook het experimenteren met open en online onderwijs en voor onderwijsinnovatie. Hiervoor is op termijn € 12 miljoen beschikbaar. Het verbeteren van de samenwerking in de regio ten behoeve van een betere doorstroom in het onderwijs en aansluiting op de arbeidsmarkt. Hiervoor is structureel € 30 miljoen beschikbaar.
- **Profilering**
Om profilering en veelbelovende regionale samenwerkingsverbanden te helpen door ontwikkelen, is het voornemen de middelen voor Profilering en Zwaartepuntvorming (2% van de onderwijsbekostiging) daarvoor te blijven inzetten. Daarnaast zal voor universiteiten de onderzoeksbekostiging op een andere manier worden verdeeld (aftoppen promotiebonus).

- **Leven Lang Leren**

In deze investeringsagenda wordt een verdere impuls gegeven aan het Leven Lang Leren. Daarom is in de Wet studievoorschot hoger onderwijs mogelijk gemaakt dat de eerste vier cohorten studenten in het nieuwe stelsel aanspraak maken op een voucher waarmee zij na hun afstuderen de mogelijkheid krijgen om nogmaals scholing te volgen. Tevens wordt met de Wet Studievoorschot hoger onderwijs met ingang van 2017 het Leven Lang Leren-krediet geïntroduceerd.

- **Beter benutten (taskforce OV-kaart)**

In het wetsvoorstel Studievoorschot hoger onderwijs is aangekondigd dat er maatregelen worden genomen om de rijksuitgaven aan het studentenreisproduct te maximaliseren. Hierdoor komt een bedrag vrij oplopend tot € 200 miljoen in 2025. Het vrijkomende bedrag komt ten goede aan het hoger onderwijs en aan onderwijs-gerelateerd onderzoek.

De middelen voor de eerste vier bestedingsrichtingen gaan voor het merendeel (90%) via de Rijksbijdrage naar de instellingen; de overige 10% wordt gereserveerd voor specifieke stimulering van landelijke prioriteiten. In het akkoord over studievoorschot is afgesproken dat de middelen die vrijkomen met het Studievoorschot worden geïnvesteerd in het hoger onderwijs en worden gekoppeld aan de Strategische Plannen van de instellingen en kwaliteitsafspraken die met OCW (resp. EZ) worden gemaakt.

Bij de vormgeving van de kwaliteitsafspraken zal de evaluatie van de prestatieafspraken nadrukkelijk betrokken worden. De betrokkenheid van medezeggenschapsorganen en studenten en docenten bij de totstandkoming en de realisatie van de afspraken is hierbij een belangrijk aandachtspunt. Het wordt verwacht dat instellingen de resultaten en de evaluatie van de prestatieafspraken met hun studenten en docenten zullen bespreken, en de kwaliteitsafspraken te zijner tijd met goede betrokkenheid van studenten zullen maken. Voor mij is dat een voorwaarde om zeker te weten dat er draagvlak is voor de afspraken. Het ministerie van OCW wil zelf ook graag, met de evaluatie van de prestatieafspraken in de hand, de discussie aan met betrokkenen.

Het gezamenlijke proces dat we met de HO-tour zijn gestart, over de belangrijkste opgaven en investeringen in het hoger onderwijs, zal worden voortgezet. Centraal staat dat de middelen voor studenten op een herkenbare wijze bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs.

